

๙๒๓.๙๕๙๓
๘ ๘๕๒ ๒
๗.๖

บทบาทของเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร จันทโรจวงศ์) :
ข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก
ระหว่าง พ.ศ.๒๓๒๙-๒๓๕๐

ปริญญานิพนธ์
ของ
วิไล พงศ์ภักติกิจ

๒๔ พ.ค. ๒๕๔๒

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย
มีนาคม ๒๕๔๒
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชา
เอกประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

.....
.....ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พลับพลึง คงชนะ)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชาศกริต ชุ่มวัฒนธรรม)

คณะกรรมการสอบ

.....
.....ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พลับพลึง คงชนะ)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชาศกริต ชุ่มวัฒนธรรม)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ชวลีย์ ณ ถลาง)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ธนอม อานามวัฒน์)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร. เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์)
วันที่ 12 เดือน มีนาคม พ.ศ. 2542

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความกรุณาของผู้ช่วยศาสตราจารย์ พลับพลึง คงชนะ ที่รับเป็นประธานกรรมการควบคุม อาจารย์เสียสละทั้งร่างกายและแรงใจในการตรวจ ปรับปรุง ตลอดจนให้คำแนะนำเพื่อให้ปริญญานิพนธ์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งผู้วิจัยมีความซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง แม้บางครั้งผู้วิจัยเกิดความท้อแท้ อาจารย์ยังกรุณาให้ข้อคิดเพื่อเตือนใจให้ผู้วิจัยเกิดความมุ่งมั่นเพื่อเอาชนะกับอุปสรรค ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ

ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชาคกริต ชุ่มวัฒนะ กรรมการควบคุมที่ห่วงใยและคอยกระตุ้นให้ผู้วิจัยเขียนปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ด้วยความตั้งใจ รวมทั้งรองศาสตราจารย์ ถนอม อาณามวัฒน์ และรองศาสตราจารย์ชวลี วัฒนกลาง ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบเพิ่มเติม

กราบขอบพระคุณคณาจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒทุกท่านที่ประสิทธิประสาทวิชาความรู้ให้แก่ผู้วิจัย

ขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งต่อทุกท่านดังต่อไปนี้คืออาจารย์สุพรรณ วังกุลากูร ผู้อำนวยการโรงเรียนกันตังพิทยากร ที่เข้าใจขั้นตอนการทำปริญญานิพนธ์ตลอดจนกรุณาซักถามด้วยความเป็นห่วง คณะครูอาจารย์หมวดสังคมศึกษา โรงเรียนกันตังพิทยากร ทุกท่านที่กรุณาให้บริการสอนตลอดเวลาที่ผู้วิจัยลาศึกษาต่อ อาจารย์กนกวรรณ รักษา อาจารย์จารุมล ทองแถม คุณพรทิมา แซ่ก้วน เพื่อนสนิทที่ส่งแรงใจให้ผู้วิจัยตลอดมา

ขอขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่น คุณพูนทรัพย์ รงคุปตวนิช ที่กรุณาพิมพ์ปริญญานิพนธ์ด้วยความวิริยะอุตสาหะ คุณปิยะนาถ ลิ้มสกุล คุณสุกัญญา พุกกะเวส คุณศุวิล พรสุขเจริญชัย คุณอิทธิ พาทูวัฒนกร และคุณแสวก สุบรรณเกตุ

ขอขอบคุณคุณบังอร พันปี คุณประเสริฐ ทองประสม คุณอภิเชษฐ์ จั่นเที่ยง คุณสุไพศาล ปัญญาธุวรกุล คุณมนัสสวาส กุลวงศ์ คุณธวัชชัย พรหมณะ ที่ให้ความช่วยเหลือและคุณวรรณดี พร้อมมูล คุณศรียา เอียดเสน ที่ช่วยพิมพ์เพิ่มเติมจนกระทั่งปริญญานิพนธ์สำเร็จลุล่วงด้วยดี

สุดท้ายนี้ขอกราบเท้าขอบพระคุณคุณพ่อ เตี้ยงฮั่ว แซ่ก่ง เป็นอย่างสูงที่ห่วงใยและให้การสนับสนุนด้านทุนทรัพย์ตลอดมาจนสำเร็จการศึกษา ขอขอบคุณคุณสมบุรณ์และคุณพรทิพย์ ยวงโยที่กรุณาให้ความช่วยเหลือเรื่องต่าง ๆ ด้วยดี ขอขอบใจสมาชิกครอบครัว “พงศ์ภัทรกิจ” ทุกคนที่ให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยตลอดเวลา และหากปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มีประโยชน์ต่อส่วนรวมบ้าง ขอยกความดีนี้บูชาพระคุณ คุณแม่ชีวหลี่ ง่วนซัน แม่ผู้จากไปก่อนที่จะได้เห็นความสำเร็จของลูก

วิไล พงศ์ภัทรกิจ

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ	ก
1 ภูมิหลังเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์ จันทโรจวงศ์).....	1
1.1 ชาติกำเนิด	1
1.2 การศึกษาเบื้องต้น	2
1.3 การรับราชการ	2
1.3.1 รับราชการก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา ปี. พ.ศ. 2310	2
1.3.2 รับราชการภายหลัง ปี พ.ศ. 2310.....	4
1.3.3 รับราชการสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2313-2325)	6
1.3.4 รับราชการสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2350).....	6
1.4 ชีวิตสมรส ภริยา และบุตร	8
1.4.1 ภริยาเจ้าพระยาสุรินทราชา	8
1.4.2 เจ้าจอมมารดาอำพัน	9
1.4.3 ปลัดเยาว์เมืองนครศรีธรรมราช.....	10
1.4.4 พระยาพัทลุง (จ้อย).....	11
1.4.5 อื่น	11
1.4.6 พระยารรนาถสัมพันธวงศ์ (พิมพ์).....	11
1.4.7 พระยาถลาง (เร็กหรือฤกษ์) บุตรเมืองถลาง	11
2 วิเคราะห์คุณสมบัติที่เอื้อต่อการได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จ ราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก	13
1. ขุนนางกลุ่มนายสุตจินดา (บุญมา)	13
1.1 ชาติตระกูลขุนนาง	13
1.2 รับราชการสังกัดกรมมหาดเล็ก	13
1.3 รับราชการภายใต้การบังคับบัญชาเจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง)	14
2. บทบาทของวงศาคณาญาติ	16
2.1 เครือข่ายอำนาจของบิดา	16
2.2 เครือข่ายของญาติฝ่ายบิดาเจ้าพระยาสุรินทราชา	21
2.3 เครือข่ายของญาติฝ่ายมารดาเจ้าพระยาสุรินทราชา.....	22
2.3.1 เจ้าขรัวเงิน	23
2.4 เครือข่ายพี่น้องร่วมบิดามารดา	25

บทที่	หน้า
3. ประสบการณ์ในการรับราชการตำแหน่งสำคัญ.....	27
3.1 การรับราชการตำแหน่งมหาดเล็ก.....	27
3.2 ประสบการณ์การดำรงตำแหน่งอุปราชหรือวังหน้า เมืองนครศรีธรรมราช (พ.ศ. 2310-2313).....	28
3.3 หน้าที่อุปราชจันทรในการบริหารราชการในชุมชนเจ้านคร (หนู) (ระหว่าง พ.ศ. 2310-2313).....	29
3.4 ประสบการณ์ในการดำรงตำแหน่งพระยาอินทอรรธราช (พ.ศ. 2313-2325).....	30
3.5 ประสบการณ์ในการดำรงตำแหน่งพระยาราชวังเมือง (พ.ศ. 2325-2326).....	31
3.6 ประสบการณ์ในการดำรงตำแหน่งพระยาสุรินทราชา (พ.ศ. 2326-2328).....	31
3. สภาพทั่วไปและความสำคัญของหัวเมืองฝั่งตะวันตกก่อนสมัยเจ้าพระยา สุรินทราชาเป็นผู้สำเร็จราชการ.....	34
3.1 ภูมิลักษณะและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ.....	37
3.1.1 ลักษณะภูมิประเทศ	37
3.1.2 ลักษณะภูมิอากาศ.....	39
3.1.3 ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ.....	39
3.1.4 การคมนาคม.....	41
3.1.4.1 เส้นทางคมนาคมทางทะเล.....	41
3.1.4.2 เส้นทางคมนาคมทางบก	44
3.2 เมืองสำคัญและประชากรในหัวเมืองฝั่งตะวันตก	45
3.2.1 เมืองสำคัญ.....	45
3.2.1.1 ตะกั่วป่า.....	45
3.2.1.2 ถลาง	45
3.2.2 ประชากร	46
3.2.2.1 กลุ่มเร่ร่อน.....	47
ก. ชนชาวป่า.....	47
ข. ชาวเล.....	48
3.2.2.2 กลุ่มซึ่งตั้งถิ่นฐานถาวร.....	49
ก. มลายู.....	49

ข. สยามหรือไทย.....	50
ค. อินเดีย.....	50
ง. จีน	51
จ. มอญ.....	53
ฉ. กลุ่มลูกครึ่งชาวยุโรป.....	53
3.3 เศรษฐกิจในหัวเมืองฝั่งตะวันตก	54
3.3.1การผลิตตบุงเพื่อการค้า.....	54
3.3.2การค้ากับนานาชาติ	55
3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับอำนาจภายนอก.....	55
3.4.1 อิทธิพลของราชธานีไทย.....	56
3.4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับไทรบุรี.....	57
3.4.3 การขยายอิทธิพลมาในหัวเมืองตะวันตก	60
3.4.4 ความสัมพันธ์กับอังกฤษ.....	62
3.5 อิทธิพลของขุนนางท้องถิ่น	63
4. บทบาทและผลงานของเจ้าพระยาสุรินทราชาในหัวเมืองตะวันตกระหว่าง พ.ศ. 2329-2350	65
4.1 บทบาทและผลงานด้านความมั่นคงภายใน.....	65
4.1.1 การสลายอำนาจขุนนางท้องถิ่นกลุ่มกลาง	66
4.1.2 การกำกับดูแลหัวเมืองฝั่งตะวันตก	70
4.1.3 การจัดซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์	70
4.2 บทบาทและผลงานด้านความมั่นคงภายนอก.....	72
4.2.1 การป้องกันการขยายอำนาจของพม่า	72
4.3 บทบาทและผลงานด้านการจัดการทางเศรษฐกิจ	75
4.3.1 การเก็บส่วยและการขนส่งพระราชทรัพย์ไปยังราชธานี	75
4.3.2 การจัดการแรงงาน.....	77
4.3.2.1 สนับสนุนการตั้งถิ่นฐาน.....	77
4.3.2.2 ดำเนินการขึ้นทะเบียนไพร่.....	77
4.4 ความสัมพันธ์กับอังกฤษ	78
4.1 ความสัมพันธ์ทางการค้า.....	78
4.2 กรณีเจ้าเมืองกลางยกเมืองให้อังกฤษ	82
5. บทสรุป	84

บทที่	หน้า
บรรณานุกรม	88
ภาคผนวก	98
ประวัติผู้วิจัย	
บทคัดย่อ	
ABSTRACT	

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 ตารางสรุปเกี่ยวกับการรับราชการของเจ้าพระยาสุรินทราชาระหว่าง พ.ศ. 2295-2350	8
2 ตารางสรุปสถานภาพทางสังคมระหว่างหลวงนายฤทธิ์ (จันทร์) กับ นายสุดจินดา (บุญมา).....	14
3 ตารางแสดงรายการซื้ออาวุธของเจ้าพระยาสุรินทราชาและเจ้าเมืองฝ่งตะวัน ดกระหว่างปี พ.ศ. 2328-2335	71

บัญชีภาพ

ภาพประกอบ

หน้า

1	แผนผังแสดงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าพระยาสุรินทราชาและ เจ้านครศรีธรรมราช (หนู) และความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระเจ้า ตากสินมหาราชกับเจ้านครศรีธรรมราช (หนู).....	5
2	แผนผังแสดงเครือข่ายเจ้าพระยาสุรินทราชาและหม่อมบุญนาถ	10
3	แผนผังแสดงความสัมพันธ์ในตำแหน่งราชการระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราช เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ และพระยาอินทรอรรณราช(จันทร์) ...	15
4	แผนผังสาแหรกเครือข่ายของญาติฝ่ายบิดาของเจ้าพระยาสุรินทราชา	21
5	แผนผังสาแหรกเครือข่ายของญาติฝ่ายมารดาของเจ้าพระยาสุรินทราชา.....	24
6	แผนผังสาแหรกพี่น้องของเจ้าพระยาสุรินทราชา.....	26
7	แผนที่แสดงที่ตั้งหัวเมืองฝั่งตะวันตกทั้งแปด	36
8	แผนที่แสดงภูเขาทางภาคใต้	38
9	แผนที่แสดงเส้นทางเดินเรือชาวอาหรับ	42
10	แผนผังแสดงสายตระกูลจอมร้างเจ้าเมืองกลาง	60

บทนำ

หัวเมืองฝั่งตะวันตก หมายถึงหัวเมืองที่ตั้งอยู่บนคาบสมุทรภาคใต้ของไทย ประกอบด้วยเมือง ระนอง กระบุรี ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง พังงา ตรัง ถลางและภูเก็ต เมืองเหล่านี้ตั้งเรียงรายจากเหนือลงมาได้โดยขนานไปกับชายฝั่งทะเลอันดามัน เนื่องจากที่ตั้งทางภูมิศาสตร์เอื้ออำนวยต่อการเป็นเมืองท่าค้าขาย เช่น เมืองตะกั่วป่าซึ่งเป็นที่รู้จักของพ่อค้าชาวต่างชาติดังปรากฏชื่ออยู่บนแผนที่ของโปโตเลมี¹ นอกจากนี้หัวเมืองฝั่งตะวันตกยังเป็นเส้นทางการติดต่อทางบกข้ามคาบสมุทรไปยังฝั่งตะวันออก² จุดดึงดูดความสนใจอีกประการหนึ่งของหัวเมืองตะวันตกต่อพ่อค้าชาวต่างชาติ คือ เป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แร่ดีบุก ของป่า ช้างป่าและผลิตผลทางทะเล เป็นต้น

หัวเมืองฝั่งตะวันตกก่อนสมัยสุโขทัยอยู่ภายใต้การปกครองของศรีวิชัย³ เมื่อศรีวิชัยเสื่อมอำนาจลง หัวเมืองฝั่งตะวันตกจึงเป็นเมืองบริวารของนครศรีธรรมราชซึ่งเรียกว่าเมืองสิบสองนักษัตร ปรากฏอยู่ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช⁴ว่า ตะกั่วถลางใช้ตราจอก ส่วนกระบุรีใช้

¹ ในพุทธศตวรรษที่ 7 ซึ่งเรียกว่าเมืองตักโกลา (Takola) แต่เมืองตักโกลาอาจหมายถึงเมืองตะกั่วป่าหรือเมืองตรังซึ่งนักวิชาการยังไม่ลงความเห็นเป็นที่แน่นอน

² ธนาพงศ์ ศรีสุชาติ. “เส้นทางการค้าโบราณและเส้นทางข้ามคาบสมุทรภาคใต้”, ศิลปการ.33(6):54-57 ; มกราคม-กุมภาพันธ์ 2533.

³ รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ – โบราณคดีศรีวิชัย. 2525. หน้า 213.

⁴ กรมศิลปากร.ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช. 2491.หน้า 11. ได้กล่าวถึงเมืองสิบสองนักษัตรว่าประกอบด้วย

- 1.เมืองสายบุรี ใช้ตราประจำเมืองเป็นตราหนู (वाद)
- 2.เมืองปัตตานี ใช้ตราประจำเมืองเป็นตราวัว (ฉลุ)
- 3.เมืองกลันตัน ใช้ตราประจำเมืองเป็นตราเสือ(ซาล)
- 4.เมืองปาหัง ใช้ตราประจำเมืองเป็นตรากระต่าย(เถาะ)
- 5.เมืองไทรบุรี ใช้ตราประจำเมืองเป็นตรางูใหญ่(มะโรง)
- 6.เมืองพัทลุง ใช้ตราประจำเมืองเป็นตรางูเล็ก (มะเส็ง)
- 7.เมืองตรังใช้ตราประจำเมืองเป็นตราม้า (มะเมีย)
- 8.เมืองชุมพรใช้ตราประจำเมืองเป็นตราแพะ(มะแม)
- 9.เมืองบันทายสมอใช้ตราประจำเมืองเป็นตราวานร(วอก)
- 10.เมืองสระบุรีใช้ตราประจำเมืองเป็นตราไก่(ระกา)
- 11.เมืองตะกั่วถลางใช้ตราประจำเมืองเป็นตราสุนัข(จอ)
- 12.เมืองกระใช้ตราประจำเมืองเป็นตราสุกร(กุน)

ตราขุน ต่อมาเมื่อสุโขทัยผนวกรวมนครศรีธรรมราชไว้ในอำนาจ หัวเมืองฝั่งตะวันตกจึงอยู่ภายใต้อิทธิพลของสุโขทัยตลอดมาจนถึงสมัยอยุธยาตั้งปรากฏอยู่ในเอกสารของชาวต่างชาติ เช่น โดเมปิเรส ซึ่งกล่าวถึงหัวเมืองตะวันตกว่า ตะนาวศรีเป็นดินแดนที่อยู่ใกล้พะโคและเกาะตะมะมากที่สุด ถัดจากนั้นเป็นกลาง ถัดไปเป็นตรังและ ไทรบุรี¹ จากหลักฐานที่นำมาอ้างอิงแสดงว่า หัวเมืองฝั่งตะวันตกมีความสำคัญต่อไทยมาโดยตลอด จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ.2310 ต่อมาในสมัยธนบุรี เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงปราบปรามชุมนุม นครศรีธรรมราชสำเร็จในพ.ศ.2313²และโปรดให้เจ้าราชสุริยวงศ์ ปกครองเมืองนครศรีธรรมราช ตลอดจนกำกับดูแลหัวเมืองปักษ์ใต้ ต่อมาในปี พ.ศ.2319 เจ้าราชสุริยวงศ์สิ้นพระชนม์ ทรง โปรดให้เจ้านคร (หนู) กลับมาปกครองเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะประเทศราช³และมีอำนาจดูแล หัวเมืองฝั่งตะวันตกซึ่งขณะนั้นเรียกว่าหัวเมืองชายทะเลหนานอก⁴ ตลอดจนโปรดให้เร่งขุด ข่าระคลองท่าขามเป็นทางเรือออกไปยังทะเลหนานอกโดยเร็ว แสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระเจ้า ตากสินมหาราชทรงตระหนักถึงความสำคัญของหัวเมืองฝั่งตะวันตก ในครั้งนั้นทรงแต่งตั้งให้ เจ้าพระยาอินทวงศา อัครมหาเสนาบดีเป็นข้าหลวงคุมพล 500 นาย ออกมาช่วยเจ้านคร (หนู) เร่งรัดส่วยสาอากร ในเขตและแขวงเมืองนครศรีธรรมราช โดยเจ้าพระยาอินทวงศาตามตั้ง ทำเนียบอยู่ ณ ปากพระ⁵

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์หัวเมืองฝั่งตะวันตกยังคงเป็นเมืองภายใต้กำกับดูแลของเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อไทยทำสงครามกับพม่าในปี พ.ศ.2328 ที่เรียกว่าสงครามเก้าทัพ พม่าสามารถยกกองทัพโจมตีหัวเมืองฝั่งตะวันตกตั้งแต่เมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่ง ไปจนถึงกลางและขณะเดียวกันอังกฤษกำลังเข้ามามีอิทธิพลในภูมิภาคนี้ แสดงให้เห็นว่าหัวเมืองฝั่งตะวันตกเป็นจุดต่อแหลมต่อความมั่นคงของไทยอีกด้านหนึ่ง⁶ ดังนั้นภายหลังศึกกลางพระบาทสมเด็จพระ

¹ ลินจง สุวรรณโกสิน. 470 ปีสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยและโปรตุเกส. 2531.

หน้า 77.

² ครุสภา. ประชุมพงศาวดารเล่ม 46. 2512. หน้า 40.

³ แหล่งเดิม. หน้า 41.

⁴ กรมศิลปากร. พงศาวดารเมืองพัทลุง(ฉบับเพิ่มเติม). 2481. หน้า 47.

หัวเมืองชายทะเลหนานอกได้แก่ เมืองกลาง ภูเก็ต ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง กิรา พังงา กระ และครูด

⁵ กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1 . 2506. หน้า 499.

อยู่ระหว่างเมืองกลางกับเมืองตะกั่วทุ่งเรียกกันว่าช่องแคบปากพระ

⁶ ส่วนอีกด้านหนึ่งไทยต้องเผชิญกับการขยายอำนาจของญวนในสมัยพระเจ้าเวียดนามยาลอง (องเชียงสือ) ซึ่งกำลังขยายอิทธิพลลงมายังบริเวณปากแม่น้ำโขง

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงโปรดแต่งตั้งเจ้าพระยาสุรินทราชาไปเป็นข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก

๖๐ เจ้าพระยาสุรินทราชาผู้นี้มีประวัติปรากฏอยู่ในหนังสือปฐมวงศ์ว่าเป็นบุตรของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ (อู่) ขุนนางผู้ใหญ่ ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าพระยามหาอุปราชและโกษาธิบดีในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ.2275-2301) เดิมรับราชการเป็นที่หลวงนายฤทธิ์ มหาตเล็กเวรขวา ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ (พ.ศ.2301-2310) ต่อมาเป็นพระยาอินทอรธรราชในสมัยธนบุรี เมื่อต้นรัตนโกสินทร์เป็นพระยาราชวังเมืองและเป็นเจ้าพระยาสุรินทราชา เจ้าพระยาสุรินทราชาตามลำดับ การที่เจ้าพระยาสุรินทราชาได้รับโปรดเกล้าให้ดำรงตำแหน่งและเลื่อนเป็นข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก มีปัจจัยสำคัญคือนอกจากท่านจะมีความรู้ความสามารถและคุณสมบัติที่เด่นบางประการแล้ว ท่านยังเคยรับราชการสมัยเดียวกับสมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (บุญมา)² โดยรับราชการเป็นมหาตเล็กกรมเดียวกันในสมัยอยุธยาตอนปลาย ประการที่สอง ท่านมีประสบการณ์ในการรับราชการติดต่อกันมาจนกระทั่งถึงต้นรัตนโกสินทร์ ประการที่สาม วงศาคณาญาติส่วนใหญ่รับราชการทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ตลอดจนมีความสัมพันธ์ทางญาติเช่นเจ้าขรรค์เงิน³ พระสวามีในสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ (พระพี่นางองค์น้อยในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

เมื่อเจ้าพระยาสุรินทราชาออกไปรับราชการตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกระหว่าง พ.ศ.2329-2350 เป็นระยะเวลาถึง 20 ปีนั้น ปรากฏบทบาทและผลงานดังนี้

ประการแรก บทบาทด้านความมั่นคงภายใน โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับหัวเมืองปักษ์ใต้ โดยสลายอำนาจขุนนางท้องถิ่นและกำกับดูแลหัวเมืองฝั่งตะวันตก

ประการที่สอง บทบาทในการรักษาความปลอดภัยของพระราชอาณาเขตฝั่งตะวันตก ซึ่งมีถลางเป็นเมืองหน้าด่าน⁴ หรือศูนย์กลางการป้องกันหัวเมืองฝั่งตะวันตกจากกองทัพพม่า

ประการที่สาม บทบาททางด้านเศรษฐกิจ เจ้าพระยาสุรินทราชาทำหน้าที่เร่งรัดส่วยสาอากร และจัดส่งพระราชทรัพย์ในหัวเมืองฝั่งตะวันตกไปยังราชธานีและรับคำสั่งเกี่ยวกับภาระพิเศษ ที่ราชธานีสั่งการลงมาเช่น การจัดซื้ออาวุธ ผ้าชนิดต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้ท่านยังมี

¹เจ้าพระยาทิพากรวงศ์.พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1. 2526.

หน้า 12.

² ตำแหน่งนายสุตจินดา

³ เศรษฐินนตาลในกรุงศรีอยุธยา มีศักดิ์เป็นลูกพี่ลูกน้องของเจ้าพระยาสุรินทราชา

⁴ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ.1173 . หนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดีฯ มาถึงเจ้าพระยาไทรบุรี. 2514. หน้า 4.

บทบาทเกี่ยวกับการพัฒนาเส้นทางคมนาคมเพื่อขนส่งพระราชทรัพย์ การส่งเสริมการตั้งถิ่นฐานในหัวเมืองฝั่งตะวันตก เนื่องจากราษฎรพากันอพยพหนีพม่าเมื่อคราวศึกถลางไปยังหัวเมืองฝั่งตะวันออก ทำให้จำนวนประชากรเบาบางลง ตลอดจนส่งเสริมการประกอบอาชีพแก่ราษฎร เช่น เกษตรกรรม เป็นต้น

การศึกษามหาบทบาทของเจ้าพระยาสุรินทราชาในฐานะข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก ระหว่าง พ.ศ.2329 -2350 มีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก เนื่องจากทำให้เห็นภาพ ขบวนการเปลี่ยนแปลงหัวเมืองฝั่งตะวันตกจากการเป็นรัฐชายขอบ ซึ่งค่อนข้างจะมีอิสระในการปกครองตนเอง กลายเป็นเมืองสำคัญของอาณาจักรไทยอย่างสมบูรณ์ เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า การปฏิรูปการเมืองการปกครองของไทยโดยตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางที่ราชธานีโดยเฉพาะหัวเมืองตะวันตก ได้กระทำมาแล้วครั้งหนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

นอกจากนี้การศึกษามหาบทบาทของเจ้าพระยาสุรินทราชา ยังเป็นตัวอย่างในการศึกษาประวัติศาสตร์บุคคลสำคัญของชาติ ที่สามารถนำไปใช้เป็นเอกสารอ้างอิงทางวิชาการ ทั้งยังทำให้เข้าใจการดำเนินงานและการจัดอุปสรรคในระหว่างที่ท่านดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการ ซึ่งอาจเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการศึกษาเพื่อพัฒนาภาคใต้ฝั่งตะวันตกปัจจุบัน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษามหาบทบาทของเจ้าพระยาสุรินทราชา ในประเด็นที่ท่านมีบทบาทสำคัญในการตั้งหัวเมืองฝั่งตะวันตกเข้าสู่อำนาจศูนย์กลางราชธานียังไม่มีผู้ศึกษาอย่างจริงจัง แต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

นิวัตร ดันไพศาล. บทบาทชาวจีนในหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตก พ.ศ.2411-2475. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ปรินญาณิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของชาวจีนในหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตก ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครองและสังคม พบว่าชาวจีนเหล่านี้เข้ามามีบทบาททางการเมืองการปกครองระดับท้องถิ่น โดยใช้ฐานะทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยส่งเสริม ตลอดจนมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมจีน จนกลายเป็นมรดกของท้องถิ่นสืบต่อมาถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยนำปรินญาณิพนธ์ฉบับนี้มาศึกษาเป็นความรู้ทั่วไป ไปเกี่ยวข้องกับหัวเมืองฝั่งตะวันตก

สงบ ส่งเมือง. ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปรินญาณิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชทั้งทางด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ

รวมทั้งหน้าที่การกำกับดูแลหัวเมืองที่ได้รับมอบหมายและหัวเมืองมลายู ผู้วิจัยนำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มาศึกษาเป็นความรู้ทั่ว ๆ ไปที่เกี่ยวข้องกับหัวเมืองปักษ์ใต้

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาบทบาทและผลงานของเจ้าพระยาสุรินทราชา ด้านความมั่นคงปลอดภัยและด้านเศรษฐกิจในหัวเมืองฝั่งตะวันตกระหว่าง พ.ศ.2329-2350
2. เพื่อวิเคราะห์การดำเนินงานของเจ้าพระยาสุรินทราชา ทางด้านการเมืองการปกครอง เพื่อตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางที่ราชธานี
3. เพื่อวิเคราะห์คุณสมบัติที่เอื้อให้เจ้าพระยาสุรินทราชาได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ได้เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและผลงานของเจ้าพระยาสุรินทราชาในฐานะข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก
2. ได้เห็นภาพขบวนการทางประวัติศาสตร์ในการตั้งหัวเมืองฝั่งตะวันตกเข้าสู่ศูนย์กลางราชธานีรัตนโกสินทร์
3. ได้เพิ่มพูนเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับประวัติศาสตร์ชาติในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาเฉพาะบทบาทของเจ้าพระยาสุรินทราชาในฐานะข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกระหว่าง พ.ศ.2329-2350.

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

1. ข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น ได้แก่ จดหมายเหตุสมัยธนบุรี จดหมายเหตุประจำรัชกาล 1-3 จดหมายเหตุชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในสมัยอยุธยาและธนบุรี คำให้การของขุนหลวงหาวัด คำให้การของชาวกรุงเก่า จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี (กุ) และตำนานท้องถิ่น เช่น ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช และตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น
2. ข้อมูลจากเอกสารชั้นรอง ได้แก่ พระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ประชุมพงศาวดารปริญญานิพนธ์ วิทยานิพนธ์ รายงานการสัมมนา หนังสือและวารสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

3. ศึกษาจากสถานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สถานที่ที่เคยเป็นที่ตั้งของทำเนียบเจ้าพระยาสุรินทราชาในขณะที่ดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก เส้นทางที่ได้รับการพัฒนาเพื่อขนส่งพระราชทรัพย์ในสมัยเจ้าพระยาสุรินทราชา

การดำเนินการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) ประกอบกับการลงภาคสนาม ศึกษาเกี่ยวกับสถานที่ที่เกี่ยวข้องนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

แหล่งการศึกษาค้นคว้า

1. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยต่างๆ เช่น มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทักษิณ
2. หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี กรุงเทพมหานคร
3. หอสมุดสถาบันราชภัฏภูเก็ต
4. ห้องสมุดสยามสมาคม
5. สถานที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเช่น สถานที่ที่เคยเป็นที่ตั้งทำเนียบของเจ้าพระยาสุรินทราชาขณะดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกและเส้นทางที่ได้รับการพัฒนาเพื่อขนส่งพระราชทรัพย์ไปยังราชธานีโดยเจ้าพระยาสุรินทราชา

นิยามของคำ

เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับตำแหน่งของเจ้าพระยาสุรินทราชา ผู้วิจัยจึงได้นิยามคำว่า **ข้าหลวงสำเร็จราชการ** หมายถึง ขุนนางผู้ซึ่งได้รับโปรดเกล้าให้ปฏิบัติหน้าที่ในการกำกับดูแลและเก็บส่วยสาอากรในหัวเมืองที่ได้รับมอบหมาย โดยนิยามจากศาสนสมเด็จฯ เล่ม 6. 2504. หน้า 191. และประชุมพงศาวดารภาคที่ 15 พงศาวดารเมืองพัทลุง (ฉบับเพิ่มเติม) ของหลวงศรีวรวัตร (พิน จันทโรจวงศ์). 2481. หน้า 47.

บทที่ 1

ภูมิหลังเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์ จันทโรจวงศ์)¹

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนากรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางอำนาจเมื่อ พ.ศ.2325 ในครั้งนั้นนอกจากจะทรงสถาปนาพระบรมวงศานุวงศ์แล้วยังแต่งตั้งขุนนางเข้ารับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับความสำคัญ ในจำนวนขุนนางเหล่านี้เจ้าพระยาสุรินทราชา(จันทร์)เป็นขุนนางท่านหนึ่งที่ได้รับการแต่งตั้งในโอกาสดังกล่าว ดังนั้นการศึกษาภูมิหลังของเจ้าพระยาสุรินทราชาจะทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติและครอบครัวของท่านชัดเจนขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์บทบาทและผลงานของเจ้าพระยาสุรินทราชาในหัวเมืองฝั่งตะวันตก การดำเนินการศึกษาเรื่องภูมิหลังนี้ ผู้วิจัยศึกษาจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง โดยแบ่งหัวข้อ ดังนี้

1.1 ชานิกำเนิด

เจ้าพระยาสุรินทราชา เป็นบุตรคนที่ 3 ของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ และท่านผู้หญิงน้อย² เกิดเมื่อประมาณต้นรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ(พ.ศ.2275-2301)ในขณะที่บิดาดำรงตำแหน่งเจ้าพระยามหาอุปราช³ และว่าที่โกษาธิบดี กรมหนึ่งในจตุสดมภ์⁴ เจ้าพระยามหาอุปราชเป็นขุนนางผู้ใหญ่ที่ราชสำนักมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่สำคัญ ๆ หลายครั้ง อาทิ ใน พ.ศ.2293 ออกรับทูตลังกาที่เชิญพระราชสาส์นมาเจริญไมตรีเพื่อทูลขอสมณทูตไทยไปสืบพระพุทธศาสนา ณ เมืองลังกา เป็นต้น

ส่วนทางมารดาของเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์) คือ ท่านผู้หญิงน้อย มีฐานะเป็นเอกภรรยาจึงสันนิษฐานว่า ท่านผู้หญิงคงเป็นธิดาขุนนางท่านใดท่านหนึ่ง เนื่องจากกลุ่มขุนนาง

¹ เจ้าพระยาสุรินทราชาเป็นต้นตระกูลจันทโรจวงศ์ อ้างใน ประชุมพงศาวดารเมืองพัทลุงฉบับเพิ่มเติม.2481.หน้า 47.

² แหล่งเดิม.

³ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกล่าวว่าตำแหน่งเจ้าพระยามหาอุปราชมีปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุของทูตลังกา อ้างใน แหล่งเดิม. หน้า 93. ส่วนควอริช เวลส์ ซึ่งศึกษาทำเนียบขุนนางและบรรดาศักดิ์ของเจ้าพระยามหาอุปราช ได้อธิบายว่าอาจจะหมายถึงตำแหน่งที่ได้รับสิทธิพิเศษแบบเจ้าบางประการ อันเป็นเครื่องหมายพิเศษในการเป็นคนโปรดของพระมหากษัตริย์ อ้างใน การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. 2537.หน้า 4.

นิยมสมรสกับบุตรหลานของขุนนางด้วยกัน จึงทำให้วงจรความเป็นตระกูลขุนนางหมุนเวียนกันอยู่เช่นนี้ สถานภาพทางสังคมของท่านผู้หญิงน้อยจึงมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมฐานะบุตรให้ได้รียกย่องจากสังคมโดยทั่วไปและมีโอกาสสำคัญในการเข้ารับราชการในภายหลัง

1.2 การศึกษาเบื้องต้น

การศึกษาเบื้องต้นของเจ้าพระยาสุรินทราชาได้รับการศึกษาอบรมขั้นต้นในครอบครัวตามลักษณะครอบครัวขุนนาง กล่าวคือ บิดาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในหน้าที่ราชการให้แก่บุตร ดังที่ ควอริช เวลส์ กล่าวว่า ในทางปฏิบัติ บุตรของครอบครัวขุนนาง จะมีโอกาสเรียนรู้ศิลปะในการปกครอง จึงเป็นผู้เหมาะสมที่จะได้รับการแต่งตั้งในตำแหน่งมากกว่าบุตรของชาวนา¹ ดังนั้นชาติกำเนิด การศึกษาเบื้องต้นและผ่านการบวชเรียนจึงมีสำคัญ ทำให้ท่านสามารถเข้ารับราชการเป็นขุนนางอยุธยา²

1.3 การรับราชการ

1.3.1 การรับราชการก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ.2310 แบ่งออกได้ดังนี้ คือ

1.3.1.1 การรับราชการในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

เจ้าพระยาสุรินทราชา เข้ารับราชการเมื่อ อายุประมาณ 20 ปี (พ.ศ.2295) ด้วยเหตุผลตามประเพณีไทย กล่าวคือหลังจากอายุครบอุปสมบทเรียบร้อยแล้ว จึงได้เข้ารับราชการโดยบิดาของท่านได้นำตัวไปถวายเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ.2275-2301) และรับราชการเรื่อยมาจนสิ้นสุริยรัชสมัย

¹ ควอริช เวลส์.การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. 2537.หน้า 33.

² พระราชกำหนดเกาซึ่งตราขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นขุนนางไว้ดังนี้

- 1.ชาติวุฒิ คือสืบเชื้อสายขุนนางต่อ ๆ กันมา
- 2.คุณวุฒิ คือ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ
- 3.วัยวุฒิ คือ มีอายุเหมาะสม (31 ปีขึ้นไป)
- 4.ปัญญาวุฒิ คือ สามารถตัดสินใจในหน้าที่การงานได้

นอกจากนี้ยังต้องประกอบด้วย ธิบตี 4 ได้แก่ จันทาธิบตี วิริยาธิบตี จิตาธิบตี และวิมังสาธิบตี อ้างใน. กฎหมายตราสามดวง เล่ม1. 2537. หน้า108 และดูความหมายของธิบตีใน กฎหมายตราสามดวงเล่ม 5. 2537 หน้า 150.

1.3.1.2 รับราชการในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระที่นั่งสุริยามรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศ)

ภายหลังรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เจ้าพระยาสุรินทราชา ได้รับราชการ ต่อเนื่องมาถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศ พ.ศ.2301-2310) โดยได้รับตำแหน่งเป็น หลวงนายฤทธิ์¹ หรือหลวงฤทธิ์นายเวรขวา คักดิดนา 800 ซึ่งเป็นตำแหน่งในกรมมหาดเล็กวังหลวง² ทำให้หลวงนายฤทธิ์ (จันทร) มีโอกาสร่วมงานกับบุตรของขุนนางอื่น ๆ เช่น นายสุดจินดา(บุญมา) บุตรหลวงพิณจักษ์(ทองดี) ซึ่งเป็นผลดีต่อหลวงนายฤทธิ์ (จันทร) เมื่อเข้ารับราชการในสมัยธนบุรีในเวลาต่อมา เนื่องจากนายสุดจินดาซึ่งเป็นข้าหลวงเดิมในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสำคัญและได้รับมอบหมายให้เป็นแม่ทัพไปราชการสงครามหลายครั้ง รวมทั้งพี่ชายคือ นายทองด้วง(รัชกาลที่ 1) ซึ่งมีบทบาททางการเมืองและการปกครองเคียงคู่มาร่วม ๆ กับนายสุดจินดา ทำให้หลวงนายฤทธิ์ (จันทร) สามารถรวมอยู่ในกลุ่มขุนนางพี่น้องคู่นี้ ในฐานะที่ทำงานสังกัดกรมเดียวกันกับนายสุดจินดามาก่อน ที่สำคัญคือหลวงนายฤทธิ์ยังเกี่ยวข้อง กับ แก้ว (สมเด็จพระศรีสุตาธิราช) พี่สาวนายสุดจินดาซึ่งแต่งงานกับเจ้าขรรค์เงิน ลูกผู้น้องอันเป็นญาติสนิทของหลวงนายฤทธิ์ (จันทร)

¹ กรมศิลปากร. เล่มเดิม. หน้า 47. และในกฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. 2537. หน้า 223-224. ว่าด้วยตำแหน่งนาพลเรือน ได้กำหนดบรรดาศักดิ์มหาดเล็กไว้ดังนี้

จหมื่นสรรเพชญภักดี	} ตันเชือก คักดิดนา 1000	จหมื่นไวยวรนาถ	} ปลายเชือก คักดิดนา 1000
จหมื่นศรีเสาวรักษ์		จหมื่นเสมอใจราช	
นายศักดิ์	} คักดิดนา 800	นายสิทธิ์	} คักดิดนา 800
นายฤทธิ์		นายเดช	
นายจำเริญ	} คักดิดนา 600	นายกวด	} คักดิดนา 500
นายจำเริญ		นายจัน	
นายสนธิ	} คักดิดนา 400	นายขัน	} คักดิดนา 500
นายเล่ห์อาวุธ		นายจิต	
นายชัยขรรค์	} คักดิดนา 400		
นายพลพัน			
มหาดเล็กเลว	คักดิดนา 200		

² กรมมหาดเล็กเป็นหน่วยงานรับผิดชอบเกี่ยวกับการถวายการรับใช้ส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ แบ่งออกเป็น มหาดเล็ก พวกวิสเท และผู้ดูแลรักษาคลังของพระราชวังฝ่ายใน อ้างใน ควอริช เวลส์. เล่มเดิม. หน้า 63.

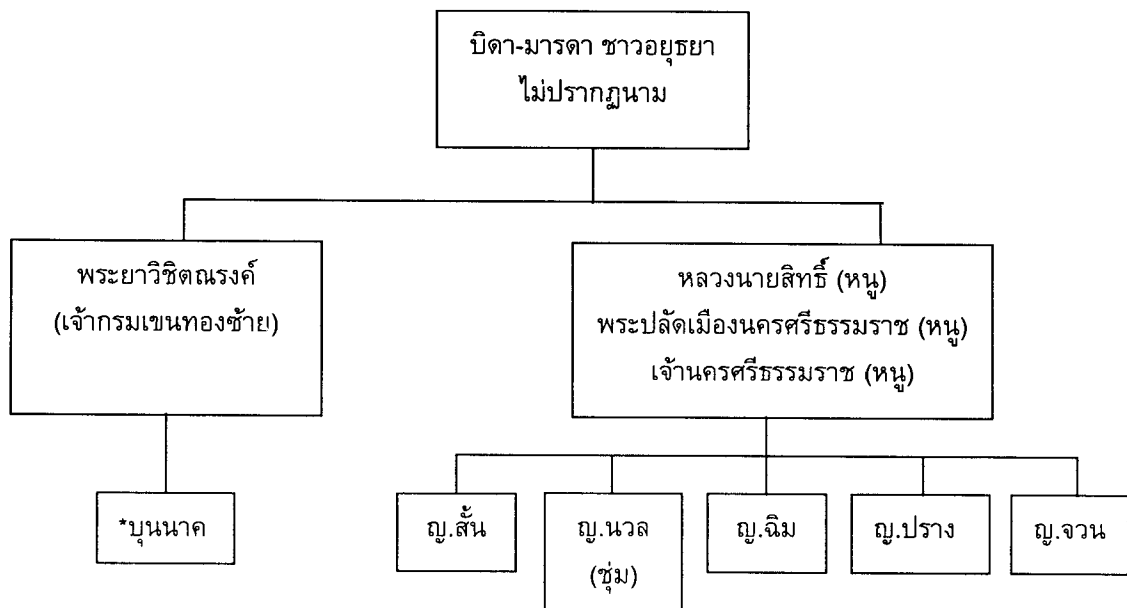
1.3.2 การรับราชการภายหลังปี พ.ศ.2310

เมื่อกรุงศรีอยุธยาถูกพม่ายึดได้ในปี พ.ศ.2310 ภายในกรุงเกิดความสับสนวุ่นวายเรียกกันว่าบ้านแตกสาแหรกขาด เชื่อพระวงศ์ ขุนนางและราษฎรส่วนหนึ่งพากันอพยพหลบหนีภัยพม่าไปพำนักอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ในครั้งนั้นหลวงนายฤทธิ์(จันทร์)ได้พาครอบครัวหนีไปพำนักอยู่กับเจ้านคร (หนู) ผู้มีศักดิ์เป็นอาของหม่อมขุนนาครিয়া (โปรดดูภาพประกอบ 1 ในหน้า 5) ขณะเดียวกันนายสุดจินดาหนีไปหาพี่ชาย ซึ่งเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี เจ้านคร (หนู) ผู้ตั้งตัวเป็นเจ้าซึ่งเรียกกันว่าชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราชได้แต่งตั้งหลวงนายฤทธิ์ (จันทร์) ดำรงตำแหน่งวังหน้า¹ หรืออุปราชเมืองนครศรีธรรมราช ผู้วิจยสามารถวิเคราะห์ถึงเหตุผลการแต่งตั้งหลวงนายฤทธิ์ (จันทร์) ในตำแหน่งนี้ว่า เนื่องจากหลวงนายฤทธิ์เป็นบุตรอดีตขุนนางผู้ใหญ่ที่เคยดำรงตำแหน่งสำคัญในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญด้านชาติกำเนิดและมีเครือข่ายในหมู่ญาติพี่น้องซึ่งรับราชการในตำแหน่งสูง นอกจากนี้ยังคุ้นเคยกับการปฏิบัติงานและธรรมเนียมราชการเนื่องจากเคยเป็นมหาดเล็กมาก่อนและที่สำคัญน่าจะเป็นผู้ที่มีความรู้ด้านการค้าขายกับต่างชาติ เนื่องจากเมื่อศึกษาภูมิหลังของขุนนางท่านนี้แล้ว วิเคราะห์ได้ว่า ท่านได้เรียนรู้งานด้านกรมท่าจากท่านบิดา คือ เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งเป็นโกษาธิบดีว่าการกรมพระคลังตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย

หลวงนายฤทธิ์ (จันทร์) รับราชการในตำแหน่งอุปราชเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งแต่ พ.ศ.2310 ซึ่งเป็นปีที่กรุงศรีอยุธยาแตกจนถึง พ.ศ.2313 ซึ่งเป็นปีที่เจ้านครศรีธรรมราชถูกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปราบปรามได้สำเร็จ² หลวงนายฤทธิ์จึงถูกควบคุมตัวพร้อมด้วยเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) เข้ามายังกรุงธนบุรี

¹ ครุสภา. ประชุมพงศาวดาร เล่ม8. 2507. หน้า 237. ธรรมเนียมการเรียกพระมหากษัตริย์ว่า วังหน้า เริ่มมีในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา พ.ศ.2112-2131 เนื่องจากสมเด็จพระนเรศวรประทับอยู่ ณ วังจันทร์เกษม วังนี้ตั้งอยู่ด้านหน้าของวังหลวง จึงเรียกวังจันทร์เกษมว่า วังหน้า สรุปลจาก นันทนา กปิลกาญจน์. บทบาทของวังหน้าสมัยรัตนโกสินทร์ : พ.ศ.2325-2428. 2539. หน้าบทนำ แต่ในที่นี้ หมายถึง ตำแหน่งรัชทายาทของเจ้านครศรีธรรมราช (หนู)

² เมื่อเจ้านครศรีธรรมราช(หนู)สู้กองทัพจากธนบุรีไม่ได้ หลวงวิเถียน เจ้าเมืองสงขลาจึงพาหนีไปอยู่ ณ เมืองปัตตานี แต่เจ้าเมืองเกรงว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะโปรด ให้กองทัพจากธนบุรีตามมาโจมตีเมืองปัตตานีจึงยอมส่งตัวเจ้านคร(หนู)และบริวารให้ ดุรายละเอียดยเพิ่มได้จาก พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราชของหลวงอนสรณสิทธิกรรม (บัว ณ นคร)

ภาพประกอบ 1 : แผนผังแสดงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าพระยาสุรินทราชาและ
เจ้านครศรีธรรมราช (หนู)

ที่มา : ดัดแปลงมาจากประชุมพงศาวดารเล่ม 46 พ.ศ. 2512. หน้า 44.

- บุญนาค - ภริยาเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์) มีศักดิ์เป็นหลานของเจ้านครศรีธรรมราช (หนู)
- สั้น - ภริยาพระยาวิเศษสุนทรน้องชายเจ้าพระยาสุรินทราชา
- นวล(ขุ่ม) - ภริยาเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์)
- นิม - กรมหลวงบริจาภักดีศรีสุदारักษ์ พระมเหสีฝ่ายซ้ายในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
- ปราง - เจ้าจอมมารดาปรางในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชต่อมาพระราชนัดดาแก่อุปราชพัฒน์ (เจ้าพระยานครศรีธรรมราช)
- จวน - เจ้าจอมมารดาจวน หรือยวนในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชต่อมาพระราชนัดดาแก่เจ้าพระยานครราชสีมา

1.3.3 การรับราชการครั้งกรุงธนบุรี (พ.ศ.2313-2325)

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงแต่งตั้งให้อดีตอุปราชจันทร(เจ้าพระยาสุรินทราชา) เข้ารับราชการในตำแหน่งพระยาอินทอรรธรราช สังกัดกรมท่า¹ การดำรงตำแหน่งพระยาอินทอรรธรราช² เป็นตำแหน่งสำคัญตำแหน่งหนึ่งของกรมท่า ทั้งนี้เนื่องจากขณะนั้นบ้านเมืองกำลังอยู่ในสภาวะระส่ำระสายราษฎรเดือดร้อนยากเข็ญ ราชอาณาจักรกำลังประสบกับปัญหาเรื่องการรักษาความมั่นคงจากการสู้รบกับพม่าและเรื่องงบประมาณเพื่อซื้อหาเสบียงอาหารและดำเนินการฟื้นฟูบ้านเมือง ตลอดจนการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอื่น ๆ ทำให้ราชอาณาจักรต้องรีบเร่งจัดหารายได้ ดังนั้นกรมพระคลังซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนี้ จึงต้องระดมความสามารถให้หน่วยงานในสังกัด เช่น กรมท่า ดำเนินการเพื่อสนองพระราชภารกิจต่าง ๆ ดังกล่าว การที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแต่งตั้งให้อุปราชจันทรดำรงตำแหน่งเกี่ยวข้องกับกรมท่า ซึ่งนอกจากท่านจะมีความสามารถแล้วยังมีประสบการณ์เกี่ยวกับการค้าขายกับต่างชาติมาก่อนโดยศึกษาจากท่านบิดา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วตลอดเวลาที่พระยาอินทอรรธรราช(จันทร) รับราชการในกรมท่า ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวข้องกับผลงานของท่าน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะตลอดรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ติดพันกับสงครามระหว่างไทยกับพม่าซึ่งจัดว่ามีความสำคัญและเด่นกว่าราชการด้านอื่น ๆ ดังนั้นผลงานของขุนนางที่เกี่ยวข้องกับกองทัพ จึงปรากฏอยู่ในหลักฐานประเภทจดหมายเหตุรายวันทัพ หมายรับสั่ง และพงศาวดารมากกว่าเรื่องกรมท่า หรือเรื่องการค้าขายติดต่อกับต่างประเทศ³ แต่ไม่มีข้อมูลเจาะจงเกี่ยวกับการรับราชการของพระยาอินทอรรธรราชจึงไม่ปรากฏอยู่ในเอกสารธนบุรี แต่เจ้าพระยาสุรินทราชา(จันทร)รับราชการต่อมาจนสิ้นสุดสมัยธนบุรี

1.3.4 การรับราชการครั้งต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325-2350)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จปราบดาภิเษกใน พ.ศ.2325 พระองค์ทรงแต่งตั้งขุนนางให้ดำรงตำแหน่งและพระราชทานบรรดาศักดิ์ตามความดีความชอบหลายคน ในบรรดาขุนนางเหล่านี้มีพระยาอินทอรรธรราช (จันทร) รวมอยู่ด้วยท่านหนึ่ง ดังคำประกาศแต่งตั้งว่า ให้พระยาอินทอรรธรราชปลัดเก่าเมืองนครศรีธรรมราชเป็น

¹ เล่มเดิม. หน้า 91.

² บางแห่งเรียกว่าพระยาศรีอรรธรราช ปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 ว่าด้วยเรื่องเสนาบดีกรมท่า คือเจ้าพระยาพระคลัง (สน) ถูกทอดจากตำแหน่ง ต่อมาโปรดแต่งตั้งเป็นพระยาศรีอรรธรราช ช่วยราชการกรมท่า

³ กรมศิลปากร. สัมพันธภาพระหว่างไทย-จีน. 2521. หน้า 12-18.

พระยาราชวังเมือง¹ เมื่อผู้วิจัยตรวจสอบกับกฎหมายตราสามดวง พบว่าตำแหน่งพระยาราชวังเมือง คือตำแหน่งรองเจ้ากรมคชบาลซ้าย ซึ่งคู่กับกำแพงรามภักดี รองกรมคชบาลขวา ปฏิบัติหน้าที่ดูแลรักษาช้างหลวง แต่พระยาราชวังเมือง (จันทร์) ปฏิบัติงานในหน้าที่นี้เพียงปีเดียว เนื่องจากปี พ.ศ. 2326 ได้รับตำแหน่งเป็นเจ้ากรมคชบาลซ้ายโดยได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาสุรินทราชา² การได้เลื่อนตำแหน่งจากรองเจ้ากรมเป็นเจ้ากรมเพียงปีเดียว อาจเป็นด้วยเหตุผลที่ว่าท่านมีความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีและเป็นผู้ที่ได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายญาติในวงราชการขณะนั้น ซึ่งจะกล่าวถึงเครือข่ายของเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์) ในตอนต่อไป

ต่อมาใน พ.ศ.2329 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1 โปรดแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง ราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกโดยพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาสุรินทราชา ท่านดำรงตำแหน่งนี้จนกระทั่งเชื่อว่าถึงแก่อสัญกรรม เมื่อ พ.ศ. 2350³

- สรุปได้ว่าเจ้าพระยาสุรินทราชา(จันทร์) มีชีวิตอยู่ถึง 4 รัชสมัย และแม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนรัชกาล แต่เจ้าพระยาสุรินทราชาสามารถรับราชการต่อเนื่องมาโดยตลอด แสดงว่าท่านเป็นบุคคลที่มีความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ราชการและเข้าใจสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากตารางโดยสรุปดังนี้

¹เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. 2526.

หน้า 12.

²ครุสภา. เล่มเดิม. หน้า 250. กฎหมายตราสามดวงว่าด้วย นาพลเรือนให้รายละเอียดว่า ตำแหน่งพระสุรินทราชานราธิบดีศรีสุริยศักดิ์ สมุหพระคชบาลจางวางซ้ายคู่กับพระเพทราชาธิบดีศรีสุริยาภิชาติสุริวงศ์ สมุหพระคชบาลจางวางขวา ทั้งสองตำแหน่งมีศักดินาเสมอกัน คือ 5,000

³สุนัย ราชภัณฑารักษ์. ภูเก็ต. 2528.หน้า 130. เนื่องจากก่อนและภายหลังศึกกลางในปี พ.ศ. 2352 ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับตัวท่าน

ตาราง 1 ตารางสรุปเกี่ยวกับการรับราชการของเจ้าพระยาสุรินทรราชาระหว่าง พ.ศ.2295-2350

รับราชการ	ระยะเวลาที่รับราชการ	ตำแหน่ง
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ	พ.ศ.2295-2301	มหาดเล็ก ไม่ปรากฏบรรดาศักดิ์
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่ง สุริยามรินทร์	พ.ศ.2301-2310	หลวงนายฤทธิ์
ชุมนุมเจ้านคร (หนู)	พ.ศ.2310-2313	วังหน้าหรืออุปราช
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	พ.ศ.2313-2325	พระยาอินทอรรณราช
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา โลกมหาราช	พ.ศ.2325-2326	พระยาราชวังเมือง
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา โลกมหาราช	พ.ศ.2326-2328	พระยาสุรินทรราชา
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา โลกมหาราช	พ.ศ.2329-2350	เจ้าพระยาสุรินทรราชา

ที่มา : สรุป และดัดแปลงมาจากเนื้อหาในบทที่ 1 ว่าด้วยการรับราชการ

1.4 ชีวิตสมรส ภริยา บุตรและธิดา

ชีวิตครอบครัวของเจ้าพระยาสุรินทรราชา (จันทร) คือรูปแบบของขุนนางไทยสมัยก่อน และเป็นไปตามขนบธรรมเนียมไทยในสมัยนั้น กล่าวคือ ได้ทำการสมรสกับหม่อมบุณนาชิตาของพระยาราชิตณรงค์มีธิดาด้วยกัน 1 คนคืออำพัน นอกจากนั้นท่านยังมีภริยาคนอื่น ๆ ซึ่งจะกล่าวถึงในเครือญาติเจ้าพระยาสุรินทรราชาต่อไป

1.4.1 ภริยาเจ้าพระยาสุรินทรราชา

เมื่อเจ้าพระยาสุรินทรราชา (หลวงนายฤทธิ์) เข้าสู่วัยหนุ่ม เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ และท่านผู้หญิงมารดาได้ส่งขอหม่อม¹บุณนาชิตาพระยาราชิตณรงค์ เจ้ากรมเขนทองซ้ายให้เป็นภริยา การสมรสระหว่างหลวงนายฤทธิ์ กับหม่อมบุณนาชิตา เกิดขึ้นภายในกลุ่มขุนนางด้วยกัน ต่อมาภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในพ.ศ.2310 แล้วหลวงนายฤทธิ์ (จันทร)และภริยาพากันหนีไปพำนักอยู่ที่นครศรีธรรมราช ต่อมาเมื่อหลวงนายฤทธิ์(จันทร) ดำรงตำแหน่งอุปราช

¹ ใช้เรียกผู้ที่มีตระกูลทั้งหญิงและชายที่ไม่ใช่เจ้าหรือขุนนาง

เมืองนครศรีธรรมราช ชาวนครศรีธรรมราชเรียกหม่อมขุนาคซึ่งเป็นภริยาของท่านว่า เจ้า
ครอกข้างใน¹

1.4.2 เจ้าจอมมารดาอำพัน

หลวงนายฤทธิ์ (จันทร์) กับหม่อมขุนาคมีธิดาด้วยกัน 1 คน ชื่ออำพัน ซึ่งชาว
นครศรีธรรมราชเรียกว่า พระองค์เจ้าอำพัน ต่อมาเมื่อเจ้าอุปราชจันทร์(เจ้าพระยาสุรินทราชา)
ถูกควบคุมตัวพร้อมกับเจ้านครศรีธรรมราช(หนู)เข้ามายังธนบุรีและได้รับการพิจารณาคดีตัดสินว่า
ไม่มีความผิด ท่านจึงได้เข้ารับราชการเป็น พระยาอินทอรรณราช ต่อมาท่านได้ถวายธิดาให้รับ
ราชการฝ่ายใน ซึ่งภายหลังสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดให้เป็นเจ้าจอมมารดาอำพัน ซึ่ง
เป็นพระชนนีของพระองค์เจ้าชายอรนิกา²และพระองค์เจ้าหญิงสาลีวรรณ ดังนั้นเจ้าพระยาสุริน
ทราชาจึงเป็นขรัวตาของพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอถึงสองพระองค์ (ดูในภาพประกอบ
2 หน้า 10)

ต่อมาในต้นรัตนโกสินทร์ พระองค์เจ้าชายอรนิกาและพระองค์เจ้าหญิงสาลีวรรณถูก
ถอดอิสริยยศเป็นสามัญชน เรียกกันว่า คุณหนูดำและคุณสาลี เนื่องจากการผลัดเปลี่ยนแผ่นดิน
จากรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราช³ สำหรับคุณสาลีภายหลังเป็นชายาในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุน
เสนานุรักษ์⁴

ใน พ.ศ. 2352 ดันรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เกิดกบฏแย่ง
ชิงราช

สมบัติ ทั้งคุณหนูดำและเจ้าจอมมารดาสาลี ถูกกล่าวหาว่าร่วมมือกับเจ้าฟ้ากรมขุน
กษัตราธิราช⁵กระทำการดองกล่าว โดยมีขุนนางหลายคนให้การสนับสนุน รัชกาลที่ 2 โปรดให้

¹คำศัพท์ถือว่าเป็นคำยกย่อง ใช้เรียกพระราชวงศ์ฝ่ายในตั้งแต่ชั้นเจ้าฟ้าจนถึงหม่อมเจ้า
เช่น พระองค์เจ้ากุ (กรมหลวงนรินทรเทวี เรียกว่าเจ้าครอกแก้วโพธิ์ เจ้าฟ้ากุณฑล เรียกว่าครอกฟ้า
กุณฑล)

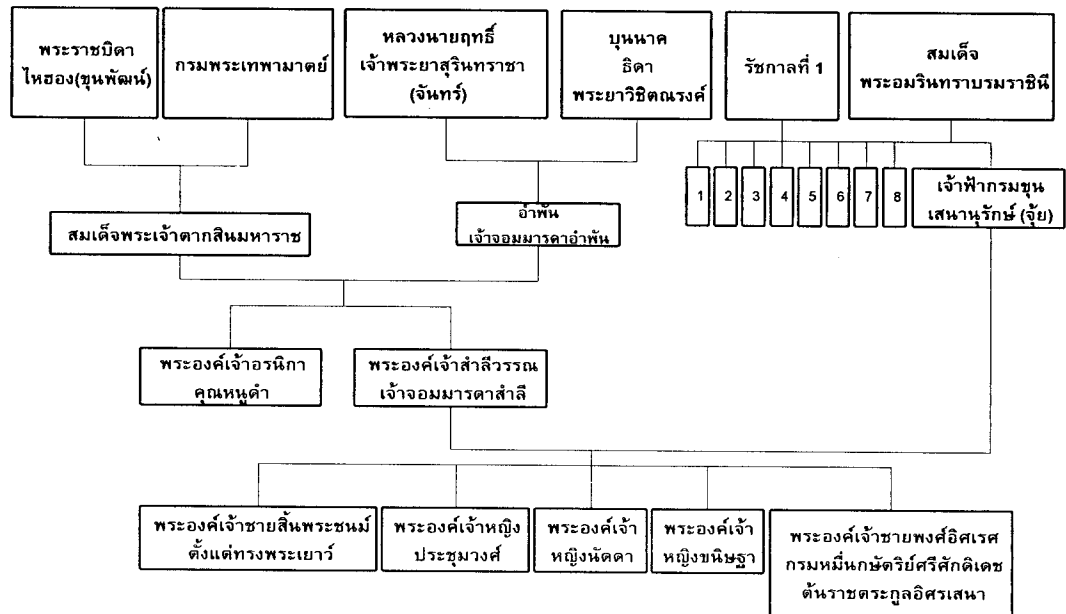
²ต้นราชตระกูลรัตนโกสินทร์

³เจ้าพระยาทิพากรวงศ์.พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 2. 2504. หน้า 2-3 .

⁴ต่อมาในรัชกาลที่ 2 ทรงดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรรมหาเสนานุรักษ์ (พ.ศ.2352-
2358)

⁵ทรงพระนามเดิมว่าเจ้าฟ้าอภัยธิเบศร์ (เจ้าฟ้าเหม็น) ซึ่งเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระ
เจ้าตากสินมหาราชกับเจ้าจอมมารดาฉิมใหญ่ (หวาน) ซึ่งเป็นพระราชธิดาของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลก ดังนั้นเจ้าฟ้ากรมขุนกษัตราธิราชจึงเป็นพี่น้องร่วมบิดาเดียวกับคุณหนูดำและเจ้าจอมมารดา
สาลีแต่ต่างมารดา

ชำระความ ปรากฏว่าเจ้าฟ้ากรมขุนภานุรัตนโชติ ให้การรับสารภาพ จึงโปรดให้ประหารชีวิต ผู้ก่อการกบฏทั้งหมดรวมทั้งคุณหนูดำและเจ้าจอมมารดาสำลี

ภาพประกอบ 2 แผนผังแสดงเครือข่ายเจ้าพระยาสุรินทราชา และ หม่อมขุนนาง

ที่มา : ดัดแปลงมาจากพระราชประวัติพระเจ้าตากสินมหาราชและพระบรมราชจักรีวงศ์

1.4.3 ปลัดเยาว์เมืองนครศรีธรรมราช

ปลัดท่านนี้เป็นบุตรเจ้าพระยาสุรินทราชากับภริยาชาวนครศรีธรรมราชเมื่อครั้งที่ได้รับราชการเป็นอุปราชเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นท่านองหม่อมห้ามและภริยาท่านนี้คงเป็นธิดาขุนนางหรือมีเชื้อสายผู้ดีชาวเมืองนครศรีธรรมราช ด้วยฐานะของบิดามารดา¹ จึงส่งผลต่อบุตรให้เข้ารับราชการในตำแหน่งสูง คือ ตำแหน่งปลัดเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีอำนาจรองจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราช บุตรของหลวงนายฤทธิ์ผู้นี้เรียกกันว่า ปลัดเยาว์¹ ซึ่งดำรงตำแหน่งเมืองนครศรีธรรมราชในช่วงใดไม่ปรากฏเวลาและรายละเอียด

¹ ทั้งนี้วิเคราะห์จากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ พบว่ามารดามีบทบาทอยู่เบื้องหลังในการดำรงตำแหน่งสำคัญของผู้ ลูก ดังเช่น คุณหญิงจันที่สนับสนุนให้บุตรชายที่ชื่อเทียนเป็นพระยาถลาง หรือเจ้าจอมมารดาเรียบสนับสนุนให้กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน

¹ กรมศิลปากร. แหล่งเดิม. หน้า 48.

1.4.4 พระยาอภัยบริรักษ์ (จ้อย) ข้าหลวงสำเร็จราชการเมืองพัทลุง

เมื่อเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์) รับราชการอยู่ ณ กรุงเทพฯ ระหว่าง พ.ศ.2325-2328 ท่านมีบุตรอันเกิดจากภริยาชาวกรุง 3 คน ได้แก่ จ้อย อิน และพิมพ์ จ้อยและอิน รวมมารดาเดียวกัน บุตรทั้งสามของเจ้าพระยาสุรินทราชาเป็นข้าหลวงเดิมในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ (รัชกาลที่ 4) จ้อยเป็นบุตรคนโตที่เกิดกับภริยาชาวกรุงเทพฯ เมื่อเจ้าพระยาสุรินทราชา(จันทร์)รับราชการอยู่ที่นี้ ใน พ.ศ.2354 จ้อยดำรงตำแหน่งเป็นหลวงเทพภักดี ยกกระบัตรเมืองพัทลุง ใน พ.ศ.2360 หลวงเทพภักดี (จ้อย) เลื่อนตำแหน่งเป็นพระปลัดเมืองพัทลุงในบรรดาศักดิ์พระทิพกำแหงสงคราม ใน พ.ศ.2382 ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นพระยาอภัยบริรักษ์ผู้สำเร็จราชการเมืองพัทลุง

1.4.5 อิน

อินไม่ได้รับราชการจึงไม่มีบรรดาศักดิ์ แต่ในพงศาวดารเมืองพัทลุงได้บันทึกว่า อินถวายการรับใช้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ (รัชกาลที่ 4)ในระหว่างที่ทรงผนวช ต่อมาเมื่ออินถึงแก่กรรม พระองค์ทรงจัดการเกี่ยวกับงานศพของอินตลอดจนการพระราชทานเพลิงศพให้เรียบร้อย²

1.4.6 พระยารณาสัมพันธพงศ์ (พิมพ์)

พิมพ์เป็นน้องต่างมารดาของจ้อย เมื่อพระยาอภัยบริรักษ์(จ้อย)ซึ่งเป็นพี่ชายได้รับตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการเมืองพัทลุง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงโปรดแต่งตั้งพิมพ์เป็นหลวงสิทธิศักดิ์ ตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองพัทลุง ต่อมาใน พ.ศ.2394 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งตั้งหลวงสิทธิศักดิ์ (พิมพ์) เป็นพระยารณาสัมพันธพงศ์ผู้ว่าราชการเมืองปะเหลียน³ ในขณะนั้นเมืองปะเหลียนอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของเมืองพัทลุง

1.4.7 พระยาถลาง (เริกหรือฤกษ์) บุตรเมืองถลาง

เมื่อครั้งเจ้าพระยาสุรินทราชา ดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกระหว่าง พ.ศ.2329-2350 มีภริยาเป็นชาวถลางบุตรของเจ้าพระยาสุรินทราชา ณ เมืองถลางนี้ ชื่อ ฤกษ์¹ เคยรับราชการในสังกัดกรมมหาดเล็ก ตำแหน่งหลวงนายฤทธิ ต่อมาใน

² พงศาวดารเมืองพัทลุงบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับบุตรเจ้าพระยาสุรินทราชาที่ชื่ออินไว้เพียงเท่านี้

³ ปัจจุบันเมืองปะเหลียนมีฐานะเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดตรัง

¹ พระยาถลาง (ฤกษ์) ท่านนี้ร่วมเขียนพงศาวดารเมืองถลางร่วมกับคนอื่น ๆ อีก 2 คน แต่ในพงศาวดารถลาง เขียนเป็น เริก และเป็นผู้ให้รายละเอียดเรื่องการพัฒนาเส้นทางขนส่งพระราชทรัพย์หลวงไปยังราชธานี

พ.ศ.2357 รัชกาลที่ 2 ทรงแต่งตั้งหลวงนายฤทธิ์ (ฤกษ์) เป็นหลวงวิจิตรภักดี ผู้ช่วยราชการเมืองกลาง² ก่อน พ.ศ.2380 และได้เป็นข้าหลวงสำเร็จราชการเมืองกลาง (พระยากลาง) พระยากลาง (ฤกษ์) สมรสกับท่อม ธิดาพระยากลาง (เทียน) และเป็นหลานสาวของท้าวเทพสตรี

การศึกษาเกี่ยวกับภูมิหลังของเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์) ตั้งแต่เรื่องชาติกำเนิด การศึกษาอบรมเบื้องต้นทำให้ทราบถึงประวัติส่วนตัวว่ามีส่วนสำคัญต่อการรับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ รวมทั้งชีวิตครอบครัวของเจ้าพระยาสุรินทราชาเป็นส่วนหนึ่งที่ให้ร่องรอยความสัมพันธ์ด้านการสมรสและบุตร ภริยามีลักษณะส่งเสริมต่ออำนาจหน้าที่ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เอื้ออำนวยต่อการก้าวขึ้นไปสู่ตำแหน่งราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตกในเวลาต่อมา

² จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ.1176. 2504. หน้า 10. เป็นตำแหน่งเดียวกับที่บิดา คือ เจ้าพระยาสุรินทราชาเคยดำรงตำแหน่งนี้มาก่อน

บทที่ 2

วิเคราะห์คุณสมบัติที่เอื้อต่อการได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่ง ข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก¹

ภูมิหลังซึ่งเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับชาติตระกูล การสมรส ภริยา บุตรธิดาและการรับราชการของเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์ จันทโรจวงศ์) ในบทที่ 1 เป็นความรู้พื้นฐานที่ทำให้เข้าใจชีวประวัติทั้งทางด้านส่วนตัวและประวัติการรับราชการ ก่อนที่ท่านจะก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกในต้นรัตนโกสินทร์ อันเป็นตำแหน่งสำคัญในการกำกับดูแลหัวเมืองฝั่งนี้ เนื่องจากหัวเมืองฝั่งตะวันตกมีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์และยังเป็นแหล่งรายได้สำคัญของอาณาจักรอีกแห่งหนึ่งนั้น ผู้ที่จะดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก จึงเป็นบุคคลที่ราชธานีต้องเลือกเฟ้นจากผู้ที่มีความรู้ความสามารถและมีคุณสมบัติเด่นบางประการ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงคุณสมบัติที่เอื้อให้เจ้าพระยาสุรินทราชาสมควรแก่การได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 1 โดยที่ทรงโปรดเกล้าให้เจ้าพระยาสุรินทราชาดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกใน พ.ศ.2329 ดังที่ผู้วิจัยเสนอหัวข้อการศึกษา ดังนี้

1. ขุนนางกลุ่มนายสุตจินดา (บุญมา)

1.1 ชาติตระกูลขุนนาง หลวงนายฤทธิ์ (จันทร์) และนายสุตจินดา (บุญมา) เป็นบุคคลซึ่งดำรงสถานภาพทางสังคมในระดับสูง เนื่องจากเป็นบุตรขุนนางผู้ใหญ่ตั้งแต่ครั้งอยุธยา กล่าวคือ หลวงนายฤทธิ์ (จันทร์) เป็นบุตรของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์กับท่านผู้หญิงน้อย ส่วนนายสุตจินดา (บุญมา) บิดาคือหลวงพินิจอักษร(ทองดี) มารดาชื่อหยกหรือดาวเรือง² เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าบุคคลทั้งสองมีชาติตระกูลเป็นขุนนางเหมือนกัน โดยบิดาของหลวงนายฤทธิ์ (จันทร์) มีบรรดาศักดิ์สูงกว่าบิดาของนายสุตจินดา ดังนั้นการยอมรับเรื่องฐานะทางสังคมว่าเป็นบุตรของขุนนางที่มีบรรดาศักดิ์สูงเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั้งสอง

1.2 รับราชการสังกัดกรมมหาดเล็ก หลวงนายฤทธิ์ (จันทร์) และนายสุตจินดา (บุญมา) รับราชการตำแหน่งมหาดเล็ก สังกัดวังหลวง ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ (พ.ศ.2301-2310) ซึ่งเมื่อพิจารณาจากค่านิยมของสังคมไทยแล้ว ถือว่าขุนนางทั้งสองเป็นข้าหลวงของเจ้านายพระองค์เดียวกัน จึงมีความสัมพันธ์ในหน้าที่การงานและความ

¹ ปรากฏหลักฐานอยู่ใน สาส์นสมเด็จพระ เล่ม 6. 2506. หน้า 180. และประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 15 พงศาวดารเมืองพัทลุง (ฉบับเพิ่มเติม). 2481. หน้า 47.

² บรรเจิด อินทจันทร์ยง. ราชสกุลพระบรมราชจักรีวงศ์. 2537. หน้า 181.

คุ้นเคยสืบเนื่องจากการปฏิบัติหน้าที่ราชการ กล่าวคือ หลวงนายฤทธิ์ (จันทร์) มีศักดินา 800 ขณะที่นายสุดจินดา (บุญมา) มีศักดินา 400 ดังนั้นผู้ที่มีศักดินาส่งกว่าย่อมมีหน้าที่รับผิดชอบมากกว่าผู้มีศักดินาดำ นอกจากนี้หลวงนายฤทธิ์ (จันทร์) มีอายุแก่กว่านายสุดจินดาประมาณ 11 ปี ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากค่านิยมของสังคมไทย หลวงนายฤทธิ์(จันทร์)จึงได้รับความนับถือในเรื่องของอาวุโส ซึ่ง สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 2 ตารางสรุปสถานภาพทางสังคมระหว่างหลวงนายฤทธิ์ (จันทร์) กับนายสุดจินดา (บุญมา)

ชื่อตัว	การเกิด	บิดา	การรับราชการ	รัชสมัย
		ตำแหน่งของบิดา	กรมสังกัด – บรรดาศักดิ์	
จันทร์	ประมาณ พ.ศ.2275	เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์	มหาดเล็ก-หลวงนายฤทธิ์	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์
		เจ้าพระยามหาอุปราชและโกษาธิบดี		
บุญมา	ประมาณ พ.ศ.2286	หลวงพินิจอักษร	มหาดเล็ก-นายสุดจินดา	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์
		เสมียนตรากรมมหาดไทย		

ที่มา : ดัดแปลงมาจากพระบรมราชจักรีวงศ์และปฐมวงศ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 4

1.3 รับราชการภายใต้การบังคับบัญชาของเจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง)

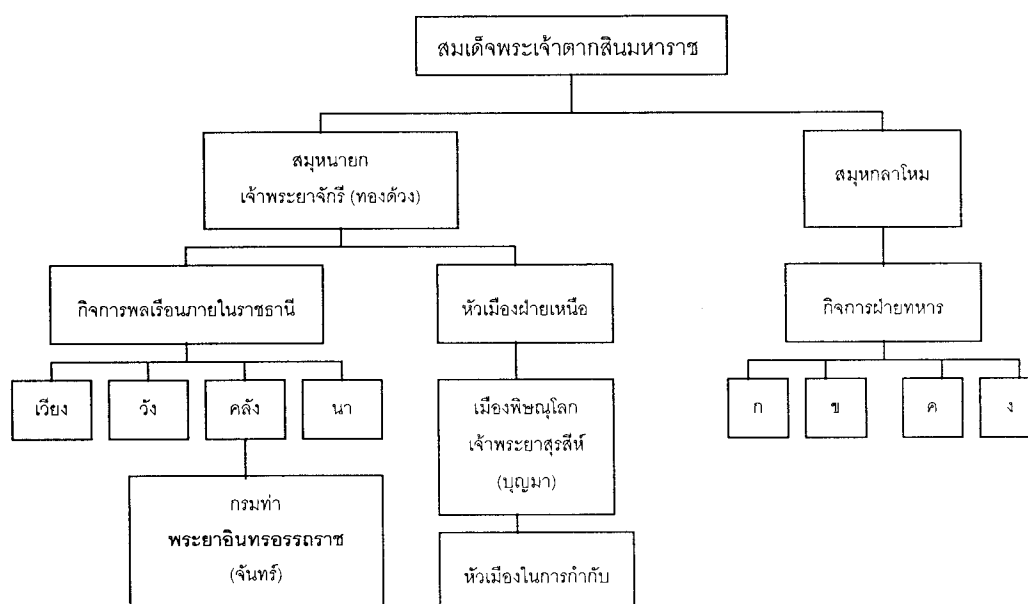
เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีใน พ.ศ.2310 นายสุดจินดา(บุญมา) ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิมได้รับแต่งตั้งเป็นพระมหามนตรี สังกัดกรมพระตำรวจหลวงในขวา¹ ส่วนนายทองด้วงพี่ชายที่ได้รับการชักชวนจากพระมหามนตรีน้องชายให้เข้ารับราชการโดยได้รับการแต่งตั้งในตำแหน่งพระราชวรินทร์ สังกัดกรมพระตำรวจนอกขวา² ส่วนหลวงนายฤทธิ์(จันทร์)หรืออดีตอุปราชจันทร์เมืองนครศรีธรรมราช ขณะนั้นถูกควบคุมตัวเข้ามายังธนบุรี เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพิจารณาเห็นว่าไม่มีความผิด พระองค์จึงโปรดแต่งตั้งให้รับราชการสังกัดกรมท่า โดยพระราชทานบรรดาศักดิ์พระยาอินทรอรรณ

¹ ศุภสภา . แหล่งเดิม.2537.หน้า 283.

² ศุภสภา .ประชุมพงศาวดารเล่ม 8. 2507.หน้า 241.

ราช ทั้งนี้เนื่องจาก สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงคำนึงถึงภูมิหลังเรื่องชาติตระกูลและบทบาทของท่านบิดาของพระยาอินทอรรธรราชว่า เคยรับราชการกำกับกรมพระคลังโดยเป็นโกษาธิบดี ซึ่งเป็นต้นสังกัดของกรมท่ามาก่อน ดังนั้นพระยาอินทอรรธรราชจึงเป็นผู้มีประสบการณ์ด้านการค้ามาบ้างแล้วจึงโปรดแต่งตั้งให้เข้ารับราชการกรมท่า

ต่อมาพระราชวรินทร์ (ทองด้วง) เจริญก้าวหน้าในหน้าที่ราชการจนกระทั่งได้ดำรงตำแหน่งเป็นสมุหนายกบรรดาศักดิ์เจ้าพระยาจักรี¹ ทำหน้าที่กำกับดูแลกิจการฝ่ายพลเรือนในราชธานีและดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งกรมท่าเป็นหน่วยงานหน่วยหนึ่งซึ่งอยู่ในสายบังคับบัญชาของเจ้าพระยาจักรี หน้าที่ราชการ โดยทำให้พระยาอินทอรรธรราช (จันทร์) รับราชการเป็นผู้ได้บังคับบัญชาพี่ชายของเจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) และกลายเป็นขุนนางซึ่งร่วมอยู่ในกลุ่มของเจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์² (บุญมา)

ภาพประกอบ 3 แผนผังแสดงความสัมพันธ์ในตำแหน่งราชการระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ และพระยาอินทอรรธรราช (จันทร์)

ดังนั้นเมื่อสิ้นสมัยธนบุรีในปี พ.ศ.2325 พระยาอินทอรรธรราช (จันทร์) จึงไม่ถูกถอดออกจากตำแหน่ง ด้วยเหตุผลดังได้กล่าวมาแล้ว คือท่านเคยรับราชการเป็นขุนนางในกลุ่มเดียวกับรัชกาลที่ 1 มาก่อนและยังมีเหตุการณ์ที่เห็นได้ชัดว่าเป็นขุนนางกลุ่มเดียวกัน ก็คือ

¹ ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

² ตำแหน่งเจ้าเมืองพิษณุโลก ซึ่งมีฐานะเป็นเมืองเอก

รัชกาลที่ 1 ทรงไว้วางพระทัย ให้มาดำรงตำแหน่งเป็นพระยาราชวังเมือง ซึ่งเป็นตำแหน่งขุนนางทหารมาตั้งแต่ต้นรัชกาล ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดในตอนที่ว่าด้วยประสบการณ์ในการรับราชการตำแหน่งสำคัญ นอกจากนี้พระยาอินทรอรรธราช(จันทร์)ยังเกี่ยวดองกับแก้วพี่สาวของเจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ โดยแก้วสมรสกับขัวเงินผู้ซึ่งเป็นลูกผู้น้องของพระยาอินทรอรรธราช (จันทร์) ซึ่งผู้วิจัยจะเสนอรายละเอียดไว้ในหัวข้อว่าด้วยบทบาทของวงศาคณาญาติของท่านผู้นี้ต่อไป

2.บทบาทของวงศาคณาญาติ

2.1 เครือข่ายอำนาจของบิดา เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ (อุ) ซึ่งเป็นบิดาของเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์) เป็นบุตรของเจ้าพระยาพิษณุโลก (เมฆ) เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์รับราชการเป็นขุนนางผู้น้อย ตำแหน่งขุนชำนาญชาญณรงค์สังกัดวังหน้า คือสมเด็จพะมหาอุปราช (เจ้าฟ้าพร)¹ ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ (พ.ศ.2251-2275) ขุนชำนาญชาญณรงค์ผู้นี้ เป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพะมหาอุปราช (เจ้าฟ้าพร) เป็นอย่างยิ่ง ดังจดหมายเหตุของบาทหลวงกล่าวว่า เจ้าพระยาพระคลังกล่าวโทษขุนชำนาญชาญณรงค์ว่า พยายามช่วยเหลือไม่ให้บาทหลวงต้องลงชื่อในหนังสือทักตบบน โดยเรียกสินบนจากบาทหลวง เป็นการตอบแทน แต่สมเด็จพะราชอนุชาเจ้าฟ้าพรเสด็จมาขอพระราชทานอภัยโทษให้ขุนชำนาญชาญณรงค์ ไม่เช่นนั้นแล้วขุนชำนาญชาญณรงค์คงถูกลงพระราชอาญาจากสมเด็จพะเจ้าอยู่หัวท้ายสระอย่างแน่นอน²

เรื่องของขุนชำนาญชาญณรงค์ยังปรากฏในเหตุการณ์เมื่อคราวเกิดศึกแย่งราชสมบัติระหว่างสมเด็จพะมหาอุปราช (เจ้าฟ้าพร) กับเจ้าฟ้าอภัย เจ้าฟ้าพรเมศ³ พระราชโอรสในสมเด็จพะเจ้าอยู่หัวท้ายสระ กล่าวคือเมื่อ พ.ศ.2275 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ประจวบ ใกล้เคียงเสด็จสวรรคต พระองค์ทรงมอบพระราชสมบัติพระราชทานแก่เจ้าฟ้าอภัยพระราชโอรส⁴ ดังนั้นสมเด็จพะมหาอุปราช (เจ้าฟ้าพร) ซึ่งปรารถนาจะเป็นพระมหากษัตริย์ แต่อ้าง

¹ ทรงเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพะสรรเพชญ์ที่ 8 (พ.ศ.2246-2251) และเป็นพระราชอนุชาของสมเด็จพะเจ้าอยู่หัวท้ายสระ (สมเด็จพะภูมินทรราชา) ต่อมาปราบดาภิเษกเป็นสมเด็จพะเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

² กรมศิลปากร.ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 9. 2507. หน้า 223-224.

³ บางแห่งเรียกว่าเจ้าฟ้าบรมเมศ

⁴ กรมศิลปากร.พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. 2495. หน้า 321.

ว่าถ้าสถาปนาเจ้าฟ้ากรมขุนสุเรนทรพิทักษ์¹ จึงจะทรงยินยอม ทำให้เกิดการประจันหน้าระหว่างฝ่ายพระมหาอุปราช (เจ้าฟ้าพร) กับฝ่ายเจ้าฟ้าอภัยเจ้าฟ้าปรเมศ การต่อสู้ครั้งแรกฝ่ายสมเด็จพระมหาอุปราช (เจ้าฟ้าพร) ทรงเพลี่ยงพล้ำ จนพระองค์เกรงว่าจะพ่ายแพ้ฝ่ายเจ้าฟ้าอภัยและเจ้าฟ้าปรเมศ แต่ขุนชำนาญชาญณรงค์ทูลอาสาเข้าแก้ไขสถานการณ์ โดยนำกองกำลังเข้าต่อสู้กับพระธนบุรี ขุนนางคนสำคัญของฝ่ายตรงกันข้าม ในที่สุดขุนชำนาญชาญณรงค์อาศัยความเชี่ยวชาญในการต่อสู้ด้วยดาบสองมือ สบโอกาสจึงจ้วงฟันพระธนบุรีคอขาด เหตุการณ์นี้พลิกผันสถานการณ์ นำชัยชนะมาสู่ฝ่ายสมเด็จพระมหาอุปราช (เจ้าฟ้าพร) จนสามารถปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ ขึ้นครองราชสมบัติระหว่าง พ.ศ.2275-2301 ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

ขุนชำนาญชาญณรงค์ยังทำหน้าที่กวาดล้างฝ่ายตรงข้ามเพื่อมิให้เป็นเสี้ยนหนามแก่ราชบัลลังก์ กล่าวคือเมื่อขุนชำนาญชาญณรงค์ทราบที่ซ่อนตัวของเจ้าฟ้าอภัยและเจ้าฟ้าปรเมศ ซึ่งหนีรอดไปได้แล้ว จึงนำกองกำลังไปล้อมจับ โดยขุนชำนาญชาญณรงค์เข้าไปทูลเกลี้ยกล่อมเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์จนยอมเสด็จไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระมหาอุปราช(เจ้าฟ้าพร) ต่อมาเจ้าฟ้าทั้งสองถูกพิพากษาให้ประหารชีวิต นอกจากนี้ยังมีพระองค์แก้ว² พระเชษฐภคินี(พี่เขย)ของเจ้าฟ้าอภัยและเจ้าฟ้าปรเมศ ซึ่งร่วมมือกับเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์มาตั้งแต่ต้น แต่เมื่อเห็นว่าฝ่ายเจ้าฟ้าทั้งสองเพลี่ยงพล้ำ จะพ่ายแพ้แก่สมเด็จพระมหาอุปราช (เจ้าฟ้าพร) จึงรีบถอนตัวโดยถ่วงเวลา แสร้งตามเสด็จเจ้าฟ้าอภัยและเจ้าฟ้าปรเมศไม่ทัน แล้วนำเครื่องยศของเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ถวายต่อสมเด็จพระมหาอุปราชและกราบทูลแผนการต่าง ๆ ให้ทรงทราบ อย่างไรก็ตามสมเด็จพระมหาอุปราชไม่วางพระทัยพระองค์แก้ว ขุนชำนาญชาญณรงค์จึงวางอุบายให้คนลอบนำพระธำมรงค์ไปฝังไว้ในบริเวณพระตำหนักของพระองค์แก้ว แล้วให้มีการประทับทรงเพื่อดูพระธำมรงค์ที่หายไป หมอดูทำนายว่าอยู่บริเวณบ้านพระองค์แก้ว ขุนชำนาญชาญณรงค์จึงให้เจ้าหน้าที่ไปขุดพบพระธำมรงค์องค์นั้น ทำให้พระองค์แก้วมีความผิดฐานเป็นกบฏ จึงถูกลงโทษประหารชีวิต³

¹ เจ้าฟ้ากรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ขณะนั้นพระองค์ผนวชเป็นพระภิกษุ และทรงเป็นที่โปรดปรานในสมเด็จพระมหาอุปราช (เจ้าฟ้าพร) พระราชปิตุลา

² พระองค์แก้วทรงสมรสกับเจ้าฟ้าเทพวดี พระพี่นางในเจ้าฟ้าอภัยและเจ้าฟ้าปรเมศ

³ การที่พระองค์แก้วต้องโทษประหารชีวิตในฐานะกบฏ วิเคราะห์ได้ว่าเนื่องจากมีกำลังไพร่พลและแสดงความไม่จงรักภักดีต่อกษัตริย์ ซึ่งจะเห็นว่าเมื่อประหารชีวิตเจ้าฟ้าอภัยและเจ้าฟ้าปรเมศแล้ว แต่ไม่ประหารชีวิตนายด้วงมหาดเล็กซึ่งพาเจ้าฟ้าทั้งสองหลบหนี เนื่องจากสมเด็จพระมหาอุปราช(เจ้าฟ้าพร)ทรงเห็นว่าเป็นตัวอย่างบุคคลที่จงรักภักดีต่อกษัตริย์ และโปรดให้รับราชการ เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ตอนนี้ ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. 2495. หน้า 329.

ความสำคัญของขุนชำนาญชาญณรงค์ ในการดำเนินงานกรุยทางให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศปราบดาภิเษก ขึ้นเสวยราชสมบัติ จะเห็นได้จากการโปรดแต่งตั้งขุนชำนาญชาญณรงค์เป็นเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ ตำแหน่งเจ้าพระยามหาอุปราช ซึ่งเป็นขุนนางเพียงคนเดียวที่ได้รับการยกย่องให้ดำรงตำแหน่งนี้

อาจตีความได้ว่า ท่านเป็นขุนนางที่มีความสำคัญมากกว่าขุนนางที่เป็นสามัญชนโดยทั่วไป สำหรับตำแหน่งเจ้าพระยามหาอุปราชนี้ ไม่ปรากฏว่ามีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานใด แต่มีศักดินา 10000¹ นอกจากนี้ท่านยังดำรงตำแหน่งโกษาธิบดี ทำหน้าที่บังคับบัญชากรมคลัง อันเป็นหน่วยงานที่จัดการเกี่ยวกับพระราชทรัพย์ การค้าขายติดต่อกับต่างชาติและการทูต ตลอดจนทำหน้าที่กำกับดูแลหัวเมืองภาคตะวันออกและหัวเมืองภาคใต้ เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์รับราชการสนองพระเดชพระคุณระหว่าง พ.ศ.2275-2296 เมื่อเจ้าพระยาท่านนี้ถึงแก่อสัญกรรมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโปรดเกล้าให้เรียกว่า พระศพ และพระองค์เสด็จพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ ณ วัดไชยวัฒนาราม² ผลงานสำคัญของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ระหว่างปฏิบัติหน้าที่ราชการ ประกอบด้วย

1. ในปี พ.ศ. 2286 นำนะกวารุดอง ขุนนางพม่าซึ่งเป็นผู้นำกับหัวเมืองมอญและผู้ช่วยชื่อมังราชอสู³ ซึ่งอยู่ ณ เมืองเมาะตะมะ พร้อมด้วยบริวารจำนวน 300 คนเข้าถวายตัวต่อพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เนื่องจากหัวเมืองมอญร่วมกันก่อกบฏ นะกวารุดองเกรงว่าถ้าหลบหนีไปกรุงอังวะจะถูกมอญทำอันตรายระหว่างทาง หรือถ้าหากยังอยู่ที่เมืองเมาะตะมะก็จะไม่ปลอดภัย จึงเข้ามาพำนักยังเมืองตะนาวศรีของไทย เจ้าเมืองตะนาวศรีจึงส่งไปบอกมายังเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ในฐานะโกษาธิบดีผู้มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลหัวเมืองภาคใต้ ท่านจึงนำความขึ้นกราบทูลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระองค์จึงโปรดให้นะกวารุดอง มังราชอสู และบริวารเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา พร้อมทั้งพระราชทานที่ดินตั้งบ้านเรือนให้อยู่ใกล้กับวัดมณฑิยาร

การปฏิบัติงานในหน้าที่ของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์มีผลให้ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่าในช่วงเวลาหนึ่งเป็นความสัมพันธ์ในด้านดี กล่าวคือ ในปี พ.ศ.2287 พระเจ้ากรุงอังวะได้ส่งราชทูตอัญเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการเข้ามาเจริญไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาเพื่อขอขอบคุณที่ไทยให้ความช่วยเหลือขุนนางพม่าและบริวาร ฝ่ายไทยจึงส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรี ตอบแทนใน พ.ศ.2289

¹ ครุสภา.กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1.2537.หน้า 224.

² กรมศิลปากร.พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. 2495. หน้า 346.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูร. ไทยรบพม่า. 2515. หน้า 304. แต่ขัดแย้งกับพงศาวดารกรุงสยามว่าเป็นเจ้าเมืองเมาะตะมะชื่อ มังราชจิงซู กับเจ้าเมืองทวายชื่อ แฉกแวชอยดง

2. รับคณะทูตลังกาที่เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อเจริญไมตรีทางพระพุทธศาสนาใน พ.ศ. 2293 เมื่อคณะทูตลังกาเดินทางมาถึง เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีในฐานะโกษาธิบดีอำนาจ การต้อนรับตรวจสอบเรื่องพระราชสาส์น เครื่องราชบรรณาการและแจ้งกำหนดการเข้าเฝ้าพระ เจ้าอยู่หัวบรมโกศให้คณะทูตลังกาทราบ ต่อมาเมื่อคณะทูตลังกาและคณะสมณทูตไทยเดินทาง ไปลังกา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโปรดให้เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีเป็นผู้อัญเชิญพระพุทธรูปที่ทรงพระราชทานแก่คณะราชทูตลังกาลงเรือกำปั่น¹ การปฏิบัติหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกแก่คณะทูตลังกาตลอดเวลาที่พำนักอยู่ในกรุงศรีอยุธยา โดยจัดหาเครื่องราชบรรณาการ ของกำนัน การจัดเตรียมเรือกำปั่น ให้คณะสมณทูตไทยไปลังกา ล้วนแต่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี ทำให้เกิดผลสำเร็จในการส่งสมณทูตจากกรุงศรีอยุธยาเพื่อไป ประดิษฐานพระพุทธศาสนา เป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนาซึ่งเรียกว่าสยามวงศ์หรืออุบาลีวงศ์² แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาระหว่างไทยกับลังกาสืบเนื่องมาจนกระทั่งถึง ปัจจุบัน

3. ใน พ.ศ.2285 น้อมเกล้าถวายช้างเผือกแด่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจำนวน 4 เชือก ได้แก่ พระบรมนาเคนทร์ พระบรมจักรวาทหัตถี จากเมืองนครศรีธรรมราช พระบรมวิชัย จากเมืองไชยาและพระบรมกุญชรจากเมืองเพชรบุรี³

การน้อมเกล้าถวายช้างเผือกทั้ง 4 เชือก ถือว่าเป็นช้างคู่บุญพระบารมีในองค์พระมหากษัตริย์ ถ้าในรัชสมัยใดมีช้างเผือกมาสู่พระบารมีเป็นจำนวนมาก บ้านเมืองสมัยนั้นจะเจริญรุ่งเรืองและมีความร่มเย็นเป็นสุข⁴ ดังนั้นการน้อมเกล้าถวายช้างเผือกจากหัวเมืองภาคใต้ซึ่งอยู่ในการกำกับดูแลของเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี จึงเป็นความดีความชอบของท่านและเจ้าเมืองในหัวเมืองที่เกี่ยวข้อง

4. การรับราชการระหว่าง พ.ศ.2275-2296 ของเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีไม่ปรากฏว่าท่านเคยได้รับการลงโทษด้วยเรื่องความไม่จงรักภักดี แม้ว่าท่านจะปฏิบัติหน้าที่รับผิดชอบบกพร่อง เช่น กรณีที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโปรดให้ท่านและบุตรชายคือเจ้าพระยาราชภักดี (สว่าง) สมุหนายก ทำหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับพระราชพิธีรับช้างเผือกอีกเชือกหนึ่งชื่อพระบรมคชลักษณ์ จากเมืองนครศรีธรรมราชมายังกรุงศรีอยุธยา โดยเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีและเจ้าพระยาราชภักดีสั่งให้หัวเมืองรายทางจัดมณฑลรับช้างเผือก ซึ่งปฏิบัติไม่ถูกต้องตามขนบธรรมเนียม เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีและบุตรจึงมีความผิดแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศกลับพระราชทานอภัยโทษแก่ท่าน ส่วนเจ้าพระยาราชภักดีถูกลงพระราชอาญาให้โบยยี่สิบที ซึ่ง

¹ ปิยนาด บุนนาค. ประวัติศาสตร์และอารยธรรมของศรีลังกา. 2534. หน้า 250.

² แหล่งเดิม.

³ กรมศิลปากร. แหล่งเดิม. หน้า 346-347.

⁴ สุทธิลักษณ์ อัมพวันวงศ์. ช้างไทย. 2504. หน้าคำนำในการจัดพิมพ์ครั้งแรก.

เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นว่า เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์เป็นที่โปรดปรานในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศมาโดยตลอด

5. การเป็นศูนย์กลางอำนาจของขุนนางในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์มีเครือข่ายอำนาจผ่านทางบุตรชายที่เป็นขุนนาง คือ เจ้าพระยาราชภักดีสมุหนายกซึ่งมีอำนาจหน้าที่ควบคุมฝ่ายพลเรือนภายในราชธานีและกำกับดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือ และบุตรอีกคนหนึ่งถวายเป็นมหาดเล็ก ชื่อ จันทร ต่อมาภายหลังเป็นหลวงนายฤทธิส่วนบุตรเขยของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์อีกคนหนึ่งเป็นขุนนางรับราชการอยู่ในกรมคลังคือพระยาพิพัฒน์โกษา (ฉิม) และท่านยังมีความสัมพันธ์อันดีกับเจ้าพระยากลาโหม จึงเห็นได้ว่าเครือข่ายอำนาจของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ที่ยกตัวอย่างมานี้เน้นขยายควบคุมหน่วยงานไปเกือบทุกฝ่าย รวมทั้งหัวเมืองฝ่ายเหนือ ฝ่ายใต้และตะวันออก จึงกล่าวได้ว่า ตั้งแต่ พ.ศ.2275-2296 เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์คือศูนย์กลางอำนาจแห่งหนึ่งของขุนนางอยุธยา ซึ่งสามารถคานอำนาจขุนนางกับเจ้านายฝ่ายหน้า ทำให้เกิดผลดีต่อสถาบันกษัตริย์ที่สามารถควบคุมอำนาจขุนนางโดยผ่านไปยังเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ ส่วนการคุมเจ้านายฝ่ายหน้าทรงกระทำผ่านเจ้าฟ้ากรมขุนเสนาพิทักษ์ (เจ้าฟ้ากุ้ง) ดังนั้นสถานการณ์ทางการเมืองในสมัยนี้จึงไม่ปรากฏการแย่งชิงอำนาจในกลุ่มเจ้านายและขุนนาง แต่ภายหลังจากที่เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ถึงแก่อสัญกรรมใน พ.ศ.2296 และเมื่อสมเด็จพระมหาอุปราชเจ้าฟ้ากรมขุนเสนาพิทักษ์ซึ่งเป็นผู้คุมอำนาจกลุ่มเจ้านาย ถูกกรมหมื่นสุนทรเทพกราบทูลฟ้องสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเรื่องสมเด็จพระมหาอุปราชลอบเป็นชู้กับเจ้าฟ้านิมและเจ้าฟ้าสวาลพระสนม¹ ในปี พ.ศ.2298 จึงเป็นเหตุให้สมเด็จพระมหาอุปราชต้องพระราชอาญาโบยจนสิ้นพระชนม์

สรุปได้ว่าเครือข่ายอำนาจของบิดาทำให้เจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร) ได้เรียนรู้ธรรมเนียมขุนนางงานราชการเกี่ยวกับพระราชทรัพย์ การค้าขายติดต่อกับต่างชาติและการทูต ตลอดจนสามารถเข้าใจวิถีทางทางการเมือง ซึ่งเป็นตัวอย่างให้ท่านปรับตัวเพื่อรับราชการได้ทุกรัชสมัยในเวลาต่อมา

¹ กรมศิลปากร. แหล่งเดิม. 2495. หน้า 366.

2.2 เครือข่ายของญาติฝ่ายบิดาเจ้าพระยาสุรินทราชา

เจ้าพระยามหาสมบัติ (ผล) อาของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ บิดาเจ้าพระยาสุรินทราชา มีบุตร-ธิดา จำนวน 6 คน ตามสาแทรก ดังนี้

ภาพประกอบ 4 แผนผังแสดงเครือข่ายญาติฝ่ายบิดาเจ้าพระยาสุรินทราชา

ที่มา : ดัดแปลงจากประชุมพงศาวดารภาคที่ 15 พงศาวดารเมืองพัทลุง ฉบับเพิ่มเติม. 2484.

รายละเอียดเกี่ยวกับบุตร ธิดาเจ้าพระยามหาสมบัติ (ผล) มีดังนี้

1. ธิดา ชื่อ เลื่อน
2. บุตร ชื่อ ทองอิน ต่อมาเป็นเจ้าพระยาพลเทพ เจ้ากรมนาในรัชกาลที่ 1 และเป็นต้นตระกูลทองอิน
3. บุตร ชื่อ มุก สมรสกับกู๋ น้องสาวต่างมารดาของ (ทองด้วง) กับบุญมา ซึ่งภายหลังปราบดาภิเษกเป็นรัชกาลที่ 1 ปฐมวงศ์ราชวงศ์จักรี ส่วนบุญมา โปรดสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทำนุกุ ภายหลังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาเป็นพระอัยยิกา เสด็จกรมหลวงนรินทรเทวี ส่วนพระสวามีได้เป็นกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์และทรงเป็นต้น

ตระกูลนรินทรกุล จึงเห็นได้ว่าเจ้าพระยาสุรินทราชามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกับรัชกาลที่ 1 ทางฝ่ายบิดา

4. ธิดาชื่อ ทองศรี รับราชการฝ่ายใน เป็นท้าวทรงกันดาล

5. ธิดา ชื่อ ทองเภา ว่าไปอยู่ประเทศพม่าเป็นพระราชมารดาพระเจ้าธิบอ

6. บุตร ชื่อ ปิ่น ท่านผู้นี้เป็นข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ 1 และเป็นกำลังสำคัญในการช่วยพระยาสุรียภัย (ทองอิน) เข้าควบคุมสถานการณ์เมื่อเกิดจลาจลในธนบุรีเมื่อ พ.ศ.2325 ต่อมารัชกาลที่ 1 ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครเป็นราชธานีและโปรดแต่งตั้งขุนนางเข้ารับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ท่านปิ่นได้รับโปรดเกล้าให้เป็นพระยาพลเทพตั้งข้อความในคำประกาศว่า ตรัสเอาหม่อมปิ่นมีความชอบได้โดยเสด็จพระราชดำเนิการสงครามหลายครั้ง ต้องศาสตราวุธเข้าศึกแล้วชักชวนนายทัพนายกองมาตีเอากรุงธนบุรีได้ มีความชอบมากให้โปรดเป็นเจ้าพระยาพลเทพ¹

ต่อมาใน พ.ศ.2348 รัชกาลที่ 1 แต่งตั้งเจ้าพระยาพลเทพ(ปิ่น)เป็น สมุหกลาโหมแทนเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา (บุนนาค) ซึ่งถึงแก่กรรม ต่อมาในรัชกาลที่ 2 ทรงโปรดให้เลื่อนเจ้าพระยากลาโหม (ปิ่น)เป็นเจ้าพระยาอภัยราชา ผู้กำกับราชการฝ่ายในพระบรมราชวัง เจ้าพระยาอภัยราชาถึงแก่อสัญกรรมในรัชกาลนี้ เจ้าพระยาอภัยราชาผู้นี้เป็นบิดาของเจ้าพระยาบดินทรเดชา(สิงห์ สิงหเสนี) สมุหนายกในรัชกาลที่ 3 และท่านเป็นต้นตระกูลสิงหเสนี

เครือข่ายฝ่ายญาติข้างบิดาของเจ้าพระยาสุรินทราชาดังกล่าว หลายคนมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งเจ้าพระยาสุรินทราชาจะติดต่อเพื่อขอการสนับสนุนในการปฏิบัติราชการหรือกราบทูลเรื่องราวต่าง ๆ เช่น เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีพระราชกระแสรับสั่งจะให้เจ้าพระยาสุรินทราชาจะเลื่อนตำแหน่งเป็นสมุหกลาโหม แต่ท่านได้ขอให้เจ้าพระยาพลเทพซึ่งมีศักดิ์เป็นอาช่วยกราบบังคมทูลไม่ขอรับตำแหน่งโดยอ้างว่าชราภาพแล้ว²

2.3 เครือข่ายของญาติฝ่ายมารดาของเจ้าพระยาสุรินทราชา

ท่านผู้หญิงน้อยมารดาของเจ้าพระยาสุรินทราชา ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นธิดาของท่านผู้ใด แต่การเป็นเอกภริยาของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ตั้งแต่ท่านยังเป็นขุนชำนาญชาญณรงค์สันนิษฐานว่าบิดา มารดาของท่านผู้หญิงน้อยคงเกี่ยวข้องกับกลุ่มขุนนางอยุธยา และในหนังสือปฐมวงศ์ได้กล่าวว่าท่านผู้หญิงน้อยมีน้องสาวคนหนึ่งไม่ปรากฏชื่อ สมรสกับเศรษฐีใหญ่เชื้อสายจีน

¹ เจ้าพระยาทิพวงศ์.พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1. 2526. หน้า 11.

² กรมศิลปากร.ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1,2506.หน้า 501.

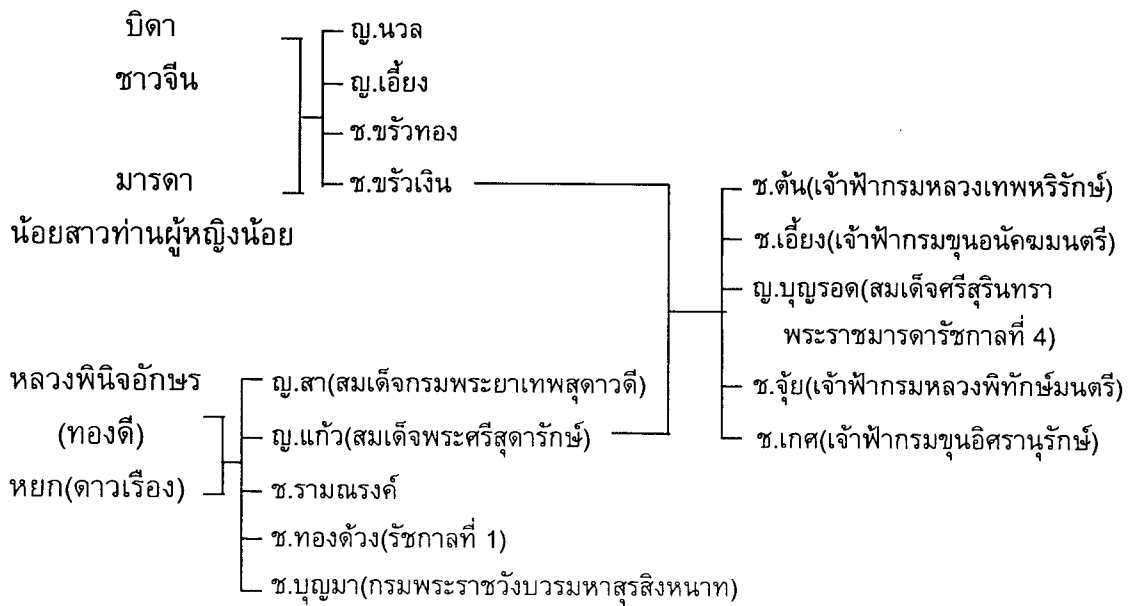
มีบุตรธิดาจำนวน 4 คนได้แก่ นวล เอี้ยง เจ้าขรรค์ทอง เจ้าขรรค์เงิน ซึ่งมีศักดิ์เป็นลูกพี่ลูกน้องกับเจ้าพระยาสุรินทรราชา

2.3.1 เจ้าขรรค์เงิน เจ้าขรรค์เงินเป็นพ่อค้าที่มีฐานะดี ชาวกรุงเก่าเรียกท่านว่า เศรษฐินนตาล เพราะท่านตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ถนนตาล บริเวณกลางเมืองกรุงศรีอยุธยา² ในหนังสือปฐมวงศ์อ้างว่าบรรพชนของท่านขรรค์เงินเป็นเชื้อสายขุนนางปักกิ่งซึ่งอพยพหนีความวุ่นวายทางการเมืองในจีนเนื่องจากการเปลี่ยนราชวงศ์หมิง (พ.ศ. 1911-2187) มาเป็นราชวงศ์แมนจู³ (พ.ศ. 2187-2455) จึงเข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงศรีอยุธยา ประกอบอาชีพทางการค้ามาโดยตลอดและคงจะสนิทสนมกับกลุ่มขุนนางอยุธยา เช่น เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ จึงจัดให้มีการสมรสระหว่างน้องสาวของท่านผู้หญิงน้อย เอกภริยาของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์กับบุตรชายของพ่อค้าจีน เจ้าขรรค์เงินได้สมรสกับธิดาของหลวงพิณจักษ์ (ทองดี) เสมียนตราในกรมมหาดไทย คือ แก้ว พี่สาวของทองด้วงกับบุญมา ต่อมาในต้นรัชกาลที่ 1 โปรดสถาปนาพระพี่นางพระองค์นี้เป็นสมเด็จพระศรีสุতারักษ์ จึงเห็นได้ว่าเจ้าพระยาสุรินทรราชามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกับรัชกาลที่ 1 ทางฝ่ายมารดาด้วยดังผู้วิจัยจะแสดงสาเหแรกประกอบการบรรยาย ดังนี้

¹ เจ้าขรรค์หมายถึง สามัญชนที่เป็นบิดามารดาของเจ้าจอมมารดา เช่น เป็นยายของพระองค์เจ้าจะเรียกว่า ขรรค์ยาย เป็นตาจะเรียกว่า ขรรค์ตา

² กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดารภาค 8. 2507.

³ แหล่งเดิม.

ภาพประกอบ 5 แผนผังแสดงสาแหรกเครือข่ายของญาติฝ่ายมารดาของเจ้าพระยาสุรินทราชา
ที่มา : ดัดแปลงจากหนังสือปฐมวงศ์

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งที่ 2 ใน พ.ศ.2310 บรรดาเชื้อพระวงศ์ ขุนนาง และบริวารรวมทั้งราษฎรต่างพากันหลบหนีออกจากกรุงศรีอยุธยา ในจำนวนบุคคลเหล่านั้นมีแก้ว (สมเด็จพระศรีสุธารักษ์) และขวัญเงิน(พระภักศา)พาบุตรติดตามหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี(ทองด้วง)ไปอยู่ ณ ตำบลอัมพวา เมืองสมุทรสงครามซึ่งเป็นภูมิลำเนาของท่านนาค (สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ 1)

สมัยกรุงธนบุรีท่านแก้วได้ติดตามหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรีมาตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ตำบลลูกจันทน์ (บริเวณพระวิหารและหอไตรวัดกัลยาณมิตร) ความสัมพันธ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ขวัญเงินมีความใกล้ชิดกับญาติทางฝ่ายภริยาดังแต่สมัยที่ยังไม่ได้ปราบดาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ดังนั้นเมื่อเจ้าขวัญเงินทราบข่าวเรื่องหลวงนายฤทธิ์ (จันทร์) ซึ่งเป็นลูกผู้พี่ (ลูกของป้า) ไปพำนักอยู่กับเจ้านคร (หนู) จนได้ตำแหน่งเป็นถึงอุปราชเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าขวัญเงินเกรงว่าจะเกิดภัย¹แก่หลวงนายฤทธิ์ (จันทร์) เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีพระราโชบายรวบรวมราชอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่นโดยมีพระราชดำริว่าจะเสด็จไปปราบปรามชุมนุมเจ้านคร (หนู) ดังนั้นเจ้าขวัญเงินพร้อมด้วยท่านแก้วและบุตรสาวทั้งสองเดินทางโดยใช้เรือเป็นพาหนะไปยังเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อแจ้งให้อุปราชจันทร์

¹ คือโทษที่จะได้รับในฐานะที่เป็นกบฏต่อธนบุรี

ทราบถึงเหตุเภทภัยที่จะเกิดขึ้น อุปราชจันทร์รับว่าจะคอยคิดอ่านเอาตัวรอด¹ ในครั้งนั้นอุปราชจันทร์ชวนเจ้าขรรค์เงินและครอบครัวเข้าเฝ้าเจ้านคร (หนู) แต่เจ้าขรรค์เงินปฏิเสธ เมื่อเจ้าขรรค์เงินกลับมาถึงธนบุรีแล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดให้เจ้าขรรค์เงินเข้าเฝ้า ท่านจึงทูลถึงเหตุจำเป็นที่ต้องเดินทางไปเมืองนครศรีธรรมราชว่า ต้องการจะหาซื้อสินค้ามาจำหน่าย แต่ไม่ได้ทราบทูลเกี่ยวกับเรื่องอุปราชจันทร์แต่อย่างใด สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีพระราชดำริว่า ถ้าพระองค์ยกกองทัพไปปราบชุมนุมเจ้านคร(หนู)ก็จะให้เจ้าขรรค์เงินเป็นผู้นำทาง เจ้าขรรค์เงินจึงแสวงป่วยทำเป็นป่วย² ตลอดเวลาที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้มีการจัดทัพเพื่อจะไปโจมตีชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช เจ้าขรรค์เงินจึงไม่ได้รับหน้าที่ดังกล่าว ตลอดเวลาที่กรุงธนบุรีเป็นราชธานี 15 ปี เจ้าขรรค์เงินจึงมิได้เข้ารับราชการแต่ประการใด ท่านถึงแก่กรรมในสมัยธนบุรี

ฝ่ายอุปราชจันทร์เมื่อทราบข่าวที่ได้รับจากเจ้าขรรค์เงิน ทำให้ทราบแน่ชัดว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะเสด็จไปปราบชุมนุมเจ้านคร(หนู)ในไม่ช้า เมื่อสถานการณ์ทางการเมืองเป็นเช่นนี้ซึ่งอาจก่อให้เกิดคุณหรือโทษแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ อุปราชจันทร์คงจะต้องไตร่ตรองและหาทางออกให้กับตัวเองเมื่อถึงคราวคับขัน ดังข้อความที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารเมืองสงขลาว่า

... จึงเจ้าไชยฤทธิ์³แต่ให้คนลอบถือหนังสือไปถึงเจ้าตากว่ากองทัพเมืองพัทลุง เมืองสงขลา เลิกกลับไปแล้ว คนในเมืองนครมีอยู่แต่น้อยให้เจ้าตากยกกองทัพไปตีเมืองนครเห็นจะได้โดยง่าย เจ้าตากเห็นการจะสำเร็จจึงยกทัพมาตีเมืองนคร เจ้านครเห็นว่าผู้คนน้อยสู้ไม่ได้พาอพยพหนีมาเมืองปัตตานี ...⁴

ด้วยเหตุนี้ เมื่ออุปราชจันทร์ถูกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจับตัวได้จึงไม่ถูกลงโทษ แต่ได้รับการแต่งตั้งให้เข้ารับราชการในกรมท่า และตัวอย่างเรื่องการแจ้งข่าว โดยขรรค์เงิน แสดงให้เห็นถึงการเกื้อกูลในหมู่เครือญาติของเจ้าพระยาสุรินทราชาฝ่ายมารดาเช่นเดียวกัน

2.4 เครือข่ายพี่น้องร่วมบิดามารดา เจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์) มีพี่น้องร่วมบิดามารดา 9 คน ดังแผนผังแสดงชาติตระกูล ดังนี้

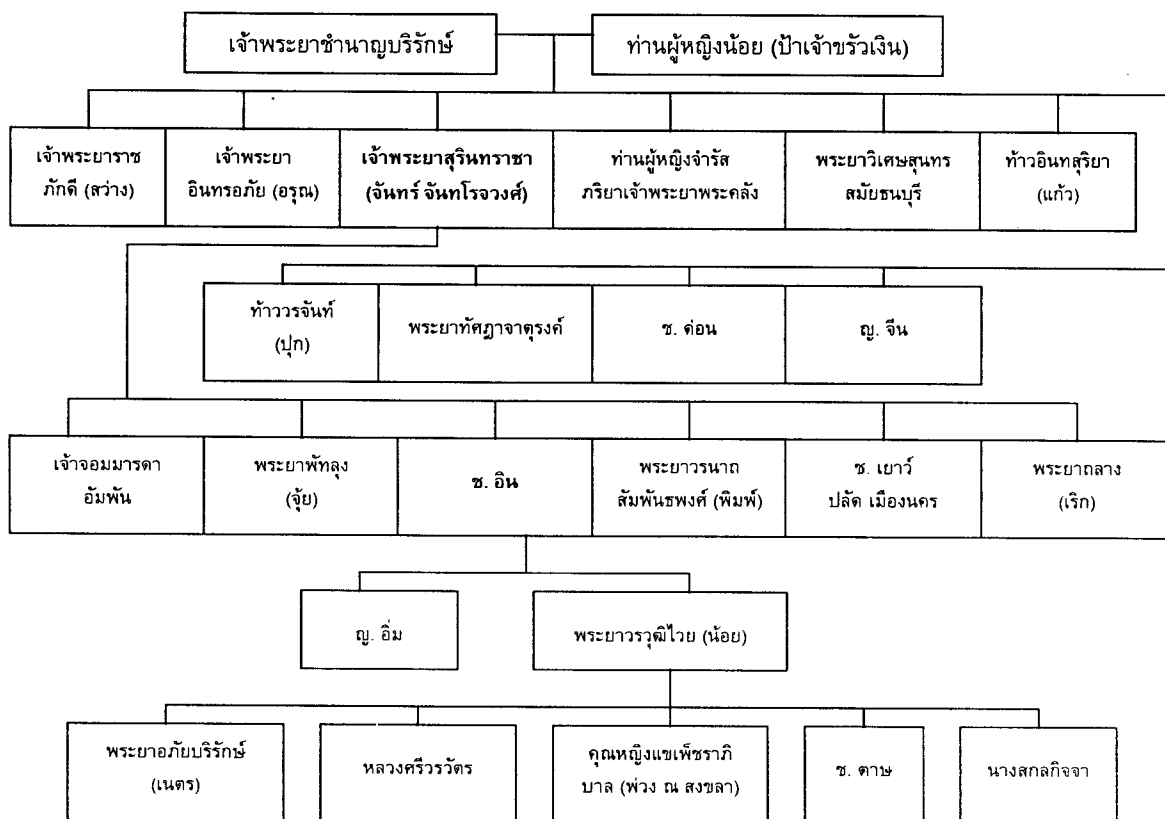
¹ ครุสสภา. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 8. 2507. หน้า 238.

² แหล่งเดิม.

³ เจ้าไชยฤทธิ์หมายถึงอุปราชจันทร์ ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งหลวงนายฤทธิ์มาก่อน โดยตีความจาก พงศาวดารเมืองสงขลาฉบับเจ้าพระยาวิเชียรคีรี(บุญสังข์)ที่ให้ข้อมูลเพิ่มเติม ทำให้ทราบวาระว่าเจ้าไชยฤทธิ์ที่เจ้านครแต่งตั้งให้เป็นวังหน้า

⁴ กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 13. 2514. หน้า 5.

ตระกูลจันทโรจวงศ์

ภาพประกอบ 6 แผนผังแสดงสาแหรกพี่น้องของเจ้าพระยาสุรินทราชา

ที่มา : ดัดแปลงจากประชุมพงศาวดารเมืองพัทลุง

รายละเอียดประกอบการแสดงแผนผังชาติตระกูล คือ

1. เจ้าพระยาราชภักดี (สว่าง) ดำรงตำแหน่งสมุหนายกระหว่าง พ.ศ.2285-2292
2. เจ้าพระยาอินทรอภัย (อรุณ) ไม่ปรากฏรายละเอียด
3. เจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์) ต้นตระกูลจันทโรจวงศ์
4. ญ.จรัส ต่อมาของท่านผู้หญิงจรัส ภริยาพระยาพิพัฒน์โกษา (ฉิม) สังกัดกรมคลัง ต่อมาเลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาพระคลังแทนเจ้าพระยาอานาญบริรักษ์ผู้ถึงแก่อสัญกรรมใน พ.ศ.2296ในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ
5. พระยาวิเศษสุนทร (นาค นกเล็ก) รับราชการในธนบุรี พระยาวิเศษสุนทรสมรสกับ คุณหญิงสนธิดาพระปลัดหนูเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่อ่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ พ.ศ.2310 พระยาวิเศษสุนทรเป็นต้นตระกูลบูรณศิริ ภูมิรัตน์ สุจริตกุลและศิริวัฒนกุล
6. ญ.แก้ว ต่อมาของท่านอินทสุริยา
7. ญ. ปุก ต่อมาของท่านวรจันท์

8. พระยาทัตฐาจรุรงค์(ขนมตัม)ตันตระกูลชัชกุล

9. ข.ด่อน

10. ญ.จิ้น

การศึกษาเครือข่ายของเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร) ซึ่งเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดา ทำให้ทราบว่าเครือข่ายนี้มีลักษณะเด่นสามประการ คือ

ประการแรก รับราชการและมีบรรดาศักดิ์สูง เช่น เจ้าพระยาราชภักดี (สว่าง) ผู้ดำรงตำแหน่งสมุหนายก ระหว่าง พ.ศ.2285-2292 ซึ่งเป็นช่วงหนึ่งในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เจ้าพระยาอินทอภัย (อรุณ) ไม่ทราบรายละเอียดแต่คงจะรับราชการในตำแหน่งสำคัญ พระยาวิเศษสุนทร (นาค นกเล็ก) และพระยาทัตฐาจรุรงค์ (ขนมตัม) คนแรกรับราชการในสมัยธนบุรี ส่วนคนหลังสันนิษฐานว่าคงรับราชการในสมัยธนบุรีเช่นเดียวกัน

ประการที่สอง ฝ่ายหญิงรับราชการอยู่ฝ่ายในคือท้าวอินทสุริยา (แก้ว) ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นผู้กำกับกองวิเสศ และท้าววรจันท์ (ปุก) ซึ่งเป็นตำแหน่งพระพี่เลี้ยงในพระราชโอรสธิดาของพระมหากษัตริย์

ประการที่สาม ทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย บางคนสมรสกับขุนนางหรือบุตรของขุนนาง ได้แก่ท่านผู้หญิงจรัส เอกภริยาเจ้าพระยาพระคลัง (จิม) เจ้าพระยาพระคลังในช่วงปลายรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศและพระยาวิเศษสุนทรสมรสกับคุณหญิงสันติดาพระปลัดหนูเมืองนครศรีธรรมราช ดังนั้นเครือข่ายพี่น้องร่วมบิดามารดาของเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร) คงมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้เจ้าพระยาสุรินทราชามีความมั่นคงในหน้าที่ราชการทั้งในปลายสมัยอยุธยา ธนบุรี และต้นรัตนโกสินทร์

3 ประสพการณ์ในการรับราชการตำแหน่งสำคัญ

3.1 การรับราชการตำแหน่งมหาดเล็ก (พ.ศ.2296-2310)

เจ้าพระยาสุรินทราชา(จันทร) รับราชการในตำแหน่งมหาดเล็กระหว่าง พ.ศ.2296-2310 ก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศและต่อเนื่องกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ เนื่องจากท่านผ่านการอบรมศึกษาเบื้องต้นจากครอบครัวตามธรรมเนียมบุตรหลานขุนนาง ประกอบกับสถานภาพทางสังคมที่บิดาเป็นขุนนางผู้ใหญ่ คงทำให้เจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร) มีโอกาสถวายงานรับใช้พระมหากษัตริย์อย่างใกล้ชิดกว่ามหาดเล็กคนอื่น ๆ เนื่องจากตำแหน่งหลวงนายฤทธิ์ นายเวรขวามือศักดินา 800 สูงกว่ามหาดเล็กที่มีบรรดาศักดิ์ลดหลั่นลงมา ดังนั้นมหาดเล็กที่มีศักดินาสูงจึงมีหน้าที่รับผิดชอบมากกว่ามหาดเล็กที่มีศักดินาต่ำ โดยทั่วไปมหาดเล็กจะปฏิบัติหน้าที่ถวายงานรับใช้ส่วนพระองค์พระมหากษัตริย์ ได้แก่ ทำหน้าที่รักษาและอันเชิญพระแสงตามเสด็จหรืออันเชิญพระกระเสรับส่งไปมอบให้แก่ขุนนางหรือปฏิบัติหน้าที่แล้วแต่จะทรงโปรด ดังนั้นมหาดเล็กจึงเป็นผู้ที่รู้จักบุคคลสำคัญมากมาย มีความรู้ความเข้าใจในขนบธรรมเนียม

ในราชสำนัก การบริหารราชการแผ่นดินรวมทั้งพระราชจริยวัตรในองค์พระมหากษัตริย์มากกว่าบรรดาขุนนางในตำแหน่งอื่น ๆ

การรับราชการในตำแหน่งมหาดเล็กของเจ้าพระยาสุรินทราชา(จันทร์) ในขณะที่ดำรงตำแหน่งเป็นหลวงนายฤทธิ ทำให้ท่านได้รับประสบการณ์เบื้องต้นในการปฏิบัติหน้าที่ขุนนางและประสมประสานกับความเป็นบุตรของขุนนางผู้ใหญ่ รวมทั้งการมีเครือข่ายญาติที่เป็นขุนนางในตำแหน่งสำคัญจึงเพิ่มพูนคุณสมบัติของขุนนางในตัวเจ้าพระยาสุรินทราชา(จันทร์) ให้โดดเด่นกว่าขุนนางคนอื่น ๆ

3.2 ประสบการณ์การดำรงตำแหน่งอุปราช หรือวังหน้าเมืองนครศรีธรรมราช (พ.ศ.2310-2313)

ภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าใน พ.ศ.2310 มีผู้ตั้งตัวเป็นใหญ่ถึง 5 ชุมหมุม ในหัวเมืองสำคัญ โดยมีเจ้านคร (หนู) เป็นชุมหมุมหนึ่งในจำนวนนั้น ได้ตั้งตัวเป็นเจ้าโดยมีเมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางอำนาจ เจ้านคร (หนู) ได้แต่งตั้งหลวงนายฤทธิ (จันทร์) เป็นอุปราชหรือวังหน้า ชาวนครเรียกกันว่าอุปราชจันทร์ ทำให้หลวงนายฤทธิ (จันทร์) อยู่ในฐานะรัชทายาทและมีอำนาจรองจากเจ้านคร (หนู) ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยในการบริหารราชการเมืองนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เจ้านคร (หนู) คงดัดแปลงรูปแบบการบริหารราชการแผ่นดินแบบอยุธยามาดำเนินการใช้ในการปกครองเมืองนครศรีธรรมราช กล่าวคือ แบ่งการปกครองออกเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วยการบริหารราชการในเมืองนครศรีธรรมราช และการบริหารราชการในหัวเมืองที่ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การบริหารราชการภายในเมืองนครศรีธรรมราช โดยเจ้านครหนูเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดอุปราชจันทร์เป็นผู้มีอำนาจรองลงมา แบ่งหน่วยงานออกเป็น 6 หน่วยงานดังนี้

- 1.1 กรมกลาโหม มีหน้าที่ควบคุมดูแลกิจการฝ่ายทหาร
- 1.2 กรมมหาดไทย มีหน้าที่ควบคุมดูแลกิจการฝ่ายพลเรือน
- 1.3 กรมเวียง มีหน้าที่ดูแลและรักษาความสงบภายในเมืองนครศรีธรรมราช
- 1.4 กรมวัง มีหน้าที่ดูแลกิจการภายในราชสำนักของเจ้านคร (หนู)
- 1.5 กรมคลัง มีหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับการรับจ่ายพระราชทรัพย์และการค้าขายทั้งภายในและภายนอกเมืองนครศรีธรรมราช
- 1.6 กรมนา มีหน้าที่ดูแลการทำนาและการประกอบอาชีพของราษฎรเมืองนครศรีธรรมราชโดยทั่วไป รวมทั้งเก็บรักษาเสบียงอาหารไว้ใช้สำหรับกองทัพในยามสงคราม

2.การบริหารราชการเกี่ยวกับเมืองขึ้นของเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเจ้านครหนูและอุปราชจันทร์ใช้อำนาจการปกครองโดยตรงไม่ผ่านหน่วยงานภายในเมืองนครศรีธรรมราช หัวเมืองขึ้นในความปกครองของเมืองนครศรีธรรมราช ได้แก่ เมืองสงขลา

เมืองพัทลุง¹ หัวเมืองฝั่งตะวันตก อาทิ ถลาง ภูเก็ต ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง เป็นต้น เมืองขึ้นเหล่านี้ต้องส่งราชบรรณาการและปฏิบัติตามคำสั่งของเมืองนครศรีธรรมราช เช่น ส่งกองทัพไปช่วยเหลือเมืองนครศรีธรรมราชเมื่อเกิดศึกสงคราม

3.3 หน้าที่ของอุปราชจันทรในการบริหารราชการในชุมนุมเจ้านคร(หนู) ระหว่าง พ.ศ.2310-2313

การดำรงตำแหน่งอุปราชวังหน้าในระยะเวลาประมาณ 3 ปี อาจิวิเคราะห์หน้าที่ได้ดังต่อไปนี้

ประการแรก ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาเจ้านคร(หนู)ในเรื่องต่าง ๆ ดังปรากฏข้อความว่า เมื่อเจ้านคร (หนู) จะตั้งตัวเป็นเจ้าได้ปรึกษากับนายฤทธิ์หลานเขย เนื่องจากนายฤทธิ์เป็นผู้รู้ธรรมเนียมการปกครองเพราะเคยรับราชการในตำแหน่งมหาดเล็กถึงสองรัชกาลเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย นายฤทธิ์จึงมีลักษณะเป็นขุนนางเมืองหลวงที่คุ้นเคยกับประเพณีของราชสำนักที่สามารถแนะนำให้เจ้านครหนูแสดงบทบาทที่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำในฐานะกษัตริย์ได้ ถึงแม้ว่าเจ้านครหนูจะเคยดำรงตำแหน่งมหาดเล็กมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงนายสิทธิ แต่การออกมารับราชการในตำแหน่งพระปลัดเมืองนคร (พ.ศ.2301-2309) เป็นเวลาถึง 9 ปี จึงไม่เคยชินกับการปฏิบัติของราชสำนัก ดังนั้นเจ้านครหนูจึงต้องสร้างบทบาทของการเป็นกษัตริยานุภาพเสริมสร้างฐานะให้เป็นผู้มีบุญญาบารมี อาทิ

ก.ที่พักของเจ้านครหนู เรียกว่าวังหรือพระราชวังอันเป็นศูนย์อำนาจของการปกครองตามลัทธิเทวราชาและมีพระบรมธาตุเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา ถือว่าเป็นรูปแบบของธรรมราชา

ข.การใช้ราชาศัพท์ เช่น เรียกขิดาเจ้านคร (หนู) ว่า เจ้าหญิง อาทิ เจ้าหญิงนวล เจ้าหญิงปราง² เป็นต้น

ค.การใช้เสลี่ยงเป็นพาหนะ เช่น อุปราชจันทรไปเฝ้าเจ้านคร(หนู)โดยการนั่งเสลี่ยง³

ประการที่สอง การช่วยบริหารราชการภายในเมืองนครศรีธรรมราช สันนิษฐานว่าอุปราชจันทรได้รับมอบหมายให้ช่วยกำกับดูแลหน่วยงานในเมืองนครศรีธรรมราชทั้ง 6 กรม ได้แก่ กรมกลาโหม กรมมหาดไทย กรมเวียง กรมวัง กรมคลัง และกรมนา โดยเฉพาะกรมคลัง ดังปรากฏในจดหมายเหตุเมืองถลางกล่าวว่า อุปราชจันทรได้ติดต่อค้าขายกับฟรานซิส ไลท์ กล่าวถึงการใช้ตราในเอกสารการติดต่อซื้อขายว่า เป็นตราประจำตำแหน่งของอุปราชจันทรเมือง

¹ กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 13. 2514. หน้า 95.

² ครุสสา. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 46. 2512. หน้า 42-44.

³ ครุสสา. ประชุมพงศาวดารเล่ม 8. 2507. หน้า 238.

นครศรีธรรมราช¹ การติดต่อซื้อขายระหว่างอุปราชจันทร์กับฟรานซิส ไลท์ คงมีเรื่องซื้อขายอาวุธยุทธโศปกรณ์เพื่อใช้ป้องกันตนเองของชุมชนนครศรีธรรมราชซึ่งจำเป็นจะต้องระมัดระวังความปลอดภัยที่จะเกิดขึ้น เช่น ภัยจากโจรสลัด โจรผู้ร้ายและหัวเมืองใกล้เคียง เช่น เมืองปัตตานี เมืองไทรบุรี และการปราบปรามจากกรุงธนบุรี

ประการที่สาม ช่วยบริหารราชการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเมืองขึ้นของเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งทำให้อุปราชจันทร์มีประสบการณ์ทางการเมืองภายในหัวเมืองตะวันออก และคงมีผลปฏิบัติเมื่อท่านได้รับตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตกระหว่าง พ.ศ.2329-2350

ประการที่สี่ การได้รับมอบหมายจากเจ้านคร (หนู) ให้เป็นแม่ทัพมาตั้งค่ายรับมือกับกองทัพหลวงจากธนบุรี โดยอุปราชจันทร์ได้อำนวยการตั้งค่ายแบ่งความรับผิดชอบออกเป็น 3 ค่าย ได้แก่ ค่ายที่ทำหมาก ค่ายที่คลองปากนคร และค่ายศาลาสีหน้า (ปากพญา)²

การได้รับความไว้วางใจจากเจ้านคร (หนู) ให้เป็นแม่ทัพในตั้งค่ายเพื่อต่อสู้กับกองทัพจากธนบุรี ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2313 สะท้อนให้เห็นว่าอุปราชจันทร์เป็นผู้มีความสามารถในการรบ ถ้าการสันนิษฐานนี้ถูกต้อง แสดงว่าเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์) นอกจากจะมีความสามารถในการค้าขาย ติดต่อกับต่างประเทศแล้วยังมีความสามารถในการรบด้วย ซึ่งเป็นคุณลักษณะของขุนนางไทยในยุคที่ต้องทำ หน้าที่ทั้งฝ่ายพลเรือนและทหารซึ่งยังไม่แยกหน้าที่รับผิดชอบออกจากกันโดยเด็ดขาด

การที่เจ้าพระยาสุรินทราชาปฏิบัติหน้าที่เป็นแม่ทัพ ตั้งค่ายอยู่เมืองนครศรีธรรมราช ในครั้งนั้นทำให้ท่านมีโอกาสดูแลเกี่ยวประสบการณ์และการเรียนรู้ด้านยุทธศาสตร์และยุทธวิธี ทั้งทางด้านระดมพล ยุทธศาสตร์การสู้รบและลักษณะภูมิประเทศริมฝั่งทะเล ซึ่งอาจเป็นปัจจัยสำคัญที่รัชกาลที่ 1 ทรงเห็นความเหมาะสม จึงโปรดให้ท่านดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตก ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านทางทะเลสำคัญอันเป็นส่วนหนึ่งของความมั่นคงแห่งราชอาณาจักรไทยในยุคต้นรัตนโกสินทร์

3.4 ประสบการณ์ในการดำรงตำแหน่งพระยาอินทรอรรธราช(พ.ศ.2313-2325)

ต่อมาใน พ.ศ.2313 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงแต่งตั้งให้อดีตอุปราชจันทร์หรือวังหน้าเมืองนคร ดำรงตำแหน่งพระยาอินทรอรรธราช รับราชการในกรมท่า สังกัดกรมพระคลัง กรมท่านี้มีหน้าที่ติดต่อกับค้าขายกับชาวต่างประเทศ ในบรรดาพ่อค้าชาวต่างชาติเหล่านี้ก็มีพ่อค้าชาวอังกฤษ ที่ชื่อว่าฟรานซิส ไลท์ นำเรือสินค้าเข้ามาค้าขายและถวายเป็น

¹ ประสิทธิ์ ชินการณ. "จดหมายเหตุเมืองกลางและหัวเมืองปักษ์ใต้", จดหมายเหตุกลาง 40. 2540. หน้า 112, 240.

² กรมศิลปกร. เล่มเดิม.

ราชบรรณาการสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช¹ การค้าระหว่างอังกฤษกับไทยสมัยนี้พ่อค้าชาว อังกฤษกระทำในนามของเอกชน ด้วยหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการค้าขายกับพ่อค้าต่างชาติจึงทำให้ พระยาอินทอรรธรราช (จันทร์) ได้ติดต่อกับฟรานซิส ไลท์ ซึ่งเคยรู้จักสมัยที่ดำรงตำแหน่ง อุปราชวังหน้าอีกวาระหนึ่งเรื่องที่เจ้าพระยาสุรินทรราชาติดต่อกับฟรานซิส ไลท์ มีผู้เสนอความ เห็นว่าติดต่อกันสมัยที่ท่านดำรงตำแหน่งเป็นอุปราชเมืองนครศรีธรรมราช²

การรับราชการในกรมท่าของพระยาอินทอรรธรราช (จันทร์) ระหว่าง พ.ศ.2313- 2325 เป็นเวลาประมาณ 13 ปี จึงทำให้ท่านรู้จักกับผู้คนที่เกี่ยวข้องกับกรมท่าและมีประสบ การณ์ในการติดต่อกับพ่อค้าต่างชาตินั้นเป็นคุณสมบัติสำคัญในการสนับสนุนให้ท่านได้ รับการคัดเลือกในการดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตกจันทันรัตนโกสินทร์

3.5 ประสบการณ์ในการดำรงตำแหน่งพระยาราชวังเมือง (พ.ศ. 2325-2326)

ใน พ.ศ.2325 เมื่อเปลี่ยนแผ่นดินแล้ว พระยาอินทอรรธรราช (จันทร์) ซึ่งเคย รับราชการในกรมท่าสมัยธนบุรีได้รับการโปรดเกล้าแต่งตั้งจากให้ดำรงตำแหน่งพระยาราชวัง เมือง³ รองเจ้ากรมคชบาลซ้ายทำหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการดูแลช้างหลวง เนื่องจากช้างมี บทบาทสำคัญในการทำสงครามทางบก การสงครามในรัชกาลที่ 1 นี้มีจำนวนถึง 7 ครั้ง ในแต่ละครั้งไทยจัดกองทัพไปในราชการสงครามโดยยึดกองทัพบกเป็นหลัก กองทัพเรือเป็นรอง ใน การจัดกองทัพบกต้องใช้ช้างเป็นจำนวนมาก กรมคชบาลจึงมีหน้าที่รับผิดชอบเพิ่มขึ้นตามลำดับ

การรับราชการในกรมคชบาลซ้ายของพระยาราชวังเมือง (จันทร์) เป็นเวลาประมาณ 1 ปี ระหว่าง พ.ศ.2325-2326 แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความสามารถในด้านการทหาร

3.6 ประสบการณ์ในการดำรงตำแหน่งพระยาสุรินทรราชา (พ.ศ.2326-2328)

เมื่อพระยาราชวังเมืองได้เป็นพระยาสุรินทรราชา ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าประมาณ พ.ศ.2326 การ เลื่อนตำแหน่งจากรองเจ้ากรมคชบาลซ้ายขึ้นเป็นเจ้ากรมคชบาลซ้าย⁴ ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาสูง

¹ กรมศิลปากร.พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตเลขา เล่ม 2. 2495. หน้า 143.

² ประสิทธิ์ ชินการณ. จดหมายเหตุเมืองกลางและหัวเมืองปักษ์ใต้ในจดหมายเหตุกลาง' 40. หน้า 112. โดยตีความว่าตราที่ปรากฏอยู่ในเอกสารเมืองกลาง แผ่นที่ 29 ซึ่งกล่าวว่า ครั้น ปิดตราตำแหน่งซึ่งเคยปิดไม่มาแต่ก่อนมิได้อามา เอาตรารูปคนปิดมาเป็นสำคัญ หมายความว่า ตราซึ่งเคยปิดไปมาแต่ก่อนคือตราอุปราชเมืองนครศรีธรรมราช แต่ในเอกสารนี้ได้ใช้ตรารูปคน มาปิดแทนเพราะมิได้นำมา แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าจะเป็ตราประจำตำแหน่งพระยาอินทอรรธรราช เจ้าหน้าที่กรมท่า สมัยธนบุรีมากกว่า

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411-2453) ทรงอธิบายไว้ใน หนังสือการปรับปรุงการปกครองว่าขุนนางของกรมช้าง (กรมคชบาล) และกรมม้า (กรมอศวราช) คือขุนนางทหาร

⁴ ครุสภา. กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 1. 2537.หน้า 250.

สุดของกรมแต่หน้าที่ปฏิบัติราชการคงเดิม ในพ.ศ. 2327 กรมคชบาลต้องรับหน้าที่ดูแลช้างเผือกสำคัญ 2 เชือกได้แก่พระบรมไกรสรสุประดิษฐ์จากเมืองนครราชสีมา กับพระบรมไกรสรบรรพบุษปพันต์จากราชบุรี อย่างไรก็ตามเจ้าพระยาสุรินทรราชาอยู่ในตำแหน่งนี้ไม่เกิน 1 ปี ท่านก็ได้รับเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาสุรินทรราชา ผู้สำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตกในปีเดียวกัน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการรับราชการในกรมคชบาลของเจ้าพระยาสุรินทรราชา (จันทร์) เป็นบทสรุปให้เห็นถึงความสามารถและประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ จึงนำความเจริญมาสู่ตัวท่านอย่างรวดเร็ว

ดังนั้นปัจจัยที่เป็นคุณสมบัติเอื้อให้เจ้าพระยาสุรินทรราชา (จันทร์) ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตกระหว่าง พ.ศ.2329-2350 แบ่งออกเป็น 4 ประการ

ประการแรกได้แก่ ท่านเป็นบุคคลในกลุ่มเดียวกับสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท เมื่อครั้งท่านยังรับราชการตำแหน่งมหาดเล็กวังหลวงในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ นอกจากนี้เจ้าพระยาสุรินทรราชา ยังมีเครือข่ายซึ่งเป็นวงศาคณาญาติที่รับราชการเป็นจำนวนมาก ที่สำคัญท่านยังเกี่ยวดองเป็นญาติกับรัชกาลที่ 1 และกรมพระราชวังบวรสถานมงคล กล่าวคือเจ้าขรรค์เงินซึ่งเป็นลูกพี่น้อง ซึ่งเป็นญาติสนิทของเจ้าพระยาสุรินทรราชา ได้สมรสกับแก้ว พระพี่นางในรัชกาลที่ 1 ซึ่งต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ นอกจากนี้ญาติของเจ้าพระยาสุรินทรราชาอีกท่านหนึ่ง ชื่อมุก สมรสกับกุน้องสาวของรัชกาลที่ 1 ต่อมามุก ได้รับการสถาปนาเป็นกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ ส่วนกุน้องสาวเป็นกรมหลวงนรินทรเทวี ดังนั้นความเกี่ยวดองทางเครือญาติและมีญาติรับราชการในตำแหน่งสำคัญ ๆ และความสัมพันธ์เมื่อครั้งรับราชการด้วยกันกับกรมพระราชวังบวรสถานมงคลตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยา ทำให้รัชกาลที่ 1 ทรงรู้จักเจ้าพระยาสุรินทรราชาทั้งชาติกำเนิดและประวัติการรับราชการ ดังนั้นจึงทรงเชื่อถือในความจงรักภักดีของเจ้าพระยาท่านนี้

ประการที่สองท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการต่างประเทศ โดยเรียนรู้จากงานท่านบิดา ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งโกษาธิบดีในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และได้เรียนรู้งานกรมท่าในสมัยธนบุรี ดังนั้นการส่งเจ้าพระยาสุรินทรราชาลงไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการจึงเป็นการส่งผู้ที่มีทั้งความรู้และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการต่างประเทศไปรับราชการ

ประการที่สาม เจ้าพระยาสุรินทรราชานอกจากจะมีความรู้ความชำนาญ ในด้านการต่างประเทศแล้วยังมีความรู้ในด้านการทหาร ซึ่งเป็นความต้องการของบ้านเมืองในขณะนั้น¹ ทั้ง

¹ ดังมีคำกล่าวว่าการต้องการเป็นคนโปรดของรัชกาลที่ 1 ต้องเป็นนักรบ ถ้าต้องการเป็นคนโปรดรัชกาลที่ 2 ให้เป็นกวี ถ้าต้องการเป็นคนโปรดรัชกาลที่ 3 ให้สร้างวัด

นี้จะเห็นได้จากภายหลังที่มีการผลัดเปลี่ยนแผ่นดิน ในปี พ.ศ. 2325 ได้โปรดเกล้าแต่งตั้งให้ท่านเป็นรองเจ้ากรมชลบาลซ้ายและได้เลื่อนเป็นเจ้ากรมในเวลาเพียง 1 ปี มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับช้างหลวง เนื่องจากช้างมีบทบาทสำคัญในการสงครามทางบก แสดงว่าท่านมีความรู้ทางด้านการทหารด้วย จึงมีคุณสมบัติเหมาะสมที่เป็นข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝ่งตะวันตกไปป้องกันพม่า ไม่ให้ยกทัพลงมาโจมตีหัวเมืองฝ่งตะวันตกอีก ดังเช่นเคยเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2328

ประการที่สี่ การที่เจ้าพระยาสุรินทรราชาเคยดำรงตำแหน่งวังหน้าพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ทำให้ท่านมีความคุ้นเคยกับพื้นที่และผู้คนในหัวเมืองปักษ์ใต้ ทั้งนี้เนื่องจากเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้ดูแลหัวเมืองฝ่งตะวันตก ดังนั้นการที่เจ้าพระยาสุรินทรราชาเดินทางไปรับตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝ่งตะวันตกจึงสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของคนในบริเวณนั้นได้ง่ายกว่า

จึงสรุปได้ว่า เจ้าพระยาสุรินทรราชาเป็นขุนนางที่พร้อมด้วยคุณสมบัติของขุนนางคือเป็นผู้ที่พร้อมด้วยชาติกำเนิด (เป็นบุตรขุนนางผู้ใหญ่) มีความรอบรู้ในหน้าที่การงานและมีวัยอันเหมาะสมแก่บรรดาศักดิ์ที่ได้รับ เหมาะสมกับตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝ่งตะวันตก

บทที่ 3

สภาพทั่วไปและความสำคัญของหัวเมืองฝั่งตะวันตกก่อนสมัย เจ้าพระยาสุรินทรราชาเป็นข้าหลวงสำเร็จราชการ

เจ้าพระยาสุรินทรราชดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกระหว่าง พ.ศ. 2329-2350 ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว เป็นสมัยที่เจ้าพระยาสุรินทรราชาทำหน้าที่เป็น ขุนนางจากส่วนกลาง ซึ่งถูกส่งลงไปกำกับดูแลหัวเมืองฝั่งตะวันตก และเป็นสมัยที่มีการตั้ง อำนาจเข้าสู่ราชธานี มีผลให้หัวเมืองฝั่งตะวันตกเปลี่ยนฐานะจากรัฐชายขอบมาเป็นหัวเมืองของ อาณาจักรไทย การจะเข้าใจบทบาทและผลงานของเจ้าพระยาสุรินทรราชาในฐานะข้าหลวงสำเร็จ ราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกได้ชัดเจนขึ้น จำเป็นต้องทราบถึงสภาพทั่วไปและความสำคัญของ หัวเมืองฝั่งตะวันตก ตลอดจนปัญหาในบริเวณนี้ก่อนที่จะมาดำรงตำแหน่ง ข้าหลวงสำเร็จราชการ

หัวเมืองฝั่งตะวันตกของประเทศไทยในปัจจุบัน หมายถึงภาคใต้ฝั่งตะวันตก ซึ่งตั้งอยู่ บนคาบสมุทรมลายูตอนบนกับฝั่งทะเลอันดามันประกอบด้วยจังหวัดต่างๆ เรียงลงมาตามลำดับ จากเหนือสุดได้แก่ ระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรัง และสตูล ซึ่งเอกสารประวัติศาสตร์ก่อนสมัย ธนบุรีเรียกหัวเมืองฝั่งตะวันตกรวมกับหัวเมืองอื่น ๆ ในภาคใต้ว่าหัวเมืองปักษ์ใต้หรือปากใต้¹ แต่ในสมัยธนบุรีเป็นต้นมาเรียกว่า หัวเมืองฝั่งทะเลหนานอก ซึ่งประกอบด้วยเมืองกลาง ภูเก็ต ตะกั่วทุ่ง ตะกั่วป่า และมีเมืองขึ้นกับตะกั่วป่าอีก 4 เมือง คือ พังงา กิรา กระบุรี รวมเป็น 8 เมือง แม้ว่าหัวเมืองฝั่งตะวันตกจะตั้งอยู่บนคาบสมุทรเดียวกับหัวเมืองฝั่งตะวันออกซึ่งมีเมือง อาทิตยา นครศรีธรรมราช และสงขลา แต่มีลักษณะโครงสร้างของพื้นที่และภูมิประเทศที่แตกต่างจากหัวเมืองฝั่งตะวันออก กล่าวคือชายฝั่งตะวันออกมีพื้นที่ราบกว้างใหญ่เหมาะกับการ กสิกรรม ในขณะที่ชายฝั่งตะวันตกจะเป็นที่ราบแคบ ๆ ริมทะเล มีพื้นที่ทำการเพาะปลูกน้อย แต่พื้นที่ของฝั่งตะวันตกมีแร่ดีบุกอย่างอุดมสมบูรณ์² จึงทำให้การตั้งถิ่นฐานของประชากรใน ระยะแรกเคลื่อนย้ายไปตามบริเวณแหล่งแร่ดีบุก รวมทั้งแหล่งทรัพยากรธรรมชาติจากป่าไม้และ ทะเล ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพของประชากร

¹ สุกัญญา บำรุงสุข. อำนาจหน้าที่และบทบาทของสมุหกลาโหมในสมัยรัตนโกสินทร์. 2524. หน้า 84. ได้แบ่งหัวข้อเมืองออกเป็น 2 ประเภทได้แก่

1. เมืองชั้นในไม่ไกลจากกรุงเทพได้แก่ ไชยา ชุมพร เพชรบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี
2. เมืองชั้นนอกห่างไกลจากกรุงเทพได้แก่ ตะกั่วป่า พังงา นครศรีธรรมราช ภูเก็ต ซึ่งเจ้าเมืองมีอำนาจมากเพราะการคมนาคมไม่สะดวก

² สวาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. 2516. หน้า 42

ประกอบกับหัวเมืองฝ่งตะวันตกตั้งอยู่บนคาบสมุทรหลายซึ่งเป็นเส้นทางทางการค้ามาตั้งแต่โบราณระหว่างเอเชียใต้, เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออก โดยมีหัวเมืองฝ่งตะวันตกเป็นจุดแวะพักสำหรับเรือสินค้าที่ต้องเดินข้ามมหาสมุทรเพื่อติดต่อค้าขาย รวมทั้งการเผชิญโชค¹ ดังนั้นหัวเมืองฝ่งตะวันตกจึงมีการติดต่อค้าขายกับดินแดนภายนอกและมีคนจากภายนอกเข้ามาประกอบอาชีพและตั้งถิ่นฐานซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชากรในหัวเมืองฝ่งตะวันตกมีความหลากหลายชาติพันธุ์และมีวัฒนธรรมเป็นแบบผสมผสาน

การที่หัวเมืองฝ่งตะวันตกมีพื้นที่ติดต่อกับทะเลอันดามัน ทำให้สามารถติดต่อทางทะเลกับเมืองท่าต่าง ๆ เช่นเมืองท่าทางตอนเหนือซึ่งอยู่ในบริเวณทางตอนใต้ของพม่าต่อไปจนถึงเมืองท่าชายฝั่งตะวันออกของอินเดีย ลังกา ส่วนทางตอนใต้สามารถติดต่อกับไทรบุรี และมะละกา ตลอดจนถึงเมืองท่าทางตอนเหนือของเกาะสุมาตรา แต่การติดต่อระหว่างหัวเมืองฝ่งตะวันตกกับหัวเมืองทางฝั่งตะวันออกจะใช้เป็นเส้นทางบก ซึ่งเต็มไปด้วยความยากลำบากเนื่องจากเส้นทางการติดต่อมีแนวเทือกเขาภูเก็จและเทือกเขานครศรีธรรมราชทอดตัวขวางกัน

ด้วยลักษณะภูมิประเทศดังกล่าว ทำให้หัวเมืองฝ่งตะวันตกในอดีต ตั้งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจการควบคุมของราชธานี ขณะเดียวกันทำให้ผู้นำในท้องถิ่นสามารถติดต่อกับอำนาจที่มาจากภายนอกได้โดยง่าย

การอธิบายสภาพทั่วไปและการวิเคราะห์ความสำคัญของหัวเมืองฝ่งตะวันตกก่อนสมัยเจ้าพระยาสุรินทราชาจะมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝ่งตะวันตกได้ครอบคลุมเนื้อหาสาระนั้น ผู้วิจัยจึงแบ่งหัวเรื่องดังนี้

¹ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000. 2535. หน้า 2.

3.1 ภูมิลักษณะและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

ภูมิลักษณะหมายถึง ลักษณะทางกายภาพของภูมิศาสตร์ประเทศนั้น ๆ ประกอบด้วย ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติ ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะพื้นที่หัวเมืองฝ่งตะวันตก ซึ่งภูมิลักษณะประกอบด้วยที่ราบชายฝั่งทะเล ภูเขา ป่าไม้ ภูมิอากาศอยู่ในเขตอิทธิพลของลมมรสุม ทำให้ต้องเผชิญกับคลื่นลมแรงและฝนตกชุกเกือบทั้งปี อีกทั้งเส้นทางคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบกเต็มไปด้วยความยากลำบาก ทว่าชายฝั่งตะวันตกก็มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์

ความเข้าใจภูมิลักษณะและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติจึงมีประโยชน์อย่างยิ่งที่จะทำ ให้เห็นความสำคัญของหัวเมืองฝ่งตะวันตก ก่อนที่เจ้าพระยาสุรินทรราชาจะมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการ

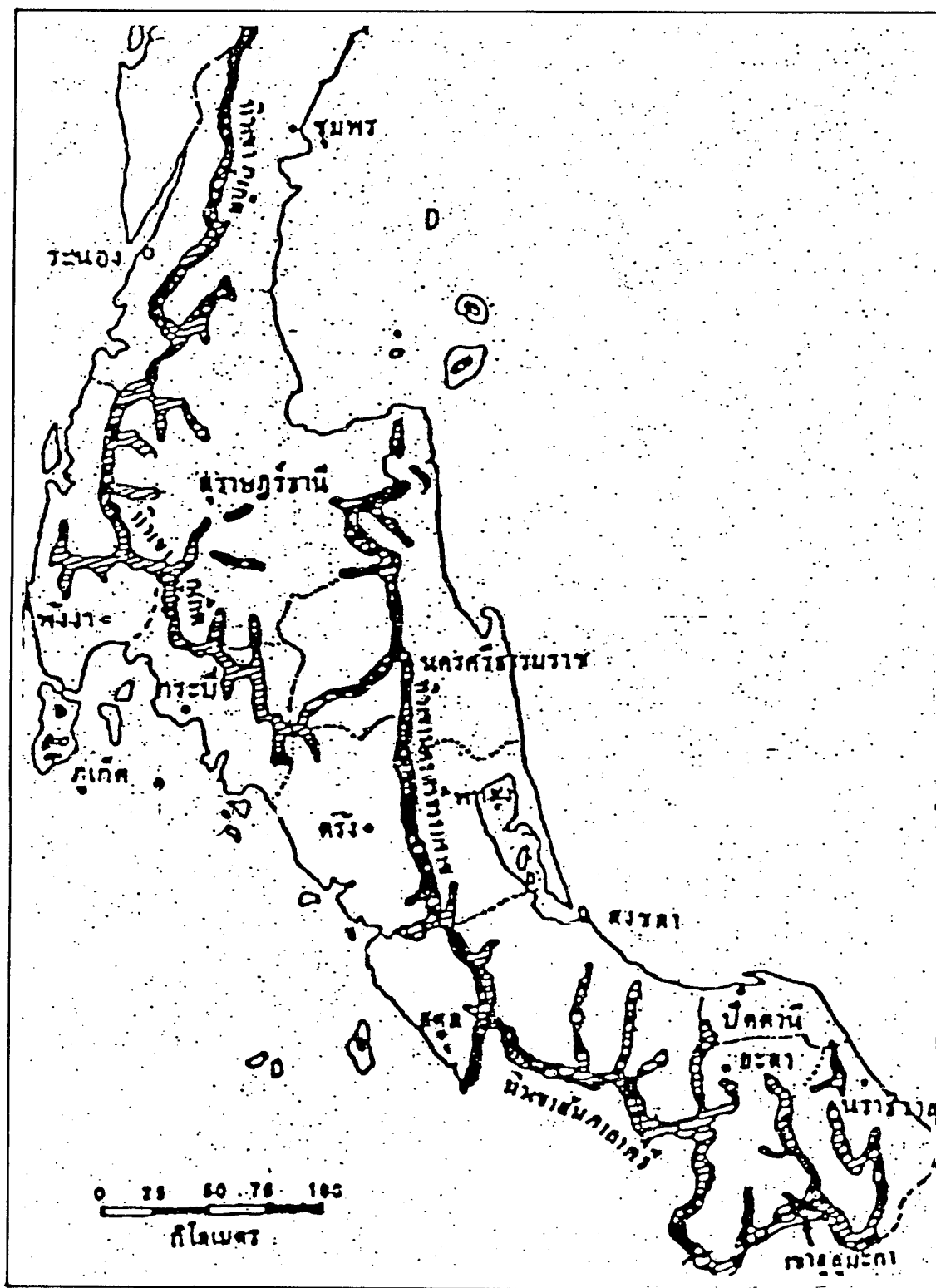
3.1.1 ลักษณะภูมิประเทศ หัวเมืองฝ่งตะวันตกมีเทือกเขาภูเก็ต¹ ทอดตัวเป็นแกนกลางแยกฝ่งตะวันตกออกจากฝ่งตะวันออก ลักษณะภูเขาดังชิดกับชายฝั่งทะเลจึงทำให้พื้นที่ฝ่งตะวันตกมีลักษณะเป็นที่ราบแคบ ๆ ขนานไปกับชายฝั่งทะเลอันดามัน ซึ่งวัดไปตามขอบฝ่งทะเลจากปากน้ำกระบี่ จังหวัดระนองจนสุดเขตแดนที่บ้านตาขาว จังหวัดสตูลเป็นระยะทางยาวประมาณ 865 กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศภายในประกอบด้วยส่วนที่เป็นภูเขา ที่ราบชายทะเล และแม่น้ำสายสั้น ๆ แม่น้ำสายที่ยาวที่สุดคือ แม่น้ำกระบี่หรือแม่น้ำปากจั่น ยาวประมาณ 125 กิโลเมตร² ซึ่งไหลลงสู่ทะเลอันดามันที่จังหวัดระนอง

ภูมิประเทศฝ่งทะเลตะวันตกมีลักษณะเว้า ๆ แหว่ง ๆ และเป็นที่ราบแคบ ๆ พื้นที่ทำการเกษตรมีค่อนข้างจำกัด สภาพดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทรายไม่เหมาะกับการปลูกพืช ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรมีน้อย แต่พื้นดินฝ่งตะวันตกอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุต่าง ๆ เช่น แร่ดีบุก ซึ่งเป็นแร่ที่มีค่า ทำให้หัวเมืองฝ่งตะวันตกมีความสำคัญดังจะได้กล่าวในตอนต่อไป

ข้อความข้างต้นบ่งบอกถึงภูมิลักษณะของหัวเมืองฝ่งตะวันตกที่เจ้าพระยาสุรินทรราชาได้พบเห็นเมื่อท่านเดินทางจากราชธานีเพื่อมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝ่งตะวันตกในปี พ.ศ. 2328

¹ เทือกเขาตะนาวศรีซึ่งเป็นพรมแดนธรรมชาติด้านตะวันตกของไทยจะแยกตัวเป็น 2 แนวเมื่อเข้าสู่ภาคใต้ ได้แก่ เทือกเขาภูเก็ต และเทือกเขานครศรีธรรมราช จึงทำให้ภาคใต้แยกออกเป็น 2 ฝ่งทะเลโดยด้านหนึ่งอยู่ทางฝ่งตะวันออกและด้านหนึ่งอยู่ฝ่งตะวันตก

² คณะกรรมการภูมิศาสตร์แห่งชาติ. เอกสารชุดภูมิศาสตร์ของประเทศไทย เล่ม 1. ม.ป.ป. หน้า 119.

ภาพประกอบ 8 แผนที่แสดงภูเขาสำคัญทางภาคใต้

ที่มา : วิทยา ปานะบุตร. คู่มือภูมิศาสตร์กายภาพ. 2535. หน้า 209.

3.1.2 ลักษณะภูมิอากาศ ชาวอาหรับซึ่งเดินเรือมาติดต่อกับดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องเผชิญกับพายุหมุน จึงเรียกพายุนี้ว่าลมมรสุม¹ ซึ่งพัดผ่านบริเวณพื้นที่หัวเมืองฝั่งตะวันตกด้วยเช่นกัน ดังนั้นชายฝั่งตะวันตกจึงมีภูมิอากาศภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมสองฤดูกาล ได้แก่ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งพัดผ่านมหาสมุทรอินเดียเข้าสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และบริเวณใกล้เคียงระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดผ่านทะเลจีนใต้เข้าสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างเดือนพฤศจิกายนจนถึงเดือนมีนาคม อิทธิพลของลมมรสุมทั้งสองฤดูกาลทำให้หัวเมืองฝั่งตะวันตกมีเพียง 2 ฤดูกาล ได้แก่ ฤดูฝนระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนตุลาคม และระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมีนาคมเป็นช่วงฤดูกาลที่เข้าสู่ฤดูร้อนแต่อากาศไม่ร้อนจนเกินไปเนื่องจากอิทธิพลของทะเลและลมมรสุม แต่ในฤดูลมมรสุมจะมีคลื่นลมแรงและมีฝนตกชุกตลอดปี

ความรู้เกี่ยวกับลักษณะภูมิอากาศฝั่งตะวันตก จะช่วยให้เข้าใจสภาพการดำรงชีวิตของประชากรซึ่งเจ้าพระยาสุรินทราชาจะต้องมากำกับดูแลโดยผูกพันอยู่กับฤดูกาล ดังเช่น การเดินเรือ การประกอบอาชีพ เช่น การทำนา ป่าไม้ และเหมืองแร่ เป็นต้น

3.1.3 ทรัพยากรธรรมชาติ ฝั่งตะวันตกประกอบด้วยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่ราบชายฝั่งทะเลล้วนแต่เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ทรัพยากรที่ได้จากทะเลได้แก่สัตว์น้ำประเภทต่าง ๆ ซึ่งบางชนิดมีค่าทางเศรษฐกิจ เช่น หอยมุก ปลิงทะเล ปะการัง และอำพัน² นอกจากนี้ยังมีรังนกนางแอ่น ซึ่งเก็บจากผนังภายในบริเวณถ้ำซึ่งกระจายอยู่ตามเกาะในทะเล ส่วนพื้นที่ซึ่งอยู่ลึกเข้าไปในภูเขามีทรัพยากรที่มีค่าได้แก่ ไม้เนื้อแข็งชนิดต่าง ๆ และผลิตภัณฑ์ที่ได้จากป่า เช่น ยางไม้ หนัสดั้ว นอแรด ช้างและควายป่า แร่ธาตุต่าง ๆ เช่น วุลแฟรม ดีบุก ซึ่งเป็นสินค้าออกของหัวเมืองฝั่งตะวันตกมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญที่สุดในฝั่งตะวันตกคือ แร่ดีบุก

¹ ลมมรสุม (Monsoon) เป็นชื่อมาจากภาษาอาหรับซึ่งชาวอาหรับที่เดินทางเข้ามาในภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใช้เรียกลมลักษณะเช่นนี้ว่าลมมรสุม (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในคณะกรรมการภูมิศาสตร์แห่งชาติ. เล่มเดิม. หน้า 145.) และเมื่อชาวอาหรับหรือเปอร์เซียบันทึกถึง “เมืองใต้ลม” (The Land Below the Winds.) เขาหมายถึง บรรดาประเทศในย่านลมมรสุมดูใน ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์. ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย. 2517. หน้า 118

² อำพันในที่นี้หมายถึงอำพันขี้ปลาหรืออำพันทอง ลักษณะเป็นวัตถุสีเทาและสีเหลืองมีกลิ่นหอมลอยอยู่ในทะเล เข้าใจว่าเป็นขี้ปลาวาฬชนิดหนึ่ง ใช้เป็นเครื่องยาไทย และเครื่องหอม ในเอกสารชาวตะวันตกเรียกว่า ขี้ปลาวาฬ อ้างจาก พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530. หน้า 608.

เอกสารประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึงแร่ดีบุกและทรัพยากรธรรมชาติในชายฝั่งตะวันตก เช่น กรณีของเมืองกลางตามบันทึกการเดินทางของลินสโคเตน (Linschoten) ซึ่งกล่าวว่า มีเกาะ ๆ หนึ่งชื่อว่ากันซาลัน อยู่ชายฝั่งเดียวกับรัฐเคดาห์โดยห่างออกไป 30 ไมล์ ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเกาะที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยดีบุก¹

และจากบันทึกของเอ็ดมัน บาร์เกอร์ (Edmund Barker) กล่าวถึงดังนี้ เราก็ส่งกำลังทหารออกไปติดต่อกับประชาชนเพื่อหาซื้อน้ำมันยาง เราได้ส่งสินค้าไปยังเจ้าผู้ครองของเขา เพื่อแลกเอาขี้ปลาวาฬ นอแรด² และบทบาทหลวง เดอ ชัวซีย์ บันทึกว่า เกาะจอนซาลาม (Tonsalan) เป็นเกาะที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยดีบุก อีกทั้งยังมีทองขี้ปลาวาฬ³ ส่วนจากเอกสารฟรานซิส ไลท์ ได้บันทึกไว้ว่า

... ดินแดนทางเหนือเมืองตะกั่วป่าจนถึงเมืองมะริดไม่มีผู้คนอาศัยอยู่ มีแม่น้ำหลายสายไหลผ่านและฝั่งทะเลก็อุดมด้วยแร่ดีบุก โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เมืองระนอง ชาวไทย ชาวมลายู และชาวตะนาวศรี (Tonnes) ได้พยายามที่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ที่นี้เพราะว่ามีความสะดวกที่จะหาดีบุกได้...⁴

เอกสารประวัติศาสตร์ที่ยกมาเป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นว่าแร่ดีบุกมีความสำคัญโดยตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในอดีตมนุษยรู้จักนำแร่ดีบุกไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ เช่นนำดีบุกหลอมเหลวรวมกับทองแดงจะได้สัมฤทธิ์หรือบรอนซ์ ซึ่งเป็นโลหะที่มีเนื้อแข็ง และมีคุณสมบัติทนต่อการสึกกร่อนโดยนำไปใช้ประกอบเป็นชิ้นส่วนของอาวุธ เช่น ลูกธนูหรือใบหอก เครื่องใช้ในพิธีกรรม ได้แก่ กลองมโหระทึก กระถางรูป ตลอดจนเครื่องประดับทำเป็นกำไลข้อมือ เป็นต้น

ในปัจจุบัน ดีบุกยังเป็นที่มีความสำคัญทางด้านอุตสาหกรรม โดยใช้ประโยชน์ในด้านการทำแผ่นดีบุกบาง ๆ ห่ออาหารและผลิตภัณฑ์กันชื้นเช่น ห่อบุหรี ใบชา ใช้ชุบแผ่นเหล็ก

¹จี.อี. เจริญ. "กลาง : เกาะเจ็อนประวัติ Historical Retrospect Junkceylon Island," ในกลางหมายเหตุ 40. แปลโดย สุเทพ ปานดิษฐ์. 2540. หน้า 55.

²แหล่งเดิม.

³เดอ ชัวซีย์. การเดินทางไปสู่ประเทศสยาม. แปลโดยสันต์ ท.โกมลบุตร. 2516. หน้า 552.

⁴รอง ศยามานนท์. "พระยาราชกปิตัน" ในแถลงงานเอกสารประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี. 2511. หน้า 76.

บาง เพื่อทำภาชนะบรรจุอาหาร กระบองน้ำ ปิ๊บน้ำมันและแผ่นพลาสติกที่ใช้เพื่อมุงหลังคา ตลอดจนผลิตภัณฑ์ทำโลหะผสมเพื่อทำตัวพิมพ์หนังสือ ทำหลอดบรรจุเช่นหลอดยาสีฟัน เป็นต้น

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าหัวเมืองฝั่งตะวันตกอุดมไปด้วยทรัพยากรในดิน สินในน้ำ ด้วยเหตุนี้แม้ว่าจะมีความทึบกันดารไม่เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน แต่ด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดให้ผู้คนจากภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในหัวเมืองฝั่งตะวันตกมาตั้งแต่สมัยโบราณ

3.1.4 เส้นทางคมนาคม ชายฝั่งตะวันตกมีลักษณะเป็นพื้นที่ต่อเนื่องระหว่างคาบสมุทรกับทะเล จึงทำให้มีเส้นทางติดต่อกับเมืองอื่น ๆ ได้ทั้งทางบกและทางทะเล โดยเส้นทางเลียบชายฝั่งทะเลตะวันตกก่อนสมัยเจ้าพระยาสุรินทราชามีความสำคัญกว่า เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่ด้านหลังบังคับให้ชุมชนต้องหันหน้าออกสู่ทะเล¹ โดยทะเลเป็นเสมือนเส้นทางนำผู้คนเครื่องอุปโภคบริโภค ความมั่งคั่ง และวัฒนธรรมจากภายนอกหลังไหลเข้ามายังชุมชนบนฝั่งทะเลแถบนี้

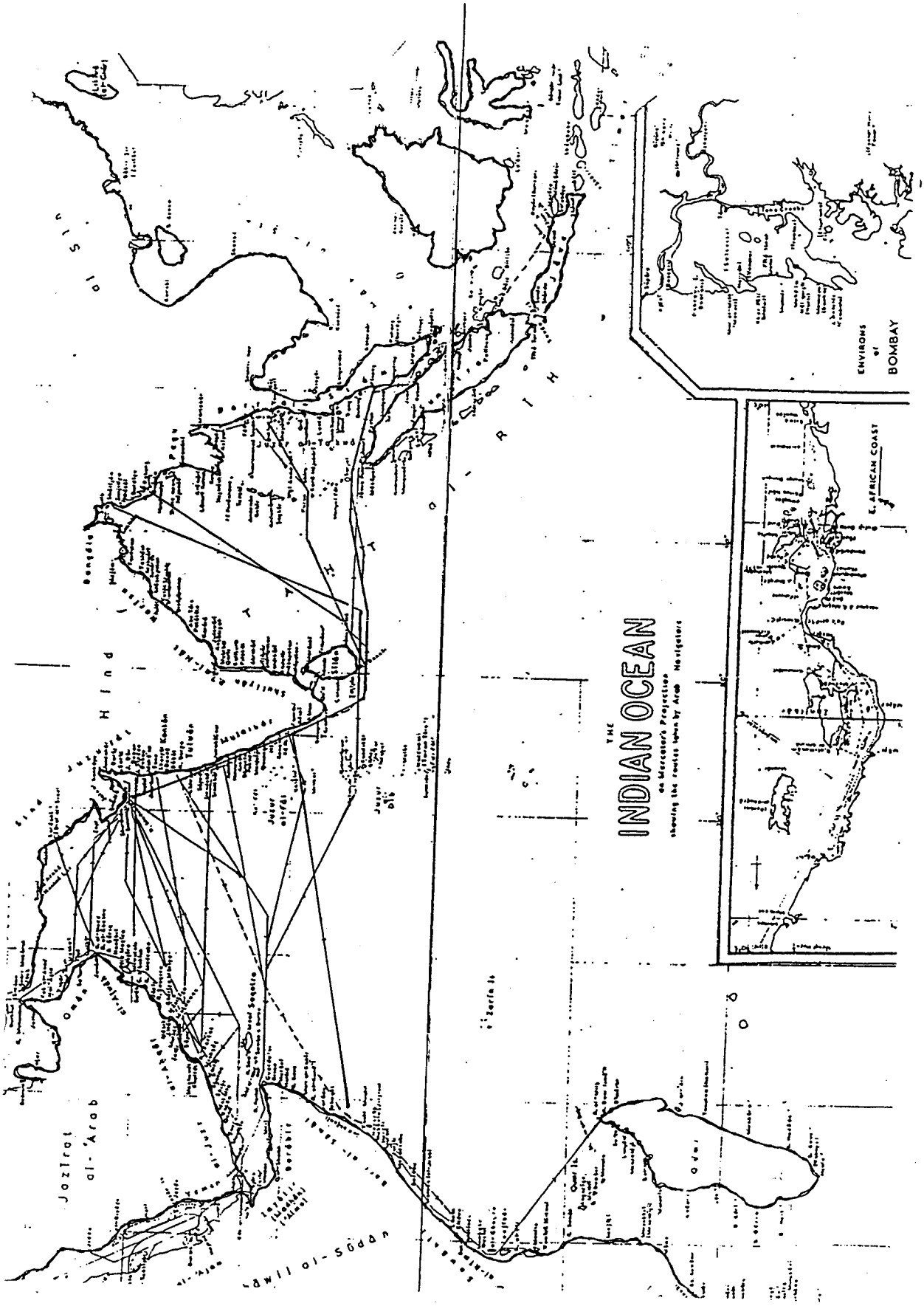
3.1.4.1 เส้นทางคมนาคมทางทะเล ทะเลเป็นเส้นทางธรรมชาติที่มีผู้ใช้ต่อเนื่องมาตั้งแต่อดีต บริเวณชายฝั่งตะวันตกก่อนที่จะมีกองเรือสำเภาจีนซึ่งนำโดยเจิ้งเหอ เดินทางผ่านไปในพุทธศตวรรษที่ 20² และก่อนที่จะสำเภายุโรปจะเดินทางมาถึงมหาสมุทรอินเดียในพุทธศตวรรษที่ 22³ ผู้คนตามเมืองท่าในมหาสมุทรอินเดียได้เดินเรือติดต่อค้าขายโดยมีเส้นทางซึ่งสรุปได้ดังนี้

ก. เส้นทางเลียบชายฝั่งทะเล เส้นทางโบราณที่พ่อค้า นักเดินทางหรือผู้สอนศาสนาเดินเรือจากฝั่งตะวันออกของมหาสมุทรอินเดียเลียบชายฝั่งถึงพะโค ผ่านเมืองมะริด ตะนาวศรีถลาง ไปยังปลายสุดของคาบสมุทรมลายู ทั้งนี้เนื่องจากเทคโนโลยีการต่อเรือยังไม่ทันสมัยเรือมีขนาดเล็กไม่สามารถโต้คลื่นลมแรงได้ การเดินเรือทะเลจึงมีข้อจำกัดทำให้ต้องเดินเรือเลียบชายฝั่ง ตัวอย่างเช่น การเดินทางของบาทหลวง ฌองเดอ บรูซ์ ที่บรรยายถึงเส้นทางเลียบชายฝั่งจากทางหัวเมืองฝั่งตะวันตกมายังหัวเมืองฝั่งตะวันออกว่า

¹ เพราะสภาพภูมิประเทศของชายฝั่งทะเลตะวันตกมีเทือกเขาภูเก็ททอดตัวเป็นแนวยาวคล้ายกับกระดูกสันหลังส่วนหนึ่งของคาบสมุทรมลายูตอนบน

² หวางเหวินเหลียง “เจิ้งเหอล่องทะเลตะวันตกพฤติกรรมอันยิ่งใหญ่ในประวัติการเดินทางเรือทางทะเล”, แปลโดย วารุณี. ศิลปวัฒนธรรม. 9(4) : 54 ; กุมภาพันธ์ 2531.

³ แหล่งเดิม.

ภาพประกอบที่ 9 แผนที่แสดงเส้นทางเดินเรือชาวอาหรับ

ที่มา : G.R. Tibbets, Arab Navigator in the Indian Ocean Before the Coming of the

... แคว้นกลางตั้งอยู่ใต้เส้นละติจูด 8° แคว้นไทรบุรี (เคตะห์) ที่ละติจูด 6° แคว้นเประ ซึ่งติดอยู่กับรัฐมะละกาตั้งอยู่ใต้เส้นละติจูดที่ 4° ห่างจากแคว้นยะโฮร์ ซึ่งมีเมืองหลวง ชื่อเดียวกันและตั้งอยู่ที่ละติจูดที่ 10° เมื่อเดินทางติดไปอีก 2-3 นาทีแล้วเลี้ยวเลียบชายฝั่งทะเลขึ้นไปทางแคว้นสยามก็จะถึงแคว้นปะหัง ปัตตานี นครศรีธรรมราชและสงขลา ...¹

ข. เส้นทางตัดผ่านมหาสมุทรอินเดีย เส้นทางสายนี้พัฒนาโดยพ่อค้าชาวอาหรับและเปอร์เซียตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา โดยเส้นทางเรืออ้อมมาทางใต้ของเกาะลังกา จากเมืองท่าทางฝั่งทะเลตะวันออกของอินเดีย จะมีเส้นทาง 2 เส้นทางที่ตัดตรงมายังชายฝั่งตะวันตกคือ

- เส้นทางที่ 1 จากเมืองท่าทางฝั่งทะเลตะวันออกของอินเดียตัดตรงไปยังท่าเรือเมืองมะริดและตะนาวศรีและเลียบชายฝั่งทะเลตะวันตกมายังมะละกาเพื่อเดินทางต่อไปยังเมืองท่าทางตอนใต้ของจีน
- เส้นทางที่ 2 จากเมืองท่าทางฝั่งทะเลตะวันออกของอินเดีย ตัดตรงไปยังเมืองไทรบุรี และเลียบชายฝั่งทะเลตะวันตกมายังมะละกา เพื่อเดินทางต่อไปยังเมืองท่าทางตอนใต้ของจีนเช่นกัน²

เส้นทางดังกล่าวจึงเป็นเส้นทางที่พ่อค้าชาวยุโรปใช้เพื่อเดินทางมายังเมืองท่าในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา

เส้นทางทะเลเลียบชายฝั่งตะวันตกจากมะริดจนถึงมะละกา ลดความสำคัญลงภายหลังจากที่โปรตุเกสสามารถยึดมะละกาได้ใน พ.ศ. 2054 ทำให้พ่อค้าชาวมุสลิมได้ย้ายไปค้าขายยังเมืองท่าอื่น ๆ กล่าวคือ

เส้นทางตอนเหนือพ่อค้าที่ใช้เส้นทางจากเมืองมะริดจะใช้เส้นทางบกจากเมืองมะริด เมืองตะนาวศรี ข้ามภูเขาและล่องเรือมาตามลำน้ำจนถึงเพชรบุรีแล้วแล่นเรือเลียบอ่าวไทยไปค้าขายกับราชธานีอยุธยา

ส่วนเส้นทางตอนใต้ พ่อค้าที่มาจากอินเดียส่วนใหญ่จะย้ายมาทำการค้าที่เมืองอัตเต๊ะซึ่งตั้งอยู่ปลายสุดของแหลมสุมาตราด้านตะวันตก³

¹ ฌอง เดอ บุรซ์. จดหมายเหตุการเดินทางของพระสังฆราชแห่งเบรียสประมุขมิสซังสู่อานาจักรโคจีนจีน. แปลโดย ประทุมรัตน์ วงศ์ดนตรี. 2530. หน้า 45.

² ดูแผนที่การเดินทางเรือของชาวอาหรับประกอบ หน้า 41.

³ สิบง สุวรรณโกสิน. เล่มเดิม. หน้า 81.

3.1.4.2 เส้นทางคมนาคมทางบก เส้นทางคมนาคมทางบกบริเวณหัวเมืองฝั่งตะวันตกพัฒนาขึ้นจากความจำเป็นของพ่อค้าอินเดีย อาหรับ และเปอร์เซีย ตลอดจนพ่อค้ายุโรปที่ไม่ต้องการจะเดินทางไปค้าขายยังเมืองมะละกา เนื่องจากต้องการหลีกเลี่ยงปัญหาการปล้นสดมภ์ของโจรสลัดในบริเวณนั้น จึงเดินทางข้ามคาบสมุทรมลายูเพื่อติดต่อค้าขายกับเมืองท่าหัวเมืองฝั่งตะวันออกและราชอาณาจักรอยุธยา หรือตัดข้ามอ่าวไทยไปยังทะเลจีนใต้เพื่อติดต่อค้าขายกับเมืองท่าทางตอนใต้ของจีน เส้นทางคมนาคมทางบกสำหรับเชื่อมโยงระหว่างฝั่งตะวันตกกับฝั่งตะวันออกมีหลายเส้นทางด้วยกัน เช่น Paul Wheatley¹ ได้เสนอแนวคิดเรื่องเส้นทางที่ใช้ข้ามคาบสมุทรมลายูดังนี้

- ก. เส้นทางตะนาวศรี เริ่มจากเมืองมะริด เมืองตะนาวศรี ไปออกอ่าวไทยที่อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
- ข. เส้นทางคอคอดกระ เริ่มจากปากแม่น้ำกระบุรี หรือแม่น้ำปากจั่นบริเวณพรหมแดนไทยกับพม่าไปออกอ่าวไทยที่ปากน้ำชุมพร อำเภอเมืองชุมพร
- ค. เส้นทางตะกั่วป่า เริ่มจากแม่น้ำตะกั่วป่าในเขตอำเภอตะกั่วป่าถึงอำเภอคุรุบุรี จังหวัดพังงา ผ่านช่องเขาสกลไปลงแม่น้ำพุมดวงและแม่น้ำตาปีไปออกอ่าวไทยที่บ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- ง. เส้นทางแม่น้ำตรัง เริ่มจากปากแม่น้ำตรังข้ามช่องเขานครศรีธรรมราชไปลงทะเลที่อ่าวไทยที่ปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช
- จ. เส้นทางไทรบุรี เริ่มจากแม่น้ำไทรบุรี (ต้นน้ำอยู่ในเขตอำเภอ บันนังสตาจังหวัดยะลา) ไปลงแม่น้ำปัตตานี จังหวัดปัตตานี² แล้วจึงออกอ่าวไทย

สำหรับเส้นทางที่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เจ้าพระยาสุรินทราชาเดินทางจากฝั่งตะวันออกมารับตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกในพ.ศ. 2329 เส้นทางที่เหมาะสมน่าจะได้แก่ เส้นทางแม่น้ำตะกั่วป่า ซึ่งต่อมามีท่านได้พัฒนาเส้นทางสายนี้บางช่วงให้เป็นเส้นทางลัดเพื่อย่นระยะทางและเวลาให้รวดเร็วยิ่งขึ้น

ดังนั้นการคมนาคมทางบกระหว่างฝั่งตะวันตกกับฝั่งตะวันออกจึงเป็นเส้นทางที่ยากลำบาก ดังปรากฏว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหัวเมืองฝั่ง

¹ดูรายละเอียดใน Paul Wheatly The Golden Khesonese K.L. 1966.

²อมรา ชันดีสิทธิ์ และธราพงศ์ ศรีสุชาติ. “สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ภาคใต้”, สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 3. 2529. หน้า 1008.

ตะวันตกในพ.ศ. 2433 พระองค์ต้องทรงช้างข้ามภูเขา 31 แห่ง ลำธาร 53 แห่ง และลุยลำธารอีก 21 แห่ง¹

3.2 เมืองสำคัญ และประชากรในหัวเมืองฝั่งตะวันตก

3.2.1 เมืองสำคัญ

เมืองสำคัญ ๆ ทางหัวเมืองตะวันตกมีด้วยกัน 2 เมืองคือ

3.2.1.1 เมืองตะกั่วป่า เดิมชื่อดักโกลาหรือตะโกละ ซึ่งปรีชา นุ่นสุข ได้อ้างถึงหนังสือมิลินทพัญหว่า "... ในราว พ.ศ. 500 เมืองดักโกละหรือดักโกลาเป็นชื่อเมืองที่เป็นศูนย์กลางใหญ่ทางการค้า..."² ปรากฏชื่อเมืองนี้ในราวพุทธศตวรรษที่ 7 บนแผนที่ของปโตเรลมี ดักโกลาเป็นเมืองท่าค้าขายตั้งแต่สมัยโบราณ เนื่องจากตั้งอยู่ริมทะเล ความสำคัญของเมืองนี้นอกจากจะเป็นเมืองท่าค้าขายแล้วยังปรากฏความสำคัญว่าเป็นแหล่งแร่ดีบุกที่สำคัญอีกด้วย

การเป็นเมืองท่าของเมืองตะกั่วป่าลดความสำคัญลงในสมัยใดไม่ปรากฏ แต่ในสมัยธนบุรีต่อต้านรัตนโกสินทร์ เมืองตะกั่วป่าคงมีความสำคัญเนื่องจากแร่ดีบุก ดังที่ฟรานซิส ไลท์ ได้บันทึกว่า ถ้าบริษัทได้รับอนุญาตให้ทำเหมืองดีบุกที่เมืองมะริดและตามฝั่งทะเลตั้งแต่เมืองทวายถึงเมืองตะกั่วป่าและทำด้วยความระมัดระวังและเอาใจใส่เหมืองก็เท่าบ้านดัม (Bannca)³

3.2.1.2 เมืองถลาง เมืองถลางปรากฏชื่ออยู่บนแผนที่ของปโตเรลมีเช่นเดียวกับเมืองตะกั่วป่าซึ่งปโตเรลมีบันทึกว่าการเดินทางจากไคร้เส⁴ ลงไปทางใต้ยังแหลมมลายูต้องผ่านแหลมจังซีลอน (ถลาง) เนื่องจากถลางตั้งอยู่ในบริเวณที่เหมาะสมแก่การเป็นเมืองท่า จึงปรากฏชื่ออยู่ในบรรดาชื่อของเมืองท่าทางฝั่งตะวันตก บันทึกกลาสู แบร์ ว่ามีการผลิตดีบุกที่เมืองถลางซึ่งอยู่ในอ่าวเบงกอล⁵

จึงกล่าวได้ว่า ถลางเป็นเมืองท่าค้าขายและยังเป็นแหล่งดีบุกที่พ่อค้าชาวต่างชาติรู้จักดี นอกจากนี้ถลางยังเป็นแหล่งที่บาทหลวงเดินทางเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนา⁶

¹ สุนทร หิรัญวงศ์. สภาพการณ์ในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลภูเก็ตในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2434-2453). 2518. หน้า 12.

² ปรีชา นุ่นสุข. "พัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานในภาคใต้," ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง พัฒนาการทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษา. 2534. หน้า 20.

³ รอง ศยามานนท์. เล่มเดิม. หน้า 38.

⁴ หมายถึง สุวรรณภูมิ

⁵ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. จดหมายเหตุ ลาลู แบร์ เล่ม 2. 2504. หน้า 98.

⁶ ครุสกา. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 26. 2511. หน้า 39.

ดังนั้นเมืองสำคัญในหัวเมืองฝั่งตะวันตกก่อนสมัยเจ้าพระยาสุรินทราชาจะมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งนี้ประกอบด้วย 2 เมืองได้แก่ เมืองตะกั่วป่าและเมืองถลางในฐานะที่เป็นเมืองท่าและมีทรัพยากรแร่ดีบุกเป็นจำนวนมาก

3.2.2 ประชากร

การศึกษาเรื่องประชากรในหัวเมืองฝั่งตะวันตกก่อนสมัยเจ้าพระยาสุรินทราชา มีปัญหาเกี่ยวกับตัวเลขเนื่องจากไม่มีเอกสารประวัติศาสตร์บันทึกไว้ มีเพียงหลักฐานจากการบันทึกของกัปตันฟอร์เรสที่ระบุจำนวนประชากรเมืองถลางในปี พ.ศ. 2327 ว่ามีจำนวนเพียง 12,000 คน¹

อย่างไรก็ตามมีบันทึกที่กล่าวถึงสภาพการตั้งถิ่นฐานและจำนวนประชากรที่เบาบางในบริเวณฝั่งตะวันตก ดังเช่นข้อความบางตอนเรื่องพรรณากะกกลางของฟรานซิส โลว์ ว่า ภาคพื้นทวีปตรงข้าม (เกาะถลาง) จากพังงาถึงตะกั่วป่าระยะทาง 30 ไมล์ มีคนไทยอาศัยอยู่เบาบาง มีหมู่บ้าน 5 หรือ 6 แห่งเท่านั้น ตั้งอยู่ห่างจากฝั่งทะเลเพียง 3-4 ไมล์²

หลักฐานประวัติศาสตร์ที่ได้อ้างถึง แม้ว่าจะไม่มีตัวอย่างหรือตัวเลขที่ชัดเจนแต่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นหลักฐาน ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นปัญหาการขาดแคลนแรงงานของภูมิภาคนี้ ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่มีภูมิประเทศถูกปิดล้อมด้วยทะเลและภูเขา มีลักษณะโดดเดี่ยว อีกทั้งภูมิอากาศยังเป็นเขตร้อนชื้นและมีฝนตกเกือบทั้งปี ทำให้ยากต่อการตั้งถิ่นฐานจึงเป็นที่มาของการขาดแคลนแรงงานในหัวเมืองฝั่งตะวันตก ทำให้วิเคราะห้ถึงความเกี่ยวพันในเรื่องการผลิตข้าวและพืชพันธุ์ธัญญาหารซึ่งเพาะปลูกได้น้อยในบริเวณนี้ ทั้งนี้เพราะแรงงานเป็นปัจจัยสำคัญของการผลิต รวมทั้งการสร้างสาธารณูปโภคและการรวมกำลังเพื่อต่อสู้ป้องกันบ้านเมือง เช่นใน ปีพ.ศ. 2328 ระหว่างที่กองทัพพม่าลงมาโจมตีเมืองถลาง ผู้คนได้หลบหนีการสักระลอกเพื่อเกณฑ์แรงงานเข้าร่วมกองทัพ³ ดังนั้นเมื่อเจ้าพระยาสุรินทราชามาดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตกในปีเดียวกันนี้ ปัญหาสำคัญที่ท่านพบก็คือการขาดแคลนแรงงานและเครื่องอุปโภคบริโภค

อย่างไรก็ตามแม้ว่าหัวเมืองฝั่งตะวันตกจะมีประชากรตั้งถิ่นฐานอย่างเบาบางแต่กลับมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทั้งนี้เนื่องจากทะเลเป็นเส้นทางที่ชักนำผู้คนจากภายนอกเข้ามายังดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่มต่างๆ ดังนี้

¹ นันทา วรเนติวงศ์. จดหมายเหตุเจมส์ โลว์. 2519. หน้า 29

² รอง สยามานนท์. พระยาราชกัปตันตอนที่ 2. หน้า 76.

³ บันทึกของ ร.อ. เจมส์ โลว์ ที่เขียนเกี่ยวกับเกาะภูเก็ตในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ทราบว่ามิมีประชากรไม่เกิน 6,000 คน ในจำนวนนี้หากคนที่เหมาะสมจะเป็นกรรมกรได้ไม่เกิน 1,000 คน ใน นันทา วรเนติวงศ์. แหล่งเดิม.

3.2.2.1 กลุ่มชนเร่ร่อน (Temporary Habitation Groups) ความหมายของกลุ่มชนเร่ร่อนในที่นี้คือชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณคาบสมุทรมลายู เมื่อประมาณ 20,000-7,000 ปีมาแล้ว¹ และเป็นบรรพบุรุษของพวกฮาซี ซาไก เซมัง และโอริง ราโอต² กลุ่มชนทั้ง 4 นี้เป็นบรรพบุรุษของกลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนภาคใต้ของไทยคือ กลุ่มออสโตรเอเชียติกซึ่งได้แก่พวกนิกริโต เซมัง ซาไก ซึ่งชาวไทยเรียกว่า เงาะป่า และกลุ่มมลายู-โพลีเนเซียน ซึ่งได้แก่พวกมอเก็นหรือโอริงราอูด³

กลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนภาคใต้ของประเทศไทยบางกลุ่มแต่งงานกับกลุ่มมลายู กลุ่มไทย-กะได ซึ่งส่วนหนึ่งคือบรรพบุรุษของคนปักษ์ใต้ที่พูดภาษาไทยแล้วตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชน ซึ่งกลายเป็นชาวไทยปักษ์ใต้ท้องถิ่นปัจจุบัน⁴ บางกลุ่มไม่ได้ตั้งหลักแหล่งอย่างถาวรแต่เคลื่อนย้ายไปตามฤดูกาลและแหล่งการทำมาหากิน และเพื่ออธิบายวิถีชีวิตของกลุ่มชนเร่ร่อนได้ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยจึงแบ่งกลุ่มเร่ร่อนตามลักษณะถิ่นที่อยู่อาศัยโดยศึกษาหลักฐานโบราณคดีเช่น เครื่องมือเครื่องใช้ เศษภาชนะดินเผาและภาพสีตามผนังถ้ำประกอบซึ่งอธิบายได้ดังนี้

ก. ชนชาวป่า ได้แก่กลุ่มเงาะป่า ซึ่งอาศัยอยู่ตามเพิงผาและถ้ำเขาหินปูนซึ่งอยู่ใกล้แหล่งน้ำหรือฝั่งทะเลใช้ชีวิตในที่ราบและป่าเขาซึ่งมีป่าไม้ผลัดใบและป่าพรุ ยังชีพโดยการล่าสัตว์ป่า เก็บน้ำผึ้ง จับสัตว์น้ำจืด ขุดหาธัญพืช ประเภทหัวเช่น เผือก มัน กลอย และหน่อไม้ ผลผลิตจากป่า เช่น ไม้ ยางไม้ และสัตว์ต่าง ๆ สามารถนำมาใช้เป็นอาหารในชีวิตประจำวัน ทำเป็นยารักษาโรค เครื่องใช้ไม้สอยและเครื่องนุ่งห่ม

ชาวป่าถูกจัดอยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมเครื่องมือหินขัด ซึ่งมีขวานหิน ฆนุ หน้าไม้ ไม้ยาง ลูกดอก เป็นเครื่องมือสำคัญและยังมีเครื่องมือที่เป็นกระดูกปนอยู่ด้วย นักโบราณคดีได้ค้นพบชิ้นส่วนของภาชนะดินเผาซึ่งทำขึ้นอย่างหยาบ ตามแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ อาทิ ถ้ำเขาน้อย อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่ ถ้ำเขาปิเนาะ อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง ถ้ำหาสวรรค์ อำเภอ

¹ อมรา ชันติสิทธิ. "ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ในภาคใต้," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 3. 2529. หน้า 995.

² พระยาสมันตรัฐบุรินทร์ ได้รวบรวมจากเอกสารโบราณของมาเลเซียว่ากลุ่มทั้ง 4 ชีวิตเมื่อประมาณปีพ.ศ. 734 แต่พวกกาฮาซีสูญพันธุ์ไปแล้ว อ้างใน อมรา ชันติสิทธิ. เล่มเดิม. หน้า 994.

³ กลุ่มออสโตรเอเชียติก (Austrosiatic) เป็นกลุ่มที่ใช้ภาษาพูดตระกูลมอญ-ขะแมร์ กลุ่มมลายู-โพลีเนเซียน (Malaya Polynesian) เป็นผู้ใช้ภาษา พูดตระกูลมาเลย์

⁴ อมรา ชันติสิทธิ. เล่มเดิม. หน้า 994.

ตะกั่วทุ่ง¹ และที่เพิงผาเขาเผา อำเภอเมือง จังหวัดพังงา ซึ่งพบโครงกระดูกสมัยหินที่มีความสมบูรณ์โครงแรกของภาคใต้ ซึ่งได้ให้ร่องรอยของความเชื่อหลังการตาย ความเชื่อถือของชนชาวป่า นอกจากจะปรากฏจากเครื่องมือเครื่องใช้แล้ว ยังแสดงออกโดยภาพเขียนสี ซึ่งอยู่ตามผนังและเพดานของเพิงผาและถ้ำ² ชนชาวป่าได้พัฒนาที่อยู่โดยสร้างทับ (กระท่อม) แต่จะเคลื่อนย้ายไปเมื่อเกิดการตายในชุมชนของตน ดังปรากฏอยู่ในบทพระราชนิพนธ์เรื่องเงาะป่า³ ชาวป่าเหล่านี้ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานอยู่ในฝั่งตะวันออกที่จังหวัดพัทลุง ยะลา ซึ่งมีอาชีพรับจ้างถางหญ้าในสวนและกรรมกร

ข. ชาวเล⁴ ได้แก่ กลุ่มพวกมอเก็นหรือโอรังราละอูด ซึ่งเร่ร่อนอยู่ตามชายฝั่งและหมู่เกาะต่าง ๆ ตั้งแต่ประเทศเมียนมาร์ เรื่อยมาจนฝั่งทะเลตะวันตกบริเวณจังหวัดระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรัง และสตูลจนถึงมาเลเซีย การเคลื่อนย้ายไปตามเกาะต่าง ๆ จะใช้เรือเป็นพาหนะซึ่งมีสภาพเป็นที่อยู่อาศัยด้วย เมื่อถึงฤดูลมมรสุมก็จะหลบเรือพักอาศัยอยู่ตามชายฝั่งยังชีพโดยการจับสัตว์น้ำเค็มและกร่อย โดยเฉพาะบริเวณป่าชายเลนซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ หลักฐานที่นักโบราณคดีค้นพบ ได้แก่ กระดุกสัตว์ ก้างปลา กระดองปู เต่าและเปลือกหอย เช่น หอยแครง หอยก้น และหอยนางรม⁵

ชนชาวเลถูกจัดอยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมเครื่องมือหินขัด มีเครื่องใช้ที่เป็นกระดูกปนอยู่ด้วย พบกำไลที่ทำด้วยเปลือกหอยและชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อหยาบ ๆ ตามแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ในเขตอำเภอเมือง และบริเวณอ่าวพังงาตอนเหนือ และภาพเขียนที่ถ้ำผีหัวโต อำเภอ

¹ แหล่งเดิม. หน้า 998.

² สุวิทย์ ชัยมงคล. "หลักฐานก่อนประวัติศาสตร์ริมฝั่งทะเลอันดามันบริเวณอ่าวพังงา อ่าวลึก", กลาง ภูเก็ต และชายฝั่งอันดามัน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ และเศรษฐกิจ. 2532. หน้า 24.

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เงาะป่า. และอ่านรายละเอียดใน วิสิฐ มะยะฉะ "ชาไก" กลาง ภูเก็ต และชายฝั่งอันดามัน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ และเศรษฐกิจ. 2532. หน้า 257-276.

⁴ มาจากคำว่า ชาวทะเล สันนิษฐานว่าเป็นพวกดยัค ทะเล (Sea Dyak) ซึ่งเร่ร่อนอยู่ในทะเลจีนใต้ มหาสมุทรแปซิฟิก ฝั่งทะเลของประเทศมาเลเซีย ไทย เมียนมาร์ และดูราลละเอียดใน "ชาวเล" สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 3. 2529. หน้า 963.

⁵ สุวิทย์ ชัยมงคล. เล่มเดิม. หน้า 20-21.

อ่าวลึก จังหวัดกระบี่¹ ที่แหลมไฟไหม้ เขตอำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่² เป็นรูปคนและสัตว์ ซึ่งแสดงถึงแนวความเชื่อของชาวเลบางประการ

ปัจจุบันชาวเลบางกลุ่ม เริ่มตั้งถิ่นฐานในบริเวณชายฝั่งภูเก็ต สตูล และพังงา บางพวกนับถือศาสนาอิสลาม พุทธศาสนา และคริสต์ศาสนา นอกเหนือจากการนับถือผีและวิญญาณ รู้จักทำไร่ เลี้ยงสุกร รับจ้างทำแร่ ร่อนแร่ หรือเป็นคณงานในหน่วยพัฒนาในเขตพื้นที่ซึ่งอาศัยอยู่³

3.2.2.2 กลุ่มซึ่งตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร

ก. มลายู เป็นกลุ่มชนที่ส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลามและมีการติดต่อกับหัวเมืองฝั่งตะวันตกมาช้านาน ซึ่งชาวมลายูเหล่านี้ ส่วนใหญ่มาจากหัวเมืองใกล้เคียงกับหัวเมืองฝั่งตะวันตก เช่น ไทรบุรี⁴ กลันตัน ตรังกานู การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวมลายูในหัวเมืองฝั่งตะวันตก กล่าวได้ว่ามีสาเหตุหลายประการคือ บางกลุ่มเข้ามาเพื่อประกอบอาชีพ ได้แก่ การเก็บรังนก การผลิตแร่ดีบุก แต่บางคนมาด้วยเหตุผลส่วนตัวดังปรากฏอยู่ในพงศาวดารเมืองกลางว่า

... เมืองกลางแต่ก่อนนั้น จอมร้างบ้านตะเคียนเป็นเจ้าเมือง เมียจอมร้างเป็นแขกเมือง ไทร หมาเสียมะหุมเถ่าแต่ก่อน ผัวตายเป็นหม้ายอยู่ มะหุมน้องยากมากเงินมรดกหาพิเศษ หมาเสียขัดใจไม่อยู่เมืองไทร มาอยู่เมืองกลาง ได้กับจอมร้างเป็นผัวมีลูกชาย 2 หญิง 3 รวม 5 คน หญิงชื่อจันเป็นท้าวกระสัตรี...⁵

จึงเห็นได้ชาวมลายูที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร บางคนก็แต่งงานกับชาวกลาง ดังเช่นมารดาของคุณหญิงจันเป็นต้น การเข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรของชาวมลายูก่อให้เกิดการถ่ายทอดวัฒนธรรมดังเห็นได้จากการแต่งกาย อาหารการกิน และการนับถือศาสนา เป็นต้น

ชาวมลายูในหัวเมืองตะวันตกแม้ว่าจะไม่สามารถหาจำนวนตัวเลขเกี่ยวกับจำนวนการตั้งถิ่นฐานของชาวมลายูในหัวเมืองตะวันตกได้ก็ตาม แต่ชาวมลายูก็เป็นกลุ่มชนที่มาตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรกลุ่มหนึ่ง

¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน กรมศิลปากร. “แหลมไฟไหม้,” ใน กลาง ภูเก็ตและชายฝั่งอันดามัน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์และเศรษฐกิจ. 2532. หน้า 51-55.

² ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน “ชาวเล,” แหล่งเดิม. หน้า 963-973.

³ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สุวิทย์ ชัยมงคล. “แหลมไฟไหม้,” เล่มเดิม.

⁴ บางแห่งเรียกว่าเคดาห์หรือเคดะห์

⁵ กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1. 2506, หน้า 497.

ข. สยามหรือไทย

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มสยามหรือไทยในหัวเมืองฝั่งตะวันตกนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอน แต่สันนิษฐานว่า ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ภายหลังการฟื้นฟูพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์ในหัวเมืองภาคใต้¹ โดยชาวสยามหรือไทยเป็นกลุ่มที่นับถือศาสนาพุทธ และตั้งถิ่นฐานกระจายไปในหัวเมืองฝั่งตะวันตกทั่วไป สำหรับการอยู่ร่วมกันระหว่างชาวสยามที่นับถือศาสนาพุทธกับชาวมุสลิมทำให้ชาวสยามกลุ่มหนึ่งที่นับถือศาสนาพุทธแต่ไม่รับประทานเนื้อหมู เช่นเดียวกับผู้นับถือศาสนาอิสลาม ดังที่ฟรานซิส ไลท์ เขียนไว้ว่าพวกนี้ไม่กินหมูเหมือนมุสลิม แต่กราบไหว้พระพุทธรูปเหมือนคนไทย²

ค. ชาวอินเดีย ชาวพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการติดต่อกับชาวอินเดีย ตั้งแต่ยุคหินใหม่ ทั้งนี้เพราะสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวย แต่หลักฐานทางด้านโบราณคดียังไม่ชัดเจน อย่างไรก็ตามหลักฐานทางโบราณคดีที่เก่าแก่ที่สุดซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงการติดต่อกันระหว่างชาวอินเดียนับกับชาวพื้นเมืองบนคาบสมุทรมลายูหรือทางภาคใต้ของไทยในปัจจุบัน คือ พระพุทธรูป ศิลปอมราวดีหรืออนุราชปุระ³ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 7-9 โดยค้นพบที่ อำเภอสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย (ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติของพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล เป็นพระสัมฤทธิ์ประทับยืนปางเทศนา)⁴

ปัจจัยที่ทำให้ชาวอินเดียเดินทางเข้ามายังดินแดนภาคใต้ของประเทศไทย เพราะเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์และมีชื่อเสียงในด้านที่เป็นแหล่งสินค้าประเภทเครื่องเทศ เช่น ตลาดกระวานที่เมืองตะกั่วป่า⁵ ของปาชนิดอื่น ๆ และบางกลุ่มอาจเข้ามาเพื่อหลบภัยเมื่อถูกบีบคั้นจากการรุกรานจากผู้มีอำนาจในบางยุค⁶

¹ สงบ ส่งเมือง. วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ภาคใต้. 2532, หน้า 29. แต่ในหัวเมืองฝั่งตะวันตกไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการกัลปนาและวัดสำคัญ ๆ ที่มีการประดิษฐานเกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุ ทั้ง ๆ ที่เป็นทางผ่านไปยังอินเดียและลังกา ดังปรากฏอยู่ในตำนานพระพุทธรูปสิหิงค์

² รอง ศยามานนท์. เล่มเดิม.

³ จากกลุ่มน้ำกฤษณาและโคทาวารีที่เรียกกันว่าแคว้นอานธระซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของอินเดีย อังใน คงเดช ประพันธ์ทอง. โบราณคดีประวัติศาสตร์. 2529. หน้า 144.

⁴ แหล่งเดิม.

⁵ ปรีชา นุ่นสุข. "ตำนานพราหมณ์ ในภาคใต้", สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 9. หน้า 3423.

⁶ เช่นยุคของพระเจ้าอโศกมหาราชได้รุกรานพวกกัลิงกะ (Kalinga) เมื่อประมาณ 300 ปี ก่อนคริสตกาลเป็นต้น อังใน แหล่งเดิม. หน้า 3424.

นอกจากพ่อค้า ผู้ลี้ภัย ที่เดินทางเข้ามาในคาบสมุทรภาคใต้แล้วยังมีพราหมณ์ด้วย ชาวอินเดียเดินทางเข้ามาแล้วขึ้นบกที่ฝั่งตะวันตกของภาคใต้และตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนโบราณในเขตอำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา แหล่งโบราณคดี ควบลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่¹ เช่น พอล วีทลีย์ ได้กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวอินเดียประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 8 บริเวณภาคใต้ของไทยว่า ชาวอินเดียได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองต้นซุนในบริเวณลุ่มแม่น้ำตาปีและลุ่มแม่น้ำตะกั่วป่า โดยปรากฏหลักฐานว่ามีพวกอยู่ที่นี่ถึง 500 ครอบครัว คำว่า ฮู นี้เป็นคำซึ่งใช้เรียกพวกพ่อค้าชาวอินเดียและมีพวกพราหมณ์อีก 1,000 คน ซึ่งจำนวนหนึ่งได้แต่งงานกับสตรีชาวพื้นเมืองและตั้งรกรากถาวรอยู่ที่นี่²

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 10-11 ได้พบพระพิมพ์ดินดิบที่ถ้ำขนาบน้ำ อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ ซึ่งพระพิมพ์ดินดิบนี้เป็นประติมากรรมทางพุทธศาสนาที่มีต้นแบบมาจากศิลปะอินเดีย สกุลช่างสธารนาถในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย³ นอกจากนี้ยังมี หลักฐานจากศิลาจารึกหลักที่ 26 พบที่เขાพระนาราย ณ์ ตำบลเหล อำเภอกะปง (เดิมอำเภอตะกั่วป่า) จังหวัดพังงา จารด้วยอักษรทมิฬ บัลลวะ ภาษาทมิฬ อายุพุทธศตวรรษที่ 14-15 กล่าวถึงการรุกรานและการขูดสละของชาวอินเดีย

อย่างไรก็ตามการศึกษาเรื่องการตั้งถิ่นฐานของชาวอินเดียในหัวเมืองตะวันตก มีข้อจำกัดของหลักฐานทั้งด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี แต่ก็พอจะสรุปได้ว่าชาวอินเดียได้มาตั้งหลักแหล่งอยู่ในดินแดนแถบนี้ มีการแต่งงานกับคนในท้องถิ่น เกิดวัฒนธรรมที่มีลักษณะของการผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งอิทธิพลด้านวัฒนธรรมของชาวอินเดียมีบทบาทต่อคนท้องถิ่น เช่น พิธีกรรมด้านการแต่งงาน การดูฤกษ์ยาม การสะเดาะเคราะห์ รวมถึงศาสนา วรณคดี ดังนั้น ดินแดนในหัวเมืองฝั่งตะวันตก ก่อนที่เจ้าพระยาสุรินทราชาจะเข้ามาเป็นข้าหลวงสำเร็จราชการ ได้มีชาวอินเดียเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยและพัฒนาด้านวัฒนธรรมอยู่ก่อนแล้ว

ง. จีน จากที่ได้กล่าวในข้างต้นแล้วว่าดินแดนบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันตกของภาคใต้ซึ่งตั้งอยู่บนคาบสมุทรมาลายูเป็นดินแดนที่สามารถเชื่อมผู้คนระหว่างซีกโลกตะวันตกอย่างอาหรับ เปอร์เซีย หรือชาวตะวันตก และซีกโลกตะวันออกอย่างจีน ญี่ปุ่น ให้สามารถติดต่อกันได้ โดยมีหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตกเป็นเมืองท่า ผู้คนที่เดินทางข้ามคาบสมุทรสามารถแวะพักจอดเรือสินค้า เตรียมเสบียงและน้ำจืดได้ ประกอบกับดินแดนแถบนี้มีทรัพยากรธรรมชาติที่มี

¹ แหล่งเดิม. หน้า 3426.

² ปรีชา นุ่มสุข. "พัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานในภาคใต้" ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการเรื่องพัฒนาการทางวัฒนธรรม : กรณีทักษิณ. 2534. หน้า 22.

³ แหล่งเดิม. หน้า 23.

คุณค่าและเป็นที่ต้องการของพ่อค้าเช่น ดีบุก ของป่า และทรัพยากรจากทะเล ทำให้ดินแดนแถบนี้เป็นที่สนใจของเหล่าพ่อค้า นักแสวงโชค รวมถึงนักบวชผู้เผยแผ่ศาสนา ในบรรดานักเดินทางเหล่านี้ชาวจีนก็เป็นอีกชาติหนึ่งที่เดินทางเข้ามา

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่เก่าที่สุด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเดินทางเข้ามาของชาวจีนหรือมีการติดต่อกับชาวจีนในเขตหัวเมืองตะวันตกคือ เครื่องถ้วยชามสมัยราชวงศ์ถัง มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 ซึ่งพบบริเวณบ้านทุ่งตึก เกาะคอเขา อำเภอกระบุรี จังหวัดพังงา¹

ส่วนจี วิลเลียม สกินเนอร์ ได้ให้ความเห็นว่าพ่อค้าชาวจีนได้พบแหล่งแร่โดยบังเอิญในการเดินทางจากนครศรีธรรมราชมาถึงตรัง และทำการถลุงแร่ดีบุกสำหรับใช้กันเอง เชื่อว่าชาวจีนได้ค้นพบและทำเหมืองแร่มาก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 14²

ในสมัยอยุธยา มีหลักฐานกล่าวว่าการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในหัวเมืองฝั่งตะวันตกประมาณ พ.ศ. 2243-2262 (รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา-สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ) ตามบันทึกของแฮมมิงตัน ที่กล่าวถึงเมืองกลางว่า "...มีแร่ดีบุกมากแต่ประชาชนที่อยู่อาศัยไม่มีสิทธิ์ที่จะขุดแต่อย่างใดเพราะว่ารัฐบาลไทยได้ให้สิทธิในการขุดแร่ดีบุกแก่เจ้าเมืองกลางซึ่งเป็นคนจีน เจ้าเมืองกลางปกครองประชาชนอย่างกดขี่ขูดรีดเป็นอันมากทำให้มีฐานะร่ำรวย.." ³ จะเห็นได้ว่าชาวจีนมีอิทธิพลในแถบหัวเมืองตะวันตก ก่อนที่เจ้าพระยาสุรินทราชาจะเดินทางมาเป็นข้าหลวงสำเร็จราชการ

เมื่อเปรียบเทียบการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในหัวเมืองตะวันตกกับหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออกจะพบว่า ชาวจีนนิยมตั้งถิ่นฐานอยู่ทางหัวเมืองฝั่งตะวันออกมากกว่า เพราะลักษณะภูมิประเทศของหัวเมืองฝั่งตะวันตกนั้นมีพื้นที่ราบลุ่มขนาดเล็กแคบ ไม่เอื้ออำนวยในการประกอบอาชีพและตั้งถิ่นฐาน ขณะที่หัวเมืองฝั่งตะวันออกมีพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูกตลอดจนเป็นเมืองท่าค้าขาย อีกประการหนึ่งคือในปี พ.ศ. 2228 รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดเกล้าฯ ให้เมอร์ซิเออร์ เรเน ชาวฝรั่งเศสมาเป็นเจ้าเมืองผูกขาดการค้าแร่ดีบุก ที่เมืองกลางและเมืองขึ้นของกลางทั้งหมด มูลเหตุเหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคที่ทำให้ชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานน้อย อย่างไรก็ตามชาวจีนทำการค้าในภาคใต้ฝั่งตะวันตกในสมัยอยุธยาสืบเนื่องมาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม้กระทั่งในปี พ.ศ. 2367 ตามบันทึกของร้อยเอกเจมส์ โลว์ กล่าว

¹ ดรุณี แก้วม่วงและคนอื่น ๆ. "จีน : ผู้คนและวัฒนธรรมในภาคใต้", สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 2. 2529. หน้า 816.

² จี วิลเลียม สกินเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ แปลโดย พรณี จัตรพลรักษ์และคนอื่น ๆ. 2529. หน้า 1.

³ จี.อี.เจรีนี. เล่มเดิม. หน้า 60.

ว่า บริเวณท่าเรือ (ช่องปากพระ) มีบ้านเรือนอยู่เพียง 18 หลังคาเรือนเท่านั้น¹ จะเห็นได้ว่าก่อนที่พระสุรินทราชาจะมาดำรงตำแหน่งนั้นยังมีชาวจีนอยู่น้อยและมีบทบาทไม่มาก²

จ. มอญ อาณาจักรมอญเป็นอาณาจักรใหญ่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำอิรวดีตอนล่าง ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชมีการติดต่อกับพระเจ้าฟ้ารั่ว (มะกะโท) มอญเป็นชาติที่มีความรู้ในการเดินเรือและน่าจะเดินเรือลงมาติดต่อกับหัวเมืองฝั่งตะวันตกมาตั้งแต่อดีต ชาว มอญปรากฏอยู่ในหลักฐานของฟรานซิส ไสท์ กล่าวถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อทำดีบุกว่า “...โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เมืองระนอง ชาวไทย ชาวมลายู และชาวตะนาวศรี (Tannoos) ได้พยายามมาตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ที่นี้ เพราะว่ามีความสะดวกที่จะหาดีบุกได้...”³

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่กล่าวถึงมอญในนครศรีธรรมราช ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมาในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช⁴ เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าหัวเมืองปักษ์ใต้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวมอญมาเป็นเวลาแล้ว

อย่างไรก็ตามแม้ว่าผู้วิจัยจะกล่าวถึง การติดต่อระหว่างหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับชาวมอญว่ามีมานานแล้ว แต่การศึกษาเรื่องมอญยังมีข้อจำกัดในเรื่องของเอกสาร หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งมีการศึกษาค้นคว้าใน ประเด็นของความสัมพันธ์ระหว่างมอญกับหัวเมืองปักษ์ใต้น้อยมาก จึงควรจะมีการศึกษาอย่างลึกซึ้งต่อไป

ฉ. กลุ่มลูกครึ่งชาวยุโรป ในพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา ชาวยุโรปได้เดินทางเข้ามาติดต่อกับค้าขายและเผยแพร่ศาสนากับดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และใช้เป็นเส้นทางผ่านเพื่อติดต่อกับเมืองท่าทางตอนใต้ของจีนและชายฝั่งตะวันตกของไทยก็รวมอยู่ในเส้นทางนี้ด้วย ฝรั่งเศสชาวยุโรปที่เดินทางเข้ามาในหัวเมืองฝั่งตะวันตกประกอบด้วยชาติแรกคือ โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับชาวยุโรปนั้นเกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจ ซึ่งบางครั้งมีเหตุการณ์ที่ชาวยุโรปเหล่านี้ถูกดึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองภายใน แต่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับลูกครึ่งชาวยุโรปในหัวเมืองฝั่งตะวันตกนั้น เกิดจากชาวยุโรปบางคนที่มีบุตรกับหญิงชาวพื้นเมือง ดังเช่นมาร์ตินา โรเซลล์ ภริยาของฟรานซิส ไสท์ ซึ่งเป็นลูกครึ่งไทย-โปรตุเกส เธอเป็นชาวเมืองถลางและอยู่กินกับฟรานซิส ไสท์ เมื่อปีพ.ศ. 2315⁵

¹ นันทา วรเนติวงศ์. เล่มเดิม.

² พบในหลักฐานเอกสารถลางว่า ชาวจีนเป็นเสมือนให้กับคุณหญิงจัน อ้างใน ขจร สุขพานิช. เล่มเดิม. หน้า 117.

³ รong ศยามานนท์. พระราชกัปตัน ตอน 2. หน้า 76.

⁴ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. “มอญในภาคใต้,” ใน รายการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชจากภาษาและวรรณกรรม. 2528. หน้า 59.

⁵ นันทา วรเนติวงศ์. พระยาราชกัปตัน. 2517. หน้า 5.

เมื่อชาวยุโรปเดินทางกลับไปบ้านเกิดเมืองนอน ไม่ได้นำบุตรของตนกลับไปด้วย ดังปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ว่า “...เมื่อตัวหมดกิจธุระของตัวแล้วต่างคนก็ต่างกลับไปบ้านเมืองของตัว ทิ้งลูกไว้ให้อยู่ในท่ามกลางสิ่งที่ชั่วร้าย...”¹

ดังนั้นเมืองท่าในหัวเมืองฝั่งตะวันตกจึงมีพวกลูกครึ่งชาวยุโรปตั้งถิ่นฐานอยู่ด้วย แต่ไม่ได้บอกจำนวนพวกลูกครึ่งชาวยุโรปเหล่านี้ แต่ทำให้ทราบว่าเขานับถือคริสตศาสนา แต่พูดภาษายุโรปไม่ได้และใช้ชีวิตคล้ายกับคนไทยทั่วไป ดังนั้นในสายตาของมิชชันนารีจึงมองว่าลูกครึ่งชาวยุโรปไม่มีความรู้ในการปฏิบัติตนตามแบบคริสตศาสนิกชน มีกริยากึ่งคนสยามกึ่งคริสเตียน ชุมชนเหล่านี้สืบเนื่องมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนกระทั่งสลายไปโดยมีชุมชนชาวจีนเข้ามาแทนที่

จะเห็นได้ว่าประชากรในหัวเมืองฝั่งตะวันตกก่อนที่เจ้าพระยาสุรินทรราชาจะมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการ ใน พ.ศ. 2329 มีลักษณะของความหลากหลายทางชาติพันธุ์

3.3 เศรษฐกิจในหัวเมืองฝั่งตะวันตก

การศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจในหัวเมืองฝั่งตะวันตกก่อนสมัยเจ้าพระยาสุรินทรราชานั้น ประกอบด้วยปัจจัยสำคัญอันสืบเนื่องมาจากปัจจัยทางกายภาพ 2 ประการได้แก่ เป็นแหล่งแร่ดีบุกที่สำคัญและทำเลที่เหมาะสมแก่การเป็นเมืองท่าค้าขายกับพ่อค้าชาวต่างชาติ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

3.3.1 การผลิตดีบุกเพื่อการค้า การผลิตดีบุกในหัวเมืองฝั่งตะวันตกมักกระจายไปตามเมืองต่าง ๆ แต่แหล่งการผลิตที่สำคัญคือ เกาะกลาง เนื่องจากเป็นแหล่งผลิตและแหล่งจำหน่าย ประกอบกับกลางมีท่าเรือที่ดี สำหรับดีบุกที่ผลิตได้นั้น กัปตันฟอร์เรส ให้สถิติว่า เฉพาะเมืองกลางผลิตได้ถึงปีละ 500 ตัน²

การผลิตแร่ดีบุกจะได้ผลผลิตมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความสามารถของแรงงานที่ใช้ในการผลิต การผลิตแร่ดีบุกในหัวเมืองฝั่งตะวันตกแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

ก. การทำเหมืองแล่น (Ground Sucing) เป็นการผลิตดีบุกด้วยวิธีง่าย ๆ คือการขุดแร่หรือร่อนแร่ตามแม่น้ำลำธารทั่วไปใช้แรงงานน้อย ต้นทุนน้อย เป็นการผลิตแร่แบบดั้งเดิม

ข. การทำเหมืองคล้ำ (Hill Mining) เป็นการผลิตดีบุกบนไหล่เขา ทำรางน้ำให้น้ำไหลจากที่สูงลงบนลานแร่ ซึ่งเป็นการใช้น้ำชะดินออกแล้วให้คนงานช่วยกันจัดเอาหินลงไปในห้อง

¹ ครุสกา. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 26. 2511. หน้า 42.

² นันทา วรเนติวงศ์. จดหมายเหตุเจมส์ลีย์. หน้า 36.

รับแร่ซึ่งเป็นบ่อขุดแร่แล้วล้างเอาดิน หิน ทรายนอกเหลือเพียงเนื้อแร่¹ การผลิตดีบุกแบบนี้จะใช้แรงงานจำนวนมากแต่ได้ผลผลิตสูง

3.3.2 การค้ากับนานาชาติ เนื่องจากหัวเมืองฝั่งตะวันตกตั้งอยู่ในจุดที่เหมาะสมแก่การเป็นสถานีการค้าระหว่างอินเดียกับจีนจึงทำให้บางเมืองกลายเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้า เช่น เมืองตะโกลา นอกจากนั้นพ่อค้าก็สามารถเดินทางข้ามคาบสมุทรไปยังฝั่งตะวันออกเพื่อไปค้าขายกับจีนได้อีกประการหนึ่ง

ต่อมาเมื่อโปรตุเกสได้เมืองมะละกาในปี พ.ศ. 2054 ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034-2072) เมื่อโปรตุเกสทราบวามะละกาเป็นของไทย โปรตุเกสจึงส่งทูตมาเจริญไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาโดยได้รับอนุญาตให้ตั้งห้างรับซื้อดีบุกที่กลางใน พ.ศ. 2061 หลังจากนั้นพ่อค้าชาวฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศสก็ทำการค้าแร่ดีบุก ณ เกาะกลาง ดังนั้นดีบุกจึงเป็นสินค้าสื่อกลางทำให้เกิดการค้ากับนานาชาติ

3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับอิทธิพลภายนอก

อิทธิพลภายนอกที่เข้าไปยังหัวเมืองฝั่งตะวันตกในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24 ได้แก่ ราชธานีไทย พม่า ไทบุรี และอังกฤษ อิทธิพลดังกล่าวมีลักษณะที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากพื้นฐานความสัมพันธ์ที่ต่างกัน กล่าวคือความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีไทยที่ขุนนางในหัวเมืองฝั่งตะวันตกต้องจำยอมรับอำนาจ มีความเข้มแข็งเหนือกว่า แต่ขุนนางท้องถิ่นสามารถเข้าใจได้ว่าราชธานีพยายามเข้ามาเพื่อแบ่งส่วนผลประโยชน์และลดอำนาจของตนลง สำหรับพม่าซึ่งควบคุมเมืองมะริด ทวายและตะนาวศรี ได้ในพ.ศ. 2310 ทำให้มีโอกาสเตรียมการที่จะขยายอิทธิพลลงมายังหัวเมืองฝั่งตะวันตก ซึ่งอุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าและกีดกันอำนาจของไทยออกจากหัวเมืองฝั่งตะวันตก จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2328 พม่าจึงยกทัพลงมาตีหัวเมืองปักษ์ใต้รวมทั้งตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่งและถลางได้สำเร็จเป็นครั้งแรก ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับไทรบุรีในระยะแรกมีลักษณะเป็นไมตรีต่อกัน ทั้งนี้นอกจากผู้นำท้องถิ่นจะมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับไทรบุรีแล้ว หัวเมืองฝั่งตะวันตกยังต้องพึ่งพาข้าวและเครื่องอุปโภคบริโภคจากไทรบุรีด้วย ส่วนอังกฤษเป็นผู้นำผลประโยชน์มาให้ โดยมีฐานะเป็นลูกค้ารับซื้อแร่ดีบุก และนำเครื่องอุปโภคบริโภคประเภทฟุ่มเฟือยเช่น น้ำหอมและผ้า รวมทั้งอาวุธยุทโธปกรณ์มาจำหน่าย

นอกจากนี้สายตาของผู้นำท้องถิ่นยังมองเห็นว่าอังกฤษมีความเข้มแข็ง พอที่จะสนับสนุนให้พวกตนสามารถขจัดอำนาจราชธานีของไทยออกไปจากเมืองสำคัญในฝั่งตะวันตก

¹ กรมศิลปากร. ถลาง ภูเก็ต และชายฝั่งทะเลอันดามันโบราณคดี ประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์และเศรษฐกิจ. 2518. หน้า 159.

ความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองตะวันตกกับอิทธิพลภายนอก เป็นเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองภายในและการเมืองระหว่างประเทศ ที่ท้าทายความสามารถของเจ้าพระยาสุรินทราชาในการเปลี่ยนสถานภาพหัวเมืองฝั่งตะวันตกจากรัฐชายขอบกลายเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยในที่สุด

3.4.1 ความสัมพันธ์กับราชธานีไทย ในสมัยอยุธยาไทยตระหนักดีถึงความสำคัญของหัวเมืองฝั่งตะวันตกว่าเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ดีบุกและสินค้าพื้นเมือง ได้แก่ รังนก ชีปลาวาฬ ปลิงทะเล ซึ่งเป็นแหล่งรายได้แห่งหนึ่งของราชธานีและหัวเมืองฝั่งนี้เป็นจุดสนใจของพ่อค้าชาวต่างชาติ¹ ที่เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขาย เช่น โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษและฝรั่งเศส แต่เนื่องจากหัวเมืองฝั่งตะวันตกอยู่ห่างไกลจากราชธานีและมีอุปสรรคด้านการคมนาคม จึงทำให้ราชธานีไทยในสมัยอยุธยาไม่สามารถสถาปนาอำนาจการปกครองลงไปให้หัวเมืองฝั่งตะวันตกได้อย่างแท้จริง ดังนั้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 ทางราชธานีจึงมอบหมายให้เมืองนครศรีธรรมราชหัวเมืองเอกทางปักษ์ใต้ทำหน้าที่กำกับดูแล² หัวเมืองฝั่งนี้ จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2310

ภายหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีในปี พ.ศ. 2310 และพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนากรุงเทพมหานครเป็นราชธานี ในพ.ศ. 2325 กล่าวคือในพ.ศ. 2319 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงแต่งตั้งเจ้าพระยาอินทวงศา³ เป็นข้าหลวงไปช่วยเร่งรัดส่วยสาอากร ในเขตเมืองนครศรีธรรมราชและแขวงที่ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช โดยเจ้าพระยาอินทวงศา ไปตั้งทำเนียบอยู่ ณ ปากพระ⁴

¹ ในพ.ศ. 2169 พระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2153- 2171) ทรงยินยอมให้ฮอลันดาผูกขาดการค้าแร่ดีบุกที่นครศรีธรรมราชและเมืองกลางต่อมาฮอลันดาเกิดเหตุขัดแย้งกับชาวกลางจึงถูกชาวกลางร่วมกับชาวมลายูที่อาศัยอยู่ ณ กลางช่วยกันขับไล่ชาวฮอลันดาออกจากเกาะกลางได้สำเร็จ ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199 – 2231) ทรงต้องการให้ฝรั่งเศสช่วยรักษาผลประโยชน์จากการผลิแร่ดีบุกและถ่วงดุลอำนาจฮอลันดาที่ปลายคาบสมุทรมลายู และอังกฤษที่ไคร้จะได้เมืองมะริด โดยเฉพาะที่เมืองมะละกาจึงทรงแต่งตั้ง เรอเนเวมอโน (Charbonneau) เป็นผู้รักษาราชการเมืองภูเก็ตและวิวัลเป็นเจ้าเมืองเล็ก ๆ ขึ้นกับเมืองภูเก็ต

(สรุปจากสงบ ส่งเมือง “การปกครองเมืองกลางพุทธศตวรรษที่ 22-25” ในรายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์กลาง 2528. หน้า 69. และส่วนที่ขีดเส้นใต้เพิ่มเติมโดยผู้วิจัย)

² แหล่งเดิม. หน้า 70.

³ กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1. 2506. หน้า 499.

⁴ ส่วนกลางพระยาพิมล(ขัน) เป็นเจ้าเมือง สำหรับหัวเมืองใหญ่ทางปักษ์ใต้ ได้แก่ เมืองนครศรีธรรมราชอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าพระนรศรีธรรมราช (พัฒน์)

จึงกล่าวได้ว่า ทางราชธานีเล็งเห็นความสำคัญของฝั่งตะวันตกในด้านเศรษฐกิจว่าเป็นแหล่งรายได้สำคัญที่เกี่ยวข้องกับ ดินบุกและส่วยดินบุก เจ้าพระยาอินทวงศา ก็คงทำหน้าที่กำกับดูแลหัวเมืองกลางและเมืองอื่น ๆ ในหัวเมืองฝั่งตะวันตกเท่ากับราชธานีเข้าควบคุมอำนาจขุนนางท้องถิ่นโดยทางอ้อม ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวจนกระทั่งเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ เจ้าพระยาท่านนี้จึงถึงแก่อสัญกรรมโดยไม่ทราบสาเหตุ

ความต้องการของราชธานีในการควบคุมหัวเมืองฝั่งตะวันตกในระหว่าง พ.ศ. 2325-2328 ก่อนสมัยเจ้าพระยาสุรินทราชาจะมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชใช้วิธีการเดียวกับสมัยธนบุรี คือทรงแต่งตั้งเจ้าพระยาถนอมทิพย์ พระยาธรรมไตรโลกและพระยาพิพิธโกศัย¹ เป็นข้าหลวงออกมาทำหน้าที่เร่งรัดส่วยสาอากรในหัวเมืองฝั่งตะวันตกและสันนิษฐานว่าข้าหลวงทั้ง 3 ท่านอาจร่วมกันปฏิบัติหน้าที่กำกับดูแลหัวเมืองฝั่งตะวันตกอีกประการหนึ่งด้วย แต่ถึงกระนั้นอำนาจของราชธานีทั้งสองช่วงไม่สามารถควบคุมหัวเมืองฝั่งนี้ได้อย่างแท้จริง เนื่องจากขุนนางท้องถิ่นแสดงปฏิกริยาต่อต้านดังเช่นความขัดแย้งระหว่างพระยาธรรมไตรโลกกับคุณหญิงจัน² ระหว่างศึกกลางใน พ.ศ. 2328 ว่า “...เมื่อพ่ายกमानั้น พระยาธรรมไตรโลกให้เกาะเอาตัวดูข้าลงไปไว้ ณ ปากพระ...”³

ต่อมาคุณหญิงจันได้หลบหนีกลับมายังเมืองกลางพร้อมทั้งเป็นผู้นำในการขับไล่กองทัพพม่า ชัยชนะของคุณหญิงจันนอกจากจะได้รับการโปรดเกล้าให้เป็นท้าวเทพกระษัตรีแล้ว ยังทำให้ชะตาของพระยาธรรมไตรโลกพลิกผันกลายเป็นนักโทษ เนื่องจากถูกฟ้องร้องว่าร่วมกับการเมืองกลางโกงเงินฟรานซิส ไลท์⁴

เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าอำนาจของราชธานีไทยที่คืบคลานเข้าไปหัวเมืองฝั่งตะวันตกในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ระหว่าง พ.ศ. 2325-2328 จึงถูกต่อต้านนับเป็นปฏิกริยาของขุนนางท้องถิ่น ซึ่งเจ้าพระยาสุรินทราชาต้องเผชิญเช่นเดียวกับขุนนางจากราชธานีที่เคยมารับราชการก่อนหน้านี้

3.4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับไทรบุรี ก่อนที่จะอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับไทรบุรี จะต้องเข้าใจถึงสภาพทางการเมืองระหว่างราชธานีไทยกับไทรบุรีว่าในสายตาของราชธานีไทย ไทรบุรีมีฐานะเป็นประเทศราช ดังนั้นสุลต่านแห่งไทรบุรีจึงมีฐานะเป็นขุนนางไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม แต่คนในไทรบุรีกับ

¹ แหล่งเดิม.

² ในจดหมายที่ท่านเขียนถึงฟรานซิส ไลท์ หรือพระยาราชกปิตัน ท่านใช้แทนตัวว่าท่านผู้หญิงจัน แต่ในงานวิจัยฉบับนี้จะใช้คำว่าคุณหญิงจัน

³ ขจร สุขพานิช. เล่มเดิม. 2512. หน้า 105.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 132.

หัวเมืองฝั่งตะวันตกมีวิถีชีวิตภายใต้อิทธิพลของภูมิประเทศและภูมิอากาศแบบเดียวกัน นอกจากนี้ยังอยู่ในขอบเขตวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อคล้ายกัน ทั้งนี้เห็นได้จากตำนานพื้นเมืองเรื่องนางเลียดชาวฉับหนึ่งซึ่งกล่าวว่า นางเลียดชาวเป็นชาวภูเก็จ แต่อพยพตามบิดาไปอยู่ที่เกาะลังกาวิ¹

การอพยพเคลื่อนย้ายของครอบครัวนางเลียดชาว จึงเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นการติดต่อระหว่างหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับเมืองไทรบุรีมาตั้งแต่สมัยโบราณ และในช่วงเวลาก่อนที่จะอิทธิพลทางการเมืองและศาสนาอิสลามจะขยายมายังไทรบุรี การติดต่อระหว่างประชากรในฝั่งตะวันตกกับไทรบุรีมีต่อเนื่องมาโดยตลอด โดยเอกสารประวัติศาสตร์ได้แสดงให้เห็นว่าเมืองไทรบุรีเป็นเมืองที่มีข้าวและพริกไทย² ดังนั้นในขณะที่ฝั่งตะวันตกมีผลผลิตทางการเกษตรน้อย แต่เป็นเมืองทำสำคัญการซื้อขายดีบุกและสินค้าจากอินเดียและจีน ไทรบุรีมีฐานะเป็นแหล่งอาหารของหัวเมืองฝั่งตะวันตกเรื่อยมา ดังปรากฏในจดหมายในปี พ.ศ. 2329 ที่คุณหญิงจันมีไปถึง ฟรานซิส ไลท์ เพื่อสั่งซื้อข้าวดังนี้ “...แลดูข้าได้แต่งนายแซมจีนเสมียนอ้าวคุมเอาดีบุกไปถึงท่านให้ช่วยซื้อข้าวให้ อนึ่งถ้าข้า ณ เกาะปูเลาปีนังขัดสนขอให้ท่านได้ช่วยแต่งให้ผูหนึ่งผู้ใดไปช่วยจัดซื้อข้าว ณ เมืองไทร...”³

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยังมีหลักฐานว่าพระยาถลางวิเชียรภักดีได้จัดคนคุมสำเภาไปซื้อข้าวที่เกาะปีนังและลังกาวิ

หัวเมืองฝั่งตะวันตกในสายตาของไทรบุรี เป็นบริเวณที่สามารถหาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากการอ้างสิทธิเป็นเจ้าภาษีอากรเก็บรังนกและปลิงทะเล โดยทุกปีจะมีเรือจากไทรบุรี 1,000 ลำ และประชาชนอีก 4,500 คนเดินทางมาเก็บทรัพยากรดังกล่าว

¹ เกาะลังกาวิหรือปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นเกาะมาซูรี อยู่ทางตอนใต้เกาะตรูเตาของไทย บนเกาะลังกาวิมีหลุมฝังศพพร้อมด้วยแผ่นจารึกคำสาปแช่งของนางเลียดชาว นางเลียดชาวเป็นตำนานพื้นเมืองของภาคใต้และมาเลเซีย ซึ่งมีอยู่หลายฉบับ ตำนานนางเลียดชาวของมาเลเซียฉบับหนึ่งมีเรื่องย่อว่า นางเลียดชาวเป็นชาวภูเก็จอพยพตามบิดาไปอยู่ที่เกาะลังกาวิ นางเป็นคนสวยจึงถูกชาวเกาะอิจฉาและใส่ร้ายว่านางชอบคบชู้ผู้ชาย นางเลียดชาวเสียใจจึงแทงตัวตาย ก่อนตามนางได้สาปแช่งว่าอย่าให้เกาะนี้มีความเจริญไปเจ็ดชั่วโคตร ชัยวุฒิ พิชะกุล. การศึกษาเพลาณางเลียดชาว ฉบับวัดเขียนบางแก้ว. อำเภอบางขัน จ.พัทลุง. 2538. หน้า 27-28.

² วินัย พงศ์ศรีเพียร. ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาจากเอกสารไทยและต่างประเทศ. 2528. หน้า 4.

³ ขจร สุขพานิช. เอกสารเมืองถลาง ตอนที่ 2. 2512. หน้า 117.

ก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เพียง 1 ปี อาตบุตรชายของจอมร้าง¹ ได้สืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองกลาง ดังเอกสารประวัติศาสตร์กล่าวว่า "...พระกลางอาดเป็นเจ้าเมืองขึ้น ผู้ร้ายยิงพระกลางตาย เมืองก็ว่างอยู่ ได้แขกไทรมาเป็นเจ้าเมืองอยู่น้อยหนึ่ง..."²

พระกลางอาดเป็นเจ้าเมืองเพียงปีเดียวก็ถูกลอบยิงเสียชีวิตขณะนั้นเป็นเวลาคาบเกี่ยวระหว่างสมัยกรุงศรีอยุธยากับธนบุรี

ขณะนั้นเป็นเวลาที่ยุทธพิชัยสงครามจะตั้งราชธานีธนบุรีเป็นศูนย์กลางอำนาจของอาณาจักรไทยแห่งใหม่ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีพระราชภารกิจในการป้องกันและฟื้นฟูบ้านเมือง จึงไม่มีกำลังพอที่จะควบคุมเมืองไทรบุรีในฐานะประเทศราชดังเช่นเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในปี 2310 สุลต่านแห่งไทรบุรีใช้วิธีการเชิงรุก โดยการส่งกองทัพเรือมายังกลางแต่ถูกต่อต้านอย่างเข้าข้างจากชาวกลาง จนกระทั่งขับไล่พวกไทรบุรีได้สำเร็จ³ แม้ว่าไทรบุรีไม่สามารถเข้ามามีอิทธิพลในหัวเมืองฝั่งตะวันตกของไทยอย่างชัดเจน แต่แสดงท่าทีสนับสนุนพม่า เช่นส่งอาวุธไปช่วยพม่า เมื่อคราวล้อมเมืองกลางเมื่อปี พ.ศ. 2328⁴ แต่ดำเนินวิธีการทูตโดยส่งใบบอกแจ้งให้กรุงเทพทราบว่าจะกองทัพพม่าลงมาโจมตีหัวเมืองฝั่งตะวันตก

ภายหลังศึกกลาง รัชกาลที่ 1 ทรงปฏิรูปหัวเมืองปักษ์ใต้ ในครั้งนั้นราชธานีได้บริหารอำนาจผ่านเมืองนครศรีธรรมราช ทำให้สามารถควบคุมไทรบุรีได้อย่างเข้มงวด ซึ่งมีผลให้ไทรบุรีไม่สามารถขยายอิทธิพลเข้ามายังหัวเมืองฝ่ายตะวันตกและในเวลาต่อมาเมื่ออังกฤษเข้ามาปกครองปีนังในพ.ศ. 2329 จึงทำให้อิทธิพลของไทรบุรีในฝั่งหัวเมืองตะวันตกยุติลง

ความสัมพันธ์ระหว่างไทรบุรีกับหัวเมืองชายฝั่งตะวันตกที่กล่าวมานั้นเป็นความสัมพันธ์ที่ขึ้นกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ แต่ยังคงมีความสัมพันธ์ที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งได้แก่ความสัมพันธ์ทางเครือญาติซึ่งเป็นลักษณะของสังคมเอเชีย

ความสัมพันธ์แบบเครือญาติระหว่างเจ้าเมืองในหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับไทรบุรีมีหลักฐานที่ยกตัวอย่างได้คือหมาเสียซึ่งเป็นมารดาของคุณหญิงจันเป็นชาวไทรบุรีเชื้อสายสุลต่านท่านเป็นหญิงหม้ายต่อมาได้สมรสกับจอมร้าง เจ้าเมืองกลางมีบุตรด้วยกัน 5 คน ได้แก่ จัน มุก หมา อาต และเรือง บุตรธิดาของจอมร้างและหมาเสียล้วนแต่เป็นผู้ที่มีบทบาทในเมืองกลาง กล่าวคือ อาตเป็นพระกลาง เจ้าเมืองกลาง เรืองเป็นพระพลภักดี ผู้ช่วยราชการเมืองกลาง จันเป็นภริยาพระยาพิมลขันเจ้าเมืองกลางและเป็นผู้นำในการต่อต้านพม่า คราวศึกกลางในพ.ศ.

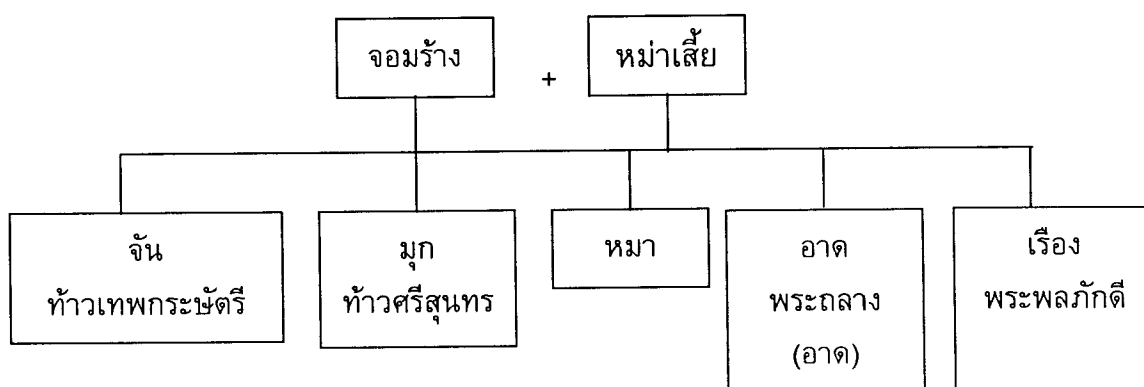
¹ คำว่าจอมเป็นคำใช้เรียกเจ้าเมืองซึ่งใช้กันในเขตเมืองนครศรีธรรมราชส่วนจอมร้างเป็นเจ้าเมืองกลางในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

² กรมศิลปากร. เล่มเดิม. 2506. หน้า 496.

³ รong ศยามานนท์. เล่มเดิม. หน้า 76-77.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 69.

2328 พร้อมด้วยนางมุกน้องสาว ซึ่งรัชกาลที่ 1 ทรงโปรดแต่งตั้งคุณหญิงจันเป็นท้าวเทพกระษัตรี ส่วนนางมุกน้องสาวเป็นท้าวศรีสุนทร ซึ่งศึกษาได้จากภาพประกอบ ดังนี้

ภาพประกอบที่ 10 แผนผังแสดงสายตระกูลจอมร้าง เจ้าเมืองกลาง

ที่มา : ดัดแปลงมาจากพงศาวดารเมืองกลาง

จึงกล่าวได้ว่าบรรพชนฝ่ายสตรีของท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทรเป็นชาวไทรบุรี ซึ่งอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองกลางและเกี่ยวข้องกับผู้นำเมืองกลางโดยการสมรส ดังนั้นกลางและไทรบุรีจึงมีลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือญาติ แต่ลักษณะความเข้มข้นทางสายเลือดได้เจือจางในทายาทรุ่นที่ 2 ซึ่งมีลักษณะความเป็นไทย จึงทำให้ความสัมพันธ์แบบเครือญาติห่างเหินกันไป ประกอบกับทางไทรบุรีเกิดความยุ่งยาก โดยถูกรุกรานจากพวกบูกิต¹และถูกไทยควบคุมอย่างเข้มแข็งโดยผ่านเมืองนครศรีธรรมราช

3.4.3 การขยายอิทธิพลของพม่า ในหัวเมืองฝั่งตะวันตก

ในปีพ.ศ. 2310 เมื่อเสียกรุงอยุธยาแก่พม่า ทำให้พม่าสามารถควบคุมหัวเมืองมอญได้สำเร็จและมีผลให้พม่าสามารถขยายอำนาจลงมายังชายฝั่งตะวันตกของไทยได้ โดยมองเห็นว่าหัวเมืองส่วนนี้อุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ดีบุก ซึ่งสามารถทำรายได้แก่พม่า นอกจากนี้ พม่ายัง

¹ บูกิตหรือบูกิส (Bugis) เป็นโจรสลัดพวกหนึ่งที่คอยปล้นเรือบริเวณแหลมมลายูและน่านน้ำใกล้เคียง รวมทั้งหมู่เกาะอินเดียนตะวันออก บูกิตเดิมเป็นชาวเกาะเซลีเบส (Celebes) ทำการค้าเครื่องเทศกับพ่อค้าชาวอาหรับและพ่อค้าพื้นเมืองต่อมาถูกกีดกันทางค้าจากพ่อค้าชาวฮอลันดา จึงหันมายึดอาชีพอเป็นโจรสลัด บูกิตเป็นมิตรที่ดีของสุลต่านแห่งยะโฮร์ ในระหว่างปี พ.ศ. 2265 – 2303 บูกิตขยายอิทธิพลไปยังรัฐต่าง ๆ ในแหลมมลายูต่อมาสุลต่านแห่งยะโฮร์ขอความร่วมมือจากฮอลันดาให้ทำการปราบปรามบูกิต บูกิตพ่ายแพ้ฮอลันดาในปี พ.ศ. 2327

สามารถใช้ประโยชน์จากเมืองท่าติดต่อกับชายต่อไปในบริเวณช่องแคบมะละกาส่งต่อจนสามารถตัดเส้นทางอาวรุทที่ไทยส่งซื้อจากอังกฤษและดินแดนใกล้เคียงซึ่งเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของพม่าได้

ในพ.ศ. 2328 พม่ายกทัพตีไทยซึ่งเรียกกันว่า สงครามเก้าทัพ พม่าใช้เมืองมะริดเป็นที่ประชุมทัพเพื่อยกพลลงมาตีหัวเมืองทางใต้ของไทยทั้งทางบกและทางเรือ โดยแก่งหวุ่นยี่มหาเสนาบดีกำหนดให้ยี่หวุ่นคุมกองทัพเรือจำนวน 3,000 คน ยกมาตีเมืองกลาง¹ ทัพเรือของพม่าโจมตีได้เมืองตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง เมืองรายทางแล้ว จึงล้อมเมืองกลางไว้ขณะนั้นเจ้าเมืองกลางเพิ่งจะถึงแก่กรรม คุณหญิงจัน² ภริยาเจ้าเมืองกลาง นางมุกน้องสาวคุณหญิงจันพร้อมด้วยกรมการเมืองกลาง จึงเกณฑ์กำลังเพื่อป้องกันเมืองกลางไว้ พม่าล้อมเมืองกลางถึงเดือนเศษ แต่ตีไม่ได้ เมื่อขาดเสบียงอาหารจึงยกทัพกลับ จากศึกกลางครั้งแรกในปี พ.ศ. 2328 นี้ แสดงให้เห็นถึงปฏิกิริยาของชาวกลางที่มีต่อพม่าว่าเป็นปฏิกิริยาในทางลบ ซึ่งเกิดกับบุคคลระดับต่างๆ ได้แก่ คุณหญิงจัน นางมุก กรมการเมืองและประชาชนทั่วไป ทำให้ราชธานีสามารถสถาปนาอำนาจลงไปยังหัวเมืองตะวันตกได้สำเร็จคือ การแต่งตั้งคุณหญิงจันเป็นท้าวเทพกระษัตรีและนางมุกเป็นท้าวศรีสุนทร

นอกจากนี้ผลจากสงครามที่พม่าโจมตีหัวเมืองปักษ์ใต้ในพ.ศ. 2328 ทำให้เกิดพฤติกรรมการทางทหารซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของอำนาจราชธานี กล่าวคือ

สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท ทรงขับไล่พม่าจากหัวเมืองปักษ์ใต้ได้สำเร็จ ทำให้หัวเมืองมลายู ได้แก่ ปัตตานี ไทรบุรี กลันตัน และตรังกานู ยอมรับอำนาจของไทย โดยเริ่มจากทรงมีพระกระแสรับสั่งให้สุลต่านเมืองปัตตานีและไทรบุรีถวายราชบรรณาการ แต่เมืองปัตตานีไม่ยอมปฏิบัติตาม จึงโปรดส่งกองทัพหน้าและพระองค์เสด็จเป็นกองทัพหลวงไปโจมตีเมืองปัตตานีได้สำเร็จ กรณีตัวอย่างของการปฏิบัติการทหารครั้งนี้ ทำให้หัวเมืองมลายูอีก 3 เมืองต่างยอมรับอำนาจของไทย สำหรับเมืองไทรบุรีนั้น ทางราชธานีมอบหมายให้เมืองนครศรีธรรมราชกำกับดูแลอย่างใกล้ชิด

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าการทำสงครามกับพม่าครั้งนี้ เป็นโอกาสสำคัญในการดำเนินกลยุทธ์บายทางการเมืองกับหัวเมืองฝั่งตะวันตก โดยมีกลางเป็นเป้าหมายที่สำคัญ ได้แก่ กรณีการยกย่องวีรสตรีเมืองกลาง 2 ท่านคือ ท้าวเทพกระษัตรีและท้าวศรีสุนทร ทำให้เกิดการยอมรับอำนาจราชธานีโดยปริยายและเป็นการปูพื้นฐานในการสถาปนาอำนาจราชธานีอีกระลอกหนึ่งคือ เมื่อเจ้าพระยาสุรินทราชาได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมือง

¹ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช . ไทยรบพม่า . 2515 , หน้า 578

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ . พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. 2536.

ฝั่งตะวันตกในเวลาต่อมา และอีกประการหนึ่งได้แก่สามารถทำให้หัวเมืองมลายูยอมรับอำนาจของราชธานีไทยได้สำเร็จ

3.4.4 ความสัมพันธ์กับอังกฤษ

อังกฤษเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 2 ระยะ

ระยะแรก ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-22 แต่อังกฤษไม่ประสบผลสำเร็จทางการค้า เพราะถูกกีดกันจากฮอลันดา¹ จึงทำให้อังกฤษหันกลับไปให้ความสนใจอินเดียอย่างจริงจังจนกระทั่งประสบความสำเร็จทางการค้าและทางการเมือง²

ระยะที่สอง ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 24 อังกฤษเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกครั้งหนึ่ง โดยมีจุดประสงค์เพื่อแสวงหาทรัพยากร ซึ่งเป็นวัตถุดิบและตลาดระบายสินค้า³ แต่การเข้ามาครั้งนี้อังกฤษต้องเผชิญปัญหากับอิทธิพลของฮอลันดาที่เกาะชวาและหมู่เกาะอินโดนีเซีย ดังนั้นอังกฤษจำเป็นต้องแสวงหาที่ตั้งสถานีการค้าและสถานที่ตั้งทัพเรือที่มั่นคงปลอดภัยในการที่จะแข่งขันกับฮอลันดาและฝรั่งเศส ขณะเดียวกันก็สามารถทำประโยชน์อื่น ๆ ได้อีก เช่น เป็นสถานีซ่อมแซมเรือ และศูนย์กลางการค้าติดต่อกับมลายูและเดินทางต่อไปยังประเทศจีน⁴

การเดินทางเข้ามาของอังกฤษครั้งนี้ บุคคลที่มีบทบาทสำคัญได้แก่ ฟรานซิส ไลท์ พ่อค้าชาวอังกฤษซึ่งเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายกับหัวเมืองฝั่งตะวันตกของไทย ในระหว่างพ.ศ. 2314-2323 ฟรานซิส ไลท์ เปิดกิจการการค้าที่เมืองถลาง สินค้านำเข้าที่สำคัญได้แก่ ข้าว ผ้า และเครื่องใช้ประเภทฟุ่มเฟือยรวมทั้งอาวุธปืน การซื้อขายสินค้านี้ระหว่างหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับอังกฤษนั้นใช้วิธีแลกเปลี่ยนสินค้ากับดีบุก แต่การดำเนินกิจการการค้าของฟรานซิส ไลท์ ประสบปัญหาการขาดทุน เขาจึงปิดกิจการการค้าที่เมืองถลางแต่ยังคงเดินทางติดต่อค้าขายตามปกติ

ฟรานซิส ไลท์ เสนอให้ฮอว์เวิร์น เฮลดิ้งส์ ข้าหลวงใหญ่ประจำอินเดียยึดเกาะภูเก็ตเพื่อใช้เป็นสถานีการค้า ในพ.ศ. 2323⁵ แต่ไม่สำเร็จ เพราะอังกฤษมีนโยบายอย่างชัดเจนคือติดต่อเฉพาะเรื่องการค้า แต่ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองภายในของเมืองที่อังกฤษเข้าไปติดต่อค้า

¹ ดี.จี.ฮอลล์. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 2. แปลโดย วรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยาและคนอื่น ๆ. 2522. หน้า 599.

² พรพรรณ จงวัฒนา. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ม.ป.ป. หน้า 35.

³ แหล่งเดิม. หน้า 51-52.

⁴ ดี.จี.ฮอลล์. เล่มเดิม. หน้า 601.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 606.

ขายด้วย แต่ความจำเป็นที่อังกฤษต้องมีเมืองท่าและเพื่อสกัดกั้นอำนาจของฮอลันดาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงทำให้อังกฤษสนใจกลางและปีนังแต่การที่กลางถูกพม่าโจมตี ในปี พ.ศ. 2328 จึงทำให้อังกฤษตัดสินใจทำสัญญาเช่าเกาะปีนังและเข้าครอบครองอย่างเป็นทางการ ในวันที่ 11 เดือนสิงหาคม 2329¹ ตามข้อเสนอของฟรานซิส ไลท์ ด้วยเหตุนี้ อังกฤษจึงยุติความสนใจที่จะตั้งสถานีการค้าที่เกาะภูเก็ต²

กล่าวได้ว่า ก่อนสมัยเจ้าพระยาสุรินทราชา จะมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการ ในหัวเมืองฝั่งตะวันตก ในพ.ศ. 2329 นั้น อังกฤษได้เข้ามามีอิทธิพลในหัวเมืองฝั่งตะวันตกแล้ว

3.5 อำนาจขุนนางท้องถิ่นเมืองกลาง

หัวเมืองฝั่งตะวันตกในปลายสมัยอยุธยา ซึ่งเป็นสมัยที่มีหลักฐานชัดเจนถึงอำนาจของราชธานีที่จะเข้าไปปกครองเมืองในฝั่งทะเลแถบนี้ อันมีเมืองกลางเป็นเมืองสำคัญที่สุด โดยทางทฤษฎีแล้วเมืองนครศรีธรรมราชมีหน้าที่กำกับดูแลหัวเมืองฝั่งตะวันตกดังที่ทราบกันโดยทั่วไป แต่ในทางปฏิบัติเจ้าเมืองกลางค่อนข้างจะมีอิสระในการบริหารภายใน ทำให้ขุนนางท้องถิ่นกลางมีอำนาจเพิ่มขึ้นและมีอิทธิพลหยั่งรากลึกผูกขาดอำนาจการปกครองในหัวเมืองนี้มาตั้งแต่ปลายอยุธยา³ อำนาจขุนนางท้องถิ่นเมืองกลางมีมาจนถึงสมัยธนบุรีต่อเนื่องมาถึงต้นรัตนโกสินทร์

กล่าวคือในพ.ศ. 2325 เกิดการเปลี่ยนแปลงศูนย์อำนาจจากธนบุรีมาเป็นกรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงแต่งตั้งข้าหลวงได้แก่ เจ้าพระยาราชนิกุล พระยาธรรมไตรโลก และพระยาพิพิธโกศัย⁴ ออกมาเร่งรัดส่วยอากรที่กลาง จึงทำให้เกิดการเผชิญหน้าระหว่างขุนนางกลางกับข้าหลวงจากราชธานี เนื่องมาจากผล

¹ ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราชมลายู ในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411) 2515. หน้า 83.

² ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน “รวมเอกสารเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองกลาง,” ใน อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ พระยาอมรฤทธิธำรง (พร้อม ณ กลาง). 2510. หน้า 40-41

³ ดังปรากฏหลักฐานในพงศาวดารกลางซึ่งได้กล่าวถึงเจ้าเมืองไว้ 3 ท่านได้แก่ จอมสุริน บ้านลิพอน พระยากลางคางเซ้ง และจอมเผ่า แต่ไม่ได้ให้ระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่งแน่นอน สุนัยสรุปว่า ปลายสมัยอยุธยาในระยะเวลาการเป็นเจ้าเมืองของทั้ง 3 ท่านคงจะเป็นในรัชสมัยพระเจ้าบรมโกศ (2275-2301) แต่จอมสุรินอาจเป็นมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระก็ได้ อ่านรายละเอียดใน สุนัย ราชภัฏทาร์กซ์. ภูเก็ต. 2528. หน้า 121-122.

⁴ กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1. 2506. หน้า 499 .

ประโยชน์ที่เกี่ยวกับดีบุก ดังจดหมายพระยาทุกขราษฎร์ (เทียน) ถึงฟรานซิส ไลท์ ปรากฏข้อความว่า

... ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมออกมา ณ เมืองกลางว่ากรมการเมืองกลางกับพระยาธรรมไตรโลก พระยาภราชนิกุล ออกมาแต่ก่อนคิดอ่านหักเอาเงินของโต (ก) พระยาท่านไว้ว่าโต (ก) พระยาท่านติดเงิน ... นั้นทรงพระกรุณาเอาโทษแก่พระยาธรรมไตรโลกเจ้าราชินิกุลหลวงและกรมการเมืองกลาง ¹

สรุปได้ว่าพระยาธรรมไตรโลกและพระยาภราชนิกุล มีเหตุขัดแย้งระหว่างขุนนางท้องถิ่นกลางกับข้าหลวงจากราชธานีถึงวันที่จับกุมคุณหญิงจันมาไว้ที่ท่าเนียบของข้าหลวงที่ปากพระ

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าตัวแทนของราชธานีพยายามเข้าแทรกแซงอำนาจของขุนนางกลุ่มกลางแต่ไม่สำเร็จ ซึ่งสรุปได้ว่าก่อนเจ้าพระยาสุรินทราชาจะมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตกใน พ.ศ. 2329 สถานภาพทางการเมืองฝั่งตะวันตกมีลักษณะเป็นรัฐชายขอบที่อยู่ห่างจากศูนย์กลางราชธานี การศึกษาเกี่ยวกับอำนาจนี้ นอกจากจะทำให้ทราบถึงปฏิกิริยาของขุนนางท้องถิ่นแล้ว ยังจะทำให้เข้าใจขั้นตอนของขบวนการเปลี่ยนสภาพจากรัฐชายขอบ มาเป็นเมืองของอาณาจักรไทยในสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งทำการได้สำเร็จเมื่อครั้งที่ราชธานีส่งเจ้าพระยาสุรินทราชาลงมารับราชการในหัวเมืองตะวันตกดังรายละเอียดในบทต่อไป

สรุปได้ว่า สภาพทั่วไปและความสำคัญของหัวเมืองฝั่งตะวันตกก่อนที่เจ้าพระยาสุรินทราชาจะดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตกระหว่าง พ.ศ. 2329-2350 นั้น สภาพดังกล่าวประกอบด้วยภูมิลักษณะและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เมืองสำคัญประชากรกลุ่มต่าง ๆ ในหัวเมืองฝั่งตะวันตกซึ่งมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ สภาพทางเศรษฐกิจ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับอำนาจภายนอก เช่น อำนาจของราชธานีไทย พม่า และอังกฤษ ปัญหาเหล่านี้เป็นสิ่งที่เจ้าพระยาสุรินทราชาจะต้องพบเห็นและปรับปรุงแก้ไขในฐานะขุนนางที่ได้รับมอบอำนาจจากราชธานีให้มาปฏิบัติหน้าที่ราชการในตำแหน่งดังกล่าวเพื่อสนองพระบรมราโชบายในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

¹ ขจร สุขพานิช. “เอกสารเมืองกลาง ตอนที่ 2” แถลงการณ์ประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี 2512. หน้า 132 .

บทที่ 4

บทบาทและผลงานของเจ้าพระยาสุรินทราชาในหัวเมืองฝั่งตะวันตก

ระหว่าง พ.ศ. 2329 – 2350

รายละเอียดเกี่ยวกับสภาพทั่วไปและความสำคัญของหัวเมืองฝั่งตะวันตกก่อนสมัยเจ้าพระยาสุรินทราชาจะมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการ ทำให้ทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นเนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้ราชธานีไม่สามารถสถาปนาอำนาจไปปกครองหัวเมืองฝั่งนี้ได้อย่างเด็ดขาด ซึ่งเป็นจุดอ่อนทางการเมืองการปกครองของราชธานี ตั้งแต่สมัยอยุธยาสืบต่อมาจนกระทั่งต้นรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้เนื่องจากหัวเมืองฝั่งตะวันตกมีความสำคัญทั้งทางด้านเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์ทางการทหาร คือเป็นเมืองพระราชทรัพย์และหน้าด่านสำคัญในการป้องกันพระราชอาณาจักรด้านตะวันตก ความสำคัญนี้ปรากฏชัดเจนเมื่อพม่าลงมาตีหัวเมืองฝั่งตะวันตกใน พ.ศ. 2328 ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงทรงโปรดเกล้าแต่งตั้งเจ้าพระยาสุรินทราชาออกมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตกตั้งแต่ พ.ศ. 2329

เจ้าพระยาสุรินทราชาเป็นขุนนางท่านหนึ่งที่มีคุณสมบัติและความสามารถโดดเด่นตลอดจนผ่านประสบการณ์การบริหารราชการแผ่นดินในตำแหน่งอุปราชเมืองนครศรีธรรมราชระหว่าง พ.ศ. 2310–2313 จึงทำให้ท่านมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหัวเมืองปักษ์ใต้ ดังนั้นเมื่อท่านได้รับแต่งตั้งไปดำรงตำแหน่ง จึงดำเนินแก้ไขปัญหาและปรับปรุงหัวเมืองฝั่งตะวันตกโดยเต็มกำลังความสามารถตลอดเวลาที่ท่านดำรงตำแหน่งเป็นระยะเวลา 21 ปี (พ.ศ. 2329–2350) ซึ่งสามารถแยกหัวข้อศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและผลงานของท่านได้

4.1 บทบาทและผลงานด้านความมั่นคงภายใน

หน้าที่สำคัญของขุนนาง ได้แก่ การเก็บรวบรวมส่วยสาอากรซึ่งเป็นพระราชทรัพย์ การคุมกำลังไพร่พลตลอดจนการขึ้นทะเบียนบัญชีไพร่¹ เพื่อป้องกันบ้านเมืองและทำงานสาธารณประโยชน์ ซึ่งเจ้าพระยาสุรินทราชาจะต้องทำหน้าที่นี้ แต่ปัญหาที่ท่านต้องเผชิญก็คืออำนาจของกลุ่มขุนนางท้องถิ่นกลางและปัญหาประชากรเบาบางดังปรากฏในปีพ.ศ. 2327 มีรายงานว่าประชาชนชาวเกาะกลางมีจำนวน 12,000 คน แต่ภายหลังศึกกลางคาว่าจำนวนประชากรจะต้องลดลงกว่าเดิม เนื่องจากหลบหนีการเกณฑ์แรงงานและกองทัพพม่า แต่ทว่าแรงงานเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตและการป้องกันบ้านเมือง ปัญหาดังกล่าวจึงเป็นเรื่องที่เจ้าพระยาสุรินทราชาจะต้องแก้ไขปัญหาลดให้ลุล่วงเพื่อปฏิบัติหน้าที่ของขุนนางอย่างสมบูรณ์

¹ มานพ ถาวรวัฒนัยสกุล. ขุนนางอยุธยา. 2536. หน้า 111.

4.1.1 การสลายอำนาจขุนนางท้องถิ่นกลุ่มกลาง กลุ่มขุนนางที่แสดงพลังอำนาจชัดเจนในหัวเมืองฝั่งตะวันตก คือ ขุนนางกลุ่มกลาง ทั้งนี้เนื่องจากกลางเป็นเมืองท่าค้าขายและอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ดีบุก จึงทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของขุนนางกลางมีความมั่นคงและสามารถสืบทอดอำนาจภายในกลุ่ม เพื่อควบคุมผลประโยชน์ให้อยู่กับตนและกลุ่มเครือญาติ ดังปรากฏอยู่ในพงศาวดารเมืองกลางก่อนที่เจ้าพระยาสุรินทรราชาจะลงมารับราชการที่หัวเมืองตะวันตก ในปี พ.ศ. 2319 พระยาพิมล (ขัน)¹ สามิคุณหญิงจัน บุตรสาวคนโตของจอมร้างได้รับแต่งตั้งจากพระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ให้เป็นเจ้าเมืองกลาง เนื่องจากพระยาพิมล (ขัน) เป็นคนต่างถิ่น ดังนั้นอำนาจบริหารจึงตกอยู่กับฝ่ายภรรยา ทั้งนี้จะเห็นได้จากเมื่อพระยาพิมลขันถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2328 ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับพม่ายกทัพลงมาโจมตีเมืองกลาง ตำแหน่งเจ้าเมืองจึงว่างลง (ดูในภาคผนวก ค.) ศึกครั้งนั้นผู้มีบทบาทสำคัญได้แก่คุณหญิงจันและนางมุกน้องสาว บุตรีจอมร้าง ดังนั้นอาจตีความได้ว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2319 เป็นต้นมา อำนาจขุนนางท้องถิ่นในหัวเมืองฝั่งตะวันตกขึ้นอยู่กับกลุ่มขุนนางกลาง ซึ่งเป็นตำแหน่งเจ้าเมืองที่มีผลประโยชน์มากที่สุด ในหัวเมืองตะวันตก โดยมีคุณหญิงจันเป็นผู้นำ

ในปี พ.ศ. 2329 เมื่อราชธานีแต่งตั้งเจ้าพระยาสุรินทรราชา (จันทร จันทรโงจงส์) ดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตก และรับสนองพระบรมราชโองการแต่งตั้งกรมการเมืองผู้หนึ่งเป็นเจ้าเมืองกลางคนใหม่ ดังปรากฏในพระราชโองการโปรดให้มีตราออกไปยังเมืองกลาง ตั้งกรมการเมืองผู้มีความชอบในการสงครามเป็นพระยาถลางขึ้นใหม่² พระราชพงศาวดารนี้มีประโยชน์ที่ทำให้ข้อถกเถียงเกี่ยวกับตำแหน่งพระยาถลางยุติลง³ และ

¹พระยาพิมล คือ สามิของคุณหญิงจัน ภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เกิดขัดแย้งกับเครือญาติกลาง มีเหตุฟ้องไปยังเจ้านคร (หนู) จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองพัทลุงอยู่ระยะหนึ่ง (พ.ศ. 2310 – 2313)

²เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชการที่ 1. 2526. หน้า 86.

³เรื่องตำแหน่งเจ้าเมืองกลาง เป็นปัญหาในประวัติศาสตร์ เนื่องจากขุนนรภัยพิการณได้กล่าวถึงนายทองพูน น้องท้าวเทพกระษัตรี ว่าได้เป็นพระยาถลางเมื่อ พ.ศ. 2329 แต่สุนัย ราชภัณฑารักษ์ กล่าวว่าทางราชธานีแต่งตั้งเจ้าพระยาสุรินทรราชามาเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองกลาง แต่ข้อมูลทั้งสองผิดพลาดบางประการ ต่างจากที่ผู้วิจัยศึกษาพบจากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ซึ่งทำให้ทราบว่าการเมืองที่มีความชอบได้รับตราตั้งให้เป็นเจ้าเมืองกลางแทนพระยาพิมลขัน สามิคุณหญิงจัน ซึ่งถึงแก่กรรมก่อนที่พม่าจะมาล้อมเมืองกลาง ซึ่งสอดคล้องการศึกษาของอุษณีย์ จิวกุลรัตน์ (ดูในขุนนรภัยพิการณประวัติตระกูล ท้าวเทพสตรี (จันทร) ท้าวศรีสุนทร (มุก) หรือประวัติตระกูล ณ ถลาง รวมเอกสารเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองกลาง. หน้า 147. สุนัย ราชภัณฑารักษ์. ภูเก็ต. หน้า 89. อุษณีย์ จิวกุลรัตน์. ระบบเหมืองในหัวเมืองฝ่ายตะวันตก พ.ศ. 2393–2436. 2529. หน้า 112–113.

การศึกษาของอุษณีย์ ฉวีกุลรัตน์ ที่ทำให้ทราบว่าพระยาถลางคนใหม่ชื่อนายบุญคง¹ ด้วยเหตุดังกล่าว จึงสรุปได้ว่าเจ้าเมืองถลางคนใหม่ไม่ใช่สมาชิกของกลุ่มคุณหญิงจัน ดังนั้นเจ้าพระยาสุรินทราชาจึงเป็นตัวแทนอำนาจของราชธานีที่ทำให้กลุ่มอำนาจขุนนางท้องถิ่นถลาง ไม่สามารถสืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองถลางในกลุ่มตระกูลของตนต่อไป

ดังนั้นขุนนางท้องถิ่นกลุ่มถลางจึงพยายามทุกวิถีทางที่จะดึงอำนาจให้กลับมาสู่กลุ่มของตนอีก ดังจะเห็นได้จาก

ประการแรก ในขณะที่เจ้าพระยาสุรินทราชาเดินทางมารับตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการ ตำแหน่งพระยาถลางยังว่างอยู่ แต่คุณหญิงจันและบุตรชายคือพระยาทุกขราษฎร์ (เทียน) บุตรคุณหญิงจัน ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองภูเก็ตมีความประสงค์จะเป็นเจ้าเมืองถลาง คุณหญิงจันจึงจัดให้พระยาทุกขราษฎร์ (เทียน) เดินทางไปเฝ้าสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทขณะประทับอยู่ที่เมืองสงขลาเพื่อขอตำแหน่ง ดังเอกสารของ พระยาทุกขราษฎร์ (เทียน) ถึงฟรานซิส ไลท์ ในปี พ.ศ. 2329 ว่า "...ข้าพเจ้าเข้าไปเฝ้าของหลวง ณ เมืองสงขลาครั้งนี้ไปโดยขัดสนหามียของซึ่งจะเอาไปถวายเป็นอันมากไม่ รับสั่งว่าแก่ข้าพเจ้าว่าให้ข้าเป็นพระยาทุกขราษฎร์ออกไปก่อนเถิด เข้ามาครั้งหลังจึงจะให้เป็นพระยาถลางออกไปนั้น ในของหลวงวังหน้าเห็นดูข้าฯ เป็นอันมาก..."²

สรุปว่า พระยาทุกขราษฎร์ (เทียน) ไม่ได้รับตำแหน่งเจ้าเมืองถลางดังที่ต้องการ แต่ความพยายามของขุนนางท้องถิ่นถลางยังคงดำเนินต่อไป ดังจะเห็นได้ว่าท้าวเทพกระษัตรีและพระยาทุกขราษฎร์ เตรียมจะเดินทางไปเข้าเฝ้ารัชกาลที่ 1 ณ กรุงเพท ดังข้อความในจดหมายฉบับเดียวกันว่า "...ณ เดือน 3 ข้างแรมเข้ากับเจ้าคุณมารดาจะเข้าไปเฝ้าของหลวง ณ กรุงฯ และจะไปทางเกาะตะลิบัง ให้โตกพระยาท่านช่วยเอ็นดูจัดเรือใหญ่ให้มารับสักล้า..."³

¹ สำเนาจดหมายเหตุเรื่องเมืองถลางและหัวเมืองชายทะเลตะวันตกวชิรญาณวิเสศ เล่ม 1 แผ่นที่ 4 วันพุธเดือน 2 แรม 15 ค่ำ ปีระกาสัปตศก 1247. หน้า 73. ซึ่งอุษณีย์ ฉวีกุลรัตน์ ได้อ้างอิงสำเนาจดหมายเหตุเรื่องเมืองถลางแลหัวเมืองชายทะเลตะวันตก ว่าผู้ที่เจ้าพระยาสุรินทราชาแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองถลางชื่อบุญคง และสันนิษฐานโดยใช้หลักฐานลำดับสกุลเก่าวานายบุญคงเป็นเครือญาติลูกพี่ลูกน้องกับคุณอินภรรยาเจ้าพระยาณรงค์ศรีธรรมราช(น้อย)

² ขจร สุขพานิช. "เอกสารถลาง ตอนที่ 2" , แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณ คดี. 2522. หน้า 109-110.

³ ขจร สุขพานิช. เล่มเดิม.

ประการที่สอง ท้าวเทพกระษัตรีถวายบุตรสาวชื่อแม่ทองถวายเป็นบาทบริจาริกา¹ และบุตรชายชื่อเนียมเป็นมหาดเล็ก² การถวายบุตรแก่ราชธานีแสดงให้เห็นว่า ท้าวเทพกระษัตรี (คุณหญิงจัน) ต้องการแสดงความจงรักภักดีและร่วมเป็นเครือญาติกับราชธานี ทั้งนี้เพื่อจะทำให้อำนาจกลุ่มขุนนางกลางมันคงยิ่งขึ้น

ประการที่สาม ขุนนางท้องถิ่นกลางพยายามดึงอังกฤษซึ่งเป็นอำนาจภายนอกเข้ามาคานอำนาจกับเจ้าพระยาสุรินทราชา ทำให้เกิดอำนาจ 3 เสาขึ้นบนเกาะกลางได้แก่ อำนาจกลุ่มขุนนางท้องถิ่น อำนาจเจ้าพระยาสุรินทราชา ซึ่งเป็นอำนาจของราชธานี รวมทั้งอำนาจอังกฤษ ท้าวเทพกระษัตรี (คุณหญิงจัน) กลุ่มขุนนางกลางอดีตภริยาพระยาพิมลเจ้าเมืองกลาง ซึ่งเป็นผู้เข้าใจสถานการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นบนเกาะกลาง และเข้าใจทางหนีทีไล่ที่จะขัดอำนาจเจ้าพระยาสุรินทราชา โดยท้าวเทพกระษัตรีอาศัยความสัมพันธ์กับฟรานซิสส่งจดหมายหลายฉบับไปเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น³ ทำให้อังกฤษทราบสถานการณ์ทางการเมืองส่วนหนึ่งจากขุนนางท้องถิ่นกลางเหล่านี้ นอกจากจดหมายของท้าวเทพกระษัตรีแล้ว พระยาทุกขราษฎร์ (เทียน) ยังเขียนจดหมายติดต่อกับฟรานซิส ไลท์ เล่าเรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น⁴ ซึ่งเป็นการดำเนินวิธีการสอดคล้องกับมารดา

เมื่อเจ้าพระยาสุรินทราชาลงมารับราชการที่หัวเมืองฝั่งตะวันตก ท่านได้ตั้งทำเนียบที่ปากพระ ซึ่งเป็นช่องแคบระหว่างกลางกับตะกั่วทุ่ง แม้ว่าเอกสารในสมัยต่อมาให้ร่องรอยว่าชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ ซึ่งเป็นช่องแคบระหว่างกลางกับตะกั่วทุ่งจะระแวงคนแปลกหน้าเพราะต้องเผชิญกับสงครามระหว่างพม่าและไทยอยู่ตลอดเวลาแต่ปากพระเป็นด้านที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งในฝั่งตะวันตก ดังนั้นเจ้าพระยาสุรินทราชาจึงเริ่มต้นด้วยการเลือกที่ตั้งที่มีความเหมาะสมทั้งทางด้านยุทธศาสตร์และเศรษฐกิจ เมื่อพิจารณาถึงสถานภาพของเจ้าพระยาสุรินทราชา ซึ่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นถึงเจ้าพระยาตากดินาสองถึง 10,000 ตัวท่านจึงเปรียบเสมือนขุนนางราชธานี ซึ่งมากด้วยเกียรติยศอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินและในการควบคุมไพร่พลเป็นที่น่าเกรงขามมี แต่อำนาจของท่านถูกท้าทายโดยกลุ่มขุนนางกลาง ดังปรากฏในจดหมายของพระยาทุกขราษฎร์ (เทียน) ที่มีไปถึงฟรานซิส ไลท์ แจ้งเรื่องราวความขัดแย้งกับเจ้าพระยาสุรินทราชา⁵ จดหมายดังกล่าวเขียนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2329 ซึ่งเป็นปีที่เจ้าพระยา

¹ เจ้าจอมมารดาทองในรัชกาลที่ 1 เป็นพระชนนีของพระองค์เจ้าหญิงอุบล ประสูติเมื่อวันศุกร์ เดือน 6 ขึ้น 11 ค่ำ ปีกุน ดริศก จุลศักราช 1153 (พ.ศ.2334) สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 3

² กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติเล่ม 1. หน้า 505.

³ เป็นจำนวนจดหมาย 4 ฉบับ

⁴ ขจร สุขพานิช. เล่มเดิม. หน้าเดิม.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 166.

สุรินทราชาเพิ่งจะลงมารับราชการ แม้ว่าจดหมายจะไม่ได้บอกสาเหตุของความขัดแย้ง แต่เมื่อตรวจสอบจากจดหมายฉบับดังกล่าว พบว่าความขัดแย้งจะมาจากการที่พระยาทุกขราษฎร์ (เทียน) และท้าวเทพกระษัตรีพยายามให้พระยาทุกขราษฎร์ (เทียน) ได้รับตำแหน่งพระยาถลาง และเป็นเรื่องการขัดผลประโยชน์ในการค้าตึก¹ ซึ่งผูกขาดอยู่ในกลุ่มขุนนางท้องถิ่นมาโดยตลอด

ความขัดแย้งกับขุนนางราชธานีคือเจ้าพระยาสุรินทราชา ทำให้กลุ่มขุนนางท้องถิ่นถลางหันไปหาอังกฤษเพื่อคานอำนาจ โดยอาศัยความคุ้นเคยส่วนตัวกับฟรานซิส ไลท์ แต่วิธีการนี้ไม่ได้ผล เนื่องจากอังกฤษมีนโยบายจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองท้องถิ่น นอกจากนี้เจ้าพระยาสุรินทราชายังเป็นผู้ที่มีความคุ้นเคยกับฟรานซิส ไลท์มาก่อนตั้งแต่รับราชการในสมัยธนบุรี ดังปรากฏอยู่ในจดหมายที่เจ้าพระยาสุรินทราชาเขียนไปถึงฟรานซิส ไลท์ ในปี พ.ศ. 2329 การที่ท่านรู้จักกับอังกฤษมาก่อนเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่ทำให้ท่านได้รับตำแหน่งให้มาดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตก

ภายหลังจากปี พ.ศ. 2329 ผู้วิจัยได้ตรวจสอบเอกสารเช่นจดหมายฟรานซิส ไลท์ และพงศาวดารเมืองถลาง ไม่ปรากฏเรื่องราวความขัดแย้งระหว่างเจ้าพระยาสุรินทราชากับกลุ่มขุนนางท้องถิ่นถลาง แต่พบว่าท่านได้ภรรยาเป็นชาวถลางมีบุตรด้วยกัน 1 คน ชื่อฤกษ์หรือเริก ซึ่งผู้วิจัยเสนอรายละเอียดไว้ในบทที่ 1 ว่าด้วยเรื่องบุตรของเจ้าพระยาสุรินทราชาแล้ว ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่าเจ้าพระยาสุรินทราชาได้กลายเป็นสมาชิกของกลุ่มขุนนางท้องถิ่นถลางโดยการสมรส นอกจากนี้ยังมีการประนีประนอมผลประโยชน์ระหว่างเจ้าพระยาสุรินทราชากับกลุ่มขุนนางถลาง โดยจะเห็นได้จากปีพ.ศ. 2332 พระยาทุกขราษฎร์ (เทียน) ได้รับโปรดเกล้าเป็นพระยาถลางบรรดาศักดิ์พระยาเพชรศิรีศรีพิชัย² การได้รับตำแหน่งเจ้าเมืองถลางของพระยาทุกขราษฎร์ (เทียน) ซึ่งพยายามเพื่อให้ได้ตำแหน่งเจ้าเมืองถลางมาโดยตลอด ส่วนหนึ่งน่าจะได้รับการสนับสนุนจากเจ้าพระยาสุรินทราชา

วิธีการสร้างความสัมพันธ์ทางการสมรสและการประนีประนอมผลประโยชน์กับขุนนางท้องถิ่นถลางสามารถสร้างผลงานอันดับแรกก็คือการสลายอำนาจขุนนางท้องถิ่น ซึ่งสามารถกระทำสำเร็จภายใน 4 ปี คือระหว่าง พ.ศ. 2329 – 2332 โดยกลุ่มขุนนางท้องถิ่นยอมรับบทบาทของท่านในฐานะข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตกซึ่งเป็นตัวแทนของอำนาจ

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. “จากรัฐชายขอบถึงมณฑลเทศาภิบาลความเสื่อมสลายของกลุ่มอำนาจในเกาะภูเก็ต” ใน ศิลปวัฒนธรรม 6(5) : 98 ; มีนาคม 2528.

² สุนัย ราชภัฏศรีรักษ์. เล่มเดิม. หน้า 173. ซึ่งมีข้อสังเกตเกี่ยวกับบรรดาศักดิ์และราชทินนามเจ้าเมืองถลางว่ามีอยู่ 3 ลักษณะ ได้แก่ พระยาสุรินทราชา พระยาเพชรศิรีศรีพิชัย และพระยาณรงค์เรืองฤทธิ์ประสิทธิ์สงคราม

จากส่วนกลาง ทั้งนี้จะเห็นได้จากการที่ท่านรับราชการด้วยความราบรื่นตลอดเวลา 21 ปี และตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการ

4.1.2 การกำกับดูแลหัวเมืองฝั่งตะวันตก ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของหัวเมืองฝั่งตะวันตกจัดว่าเป็นจุดล่อแหลมต่อความมั่นคงของราชอาณาจักรด้านนี้ กล่าวคือทางตอนเหนือพม่าสามารถยึดได้มะริด ทวาย และตะนาวศรี ทางทิศใต้ติดต่อกับไทรบุรีและขณะเดียวอิทธิพลของอังกฤษซึ่งเข้ามาทำการค้าบริเวณคาบสมุทรและพยายามขยายอิทธิพลเข้าสู่ไทรบุรี

เจ้าพระยาสุรินทราชาแสดงบทบาทข้าหลวงสำเร็จราชการต้องปฏิบัติหน้าที่ในการกำกับดูแลหัวเมืองฝั่งตะวันตกให้ปลอดภัยจากสภาพการณ์ดังกล่าว ซึ่งแยกเป็นรายละเอียดได้ดังนี้

แต่งตั้งเจ้าเมืองตะกั่วป่า เจ้าพระยาสุรินทราชาเสนอแต่งตั้งพระอินทรักษา นายกองนอกเมืองไชยาดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองตะกั่วป่า¹ ซึ่งปรากฏอยู่ในพงศาวดารกลางว่าเจ้าเมืองตะกั่วป่าถูกลอบสังหารชีวิตตำแหน่งเจ้าเมืองจึงว่างลง² ตำแหน่งเจ้าเมืองตะกั่วป่ามีความสำคัญเนื่องจากเมืองตะกั่วป่าเป็นศูนย์เก็บรวบรวมพระราชทรัพย์ในหัวเมืองฝั่งตะวันตกที่จะส่งไปยังราชธานีและมีหน้าที่ในการกำกับดูแลเมืองเล็ก ๆ อีก 4 เมือง ได้แก่ เมืองกักรา พังงา กระและครูด นอกจากนั้นเมืองตะกั่วป่ายังเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญด้านตะวันตก ดังจะเห็นได้จากศึกกลางในปี พ.ศ. 2328 พม่าโจมตีเมืองตะกั่วป่าและตะกั่วทุ่งก่อนเข้าล้อมเมืองกลาง³ ไว้และตะกั่วป่ายังเป็นแหล่งแร่ดีบุกที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่ง นอกจากนี้ยังเป็นการดูเี่ยวอำนาจระหว่างกลุ่มขุนนางกลางกับเจ้าพระยาสุรินทราชา ดังนั้นการแต่งตั้งเจ้าเมืองตะกั่วป่าจึงมีความสำคัญทั้งต่อความมั่นคงภายในและภายนอกของหัวเมืองฝั่งตะวันตก

4.1.3 การจัดซื้ออาวุธยุทธภัณฑ์ เจ้าพระยาสุรินทราชา ในตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก ตระหนักดีถึงความมั่นคงจำเป็นที่จะต้องป้องกันพระราชอาณาจักรไทยด้านฝั่งตะวันตกทั้งนี้เนื่องจากบริเวณนี้ตั้งอยู่ท่ามกลางอำนาจภายนอกที่กำลังคุกคามได้แก่พม่าที่เคยลงมาโจมตีกลาง ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่งในปี พ.ศ. 2328 ไทรบุรีซึ่งพยายามอาศัยอำนาจอังกฤษเพื่อต้องการความเป็นอิสระจากไทยและอำนาจอังกฤษ ซึ่งคอยประเมินสถานการณ์การเมืองในภูมิภาคนี้ระหว่างไทรบุรี ไทยและพม่าพร้อมทั้งเก็บเกี่ยวผลประโยชน์สำหรับตนเอง ดังนั้นเจ้าพระยาสุรินทราชาจึงมีการเตรียมสะสมอาวุธยุทธภัณฑ์ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในเอกสารการติดต่อซื้อขายอาวุธระหว่างไทยกับอังกฤษระหว่าง พ.ศ. 2328-2335 มีรายการอาวุธยุทธภัณฑ์ชนิดต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยสรุปเป็นตารางต่อไปนี้

¹ กรมศิลปากร. แหล่งเดิม. หน้า 501.

² แหล่งเดิม.

³ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. ไทยรบพม่า. 2516. หน้า 559.

ตาราง 3 แสดงรายการซื้ออาวุธของเจ้าพระยาสุรินทรราชาและเจ้าเมืองฝ่งตะวันตก
ระหว่างปี พ.ศ. 2328 – 2335

ปี	รายการสินค้า	จำนวนสินค้า	ผู้สั่งซื้อ	ผู้ขาย
พ.ศ. 2328	ดิน (เข้าใจว่าเป็นดิน ประสิว)	5 หาบ	พระยาสิทธิสงคราม	ฟรานซิส ไลท์
พ.ศ. 2330	ปืนสตัน ดินดำ	500 กระบอก 2 ปืน	พระยาสิทธิสงคราม	ฟรานซิส ไลท์
พ.ศ. 2330	ปืนสตัน ปืนปลอกเหล็ก ปืน(ไม่มีชื่อ)	300 กระบอก 200 กระบอก 100 กระบอก	เจ้าพระยาถลาง	ฟรานซิส ไลท์
พ.ศ. 2333	ปืนคาบศิลา ดินประสิวดำ ศิลาปากนก	3,000-4,000 กระบอก	เจ้าพระยาสุรินทรราชา	ฟรานซิส ไลท์
พ.ศ. 2333	ปืนใหญ่ ปืนคาบศิลา ดินประสิวดำ ดินขาว ลูกกระสุนขนาด 3- 5 นิ้ว สุพรรณปลั๊ก	15 กระบอก 100 กระบอก 15 หาบ 100 หาบ 10 หาบ 10 หาบ	พระตะกั่วทุ่ง	เจ้าเมือง ปรีสวัสดิ์
พ.ศ. 2333	ปืนใหญ่ ปืนคาบศิลา ดินดำ ดินขาว ลูกกระสุนขนาด 3- 5 นิ้ว สุพรรณปลั๊ก	16 กระบอก 100 กระบอก 15 หาบ 100 หาบ ไม่บอกจำนวนแต่กำหนดน้ำ หนัก 5 ภาว 10 หาบ	พระตะกั่วทุ่ง	กัปตันอัศกัศ
พ.ศ. 2334	ปืนสตัน ดินประสิว	200 กระบอก 20-30 หีบ	พระยาถลาง(เทียน)	ฟรานซิส ไลท์
พ.ศ. 2335	ปืนสตัน	200-300 กระบอก	พระยาเพชรบุรีศรีพิชัย สงครามหรือพระยาถลาง (เทียน)	ฟรานซิส ไลท์

ที่มา : ดัดแปลงจากแถลงการณ์งานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี 3(1) : 1 มกราคม 2512 และ
3(2) : พฤษภาคม 2512

การจัดอาวุธยุทธภัณฑ์ในหัวเมืองฝั่งตะวันตกภายหลังปี พ.ศ. 2335 แล้วไม่ปรากฏเอกสารแต่สันนิษฐานว่าคงมีการจัดซื้อเป็นครั้งคราวตามความจำเป็น

ตารางการแสดงรายการซื้ออาวุธดังกล่าวพบว่าเจ้าพระยาสุรินทรราชาธิบดีบพาทส าคัญในการจัดหาอาวุธให้กับเมืองหลวงและหัวเมืองฝั่งตะวันตกอื่น ๆ เนื่องจากในสมัยนั้นตลาดการซื้อขายอาวุธต้องสั่งซื้อจากพ่อค้าอังกฤษโดยตรงและเนื่องจากปืนเป็นอาวุธต้องห้าม การที่พระยาสิทธิสงคราม¹ พระยาถลาง (เทียน) พระตะกั่วทุ่ง สามารถติดต่อซื้ออาวุธได้โดยตรงจะต้องได้รับความเห็นชอบจากเจ้าพระยาสุรินทรราชา ในฐานะข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตกและการที่เจ้าเมืองสามารถสะสมอาวุธได้ก็เพื่อป้องกันพม่าที่จะมาโจมตีหัวเมืองฝั่งนี้

4.2 บทบาทและผลงานด้านความมั่นคงภายนอก

ขณะที่เจ้าพระยาสุรินทรราชาทำหน้าที่กำกับดูแลหัวเมืองฝั่งตะวันตกอยู่ก็มีอำนาจจากภายนอก ได้แก่ พม่า ซึ่งพยายามจะขยายอำนาจลงมายังชายฝั่งตะวันตก ทั้งนี้เห็นได้จากการโจมตีเมืองถลาง เมื่อปี พ.ศ. 2352² และการขยายอิทธิพลของอังกฤษเข้ามายังไทรบุรี ดังนั้นเจ้าพระยาสุรินทรราชาในฐานะข้าหลวงสำเร็จราชการจะต้องพยายามป้องกันเมืองฝั่งตะวันตกให้พ้นจากอิทธิพลของพม่า

4.2.1 การป้องกันการขยายอำนาจของพม่า การเสียเมืองมะริด และตะนาวศรีให้กับพม่าในปี พ.ศ. 2310 มีผลทำให้ไทยเสียดินแดนยุทธศาสตร์ทางด้านตะวันตก ทั้งนี้เนื่องจากราชธานีควบคุมหัวเมืองฝั่งตะวันตกโดยผ่านทางเมืองมะริดและตะนาวศรี จากมะริดถึงภูเก็ตแล่นเรือเลียบชายฝั่งใช้เวลาเพียง 12 วัน ดังนั้นเมื่อพม่ายึดมะริด ตะนาวศรีได้ จึงสามารถใช้เป็นเส้นทางเดินเรือลงมาโจมตีหัวเมืองฝั่งตะวันตก กล่าวคือใน พ.ศ. 2328 พม่าลงมาโจมตีเมืองตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่งและเข้าล้อมเมืองถลางไว้ 1 เดือน แต่ต้องถอยทัพกลับเพราะขาดเสบียงอาหาร ดังนั้นหัวเมืองฝั่งตะวันตกจึงเป็นจุดอ่อนจุดหนึ่งของความมั่นคงด้านตะวันตก ซึ่งรัชกาลที่ 1 ทรงตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องนี้ ดังนั้นการโปรดส่งเจ้าพระยาสุรินทรราชาออกมาเป็นข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งนี้ก็เพื่อสนองนโยบายเกี่ยวกับความมั่นคง

เจ้าพระยาสุรินทรราชาข้าหลวงสำเร็จราชการ ได้ดำเนินการป้องกันการขยายอำนาจของพม่า ซึ่งอาจยกทัพลงมาโจมตีหัวเมืองฝั่งตะวันตก ดังนี้

¹ จางวางกำกับเมืองตะกั่วป่าและผู้ช่วยเจ้าพระยาสุรินทรราชา

² ความพยายามนี้จะเห็นได้จากในสมัยรัชกาลที่ 2 กองทัพพม่าได้เข้ามาโจมตีเมืองถลางเมื่อปี พ.ศ. 2352 เมืองถลางเสียหายยับเยิน

ประการแรก ดำเนินการเตรียมความพร้อมด้านอาวุธยุทธภัณฑ์ กำลังพล การต่อเรือดังจะเห็นได้ว่าระหว่าง พ.ศ. 2329 – 2335 เจ้าพระยาสุรินทรราชาและเจ้าเมืองในหัวเมืองฝั่งตะวันตกบางเมือง ได้สั่งซื้ออาวุธจากอังกฤษที่เกาะปีนัง ดังรายละเอียดที่เสนอไว้ในหัวข้อความมั่นคงภายใน ถึงแม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับความพร้อมเรื่องอาวุธ กำลังพลและการต่อเรือของหัวเมืองฝั่งตะวันตกในรัชกาลที่ 1 แต่มีตัวอย่างเกี่ยวกับการเตรียมเรือกำลังพลและเรือรบเรือไล่ในรัชกาลที่ 2 ในหัวเมืองฝั่งตะวันตกว่า

... ให้ยกเอาเมืองตรังภูรากลับมาขึ้นแก่เมืองนครตามเดิม ให้พระยานครจัดแจงหลวงขุนหมื่น กรมการ ที่มีสติปัญญาสัตย์ซื่อมั่นคงลงไปตั้งเกลี้ยกล่อมแขกไทยมีชื่อ ให้เข้ามาตั้งบ้านเรือนทำไร่นาปลูกยุง ฉาง รวบรวมเสบียงอาหาร ทำรวมโรงไว้เรือรบ เรือไล่รักษาปากน้ำเมืองตรังภูราไว้ มีราชการมาประการใดจะได้ช่วยกันรบพุ่งทันท่วงที ...¹

ประการที่สอง ดำเนินการสืบข่าวหรือส่งกองตระเวนคอยดูแลความเคลื่อนไหวของพม่าเป็นสำคัญถึงแม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานในเรื่องนี้ว่าเจ้าพระยาสุรินทรราชาดำเนินการเรื่องนี้อย่างไร แต่จากจดหมายเหตุในรัชกาลที่ 2 กล่าวว่า “...ให้แต่งกันลาดตระเวนจับอ้ายพม่าที่เคยไปมาค้าขาย ณ เกาะหมาก มาสืบเอาข้อราชการ บอกเข้าไปจงเนื่อง ๆ...”²

ประการที่สาม เจ้าพระยาสุรินทรราชามีส่วนในสงครามครั้งไทยโจมตีเมืองทวายในปี พ.ศ. 2336 ทั้งนี้สืบเนื่องจากรัชกาลที่ 1 ทรงมีพระประสงค์จะไปโจมตีพม่า โดยนำทัพเสด็จไปจนถึงเมืองทวายในการโจมตีพม่า ครั้งนี้พระองค์จัดเป็นกองทัพบกและกองทัพเรือ โดยพระองค์เป็นองค์บัญชาการกองทัพบกและโปรดให้สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาทบัญชาการกองทัพเรือ กำหนดให้มีจำนวนพลทั้งสิ้น 50,000 คน³

ในราชการสงครามครั้งนี้ประชาชนหัวเมืองฝั่งตะวันตกและไพร่บริฎุกเกณฑ์ให้เข้าร่วมสมทบเป็นกองทัพเรือ ภายใต้การบัญชาการสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท พระองค์ทรงเตรียมการกองทัพเรือโดย ในปีพ.ศ. 2335 ได้เสด็จลงมาประทับที่เมืองชุมพรโปรดให้เกณฑ์ผู้คนในหัวเมืองฝั่งตะวันตก ซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของเจ้าพระยาสุรินทรราชาทั้งแปด

¹ จดหมายรัชกาลที่ 2 จศ. 1173. 2514. หน้า 14

² แหล่งเดิม.

³ สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ. เล่มเดิม. หน้า 619.

หัวเมือง¹ รวมทั้งเมืองไทรบุรี โดยให้บรรดาหัวเมืองเหล่านี้ต่อเรือรบพร้อมทั้งเกณฑ์กำลังพลจากหัวเมืองฝั่งนี้เข้าร่วมสมทบกับกองกำลังพลฝ่ายสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าเจ้าพระยาสุรินทราชาข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการระดมกำลังพลเพื่อต่อเรือรบ เรือไล่ที่ใช้ในราชการสงครามไทยครั้งตีเมืองทวายท่านได้แสดงบทบาท ในการเกณฑ์พลจากหัวเมืองฝั่งตะวันตก เพื่อร่วมกับกองทัพเรืออันเป็นบทบาทสำคัญในการป้องกันการขยายอำนาจของพม่าลงมาสู่หัวเมืองฝั่งตะวันตก

การรบระหว่างกองทัพเรือไทยกับพม่า เริ่มด้วยสมเด็จพระราชวังบวรเร่งรีบส่งกองทัพเรือกองที่สองจากชุมพร ยกขึ้นไปเมืองทวาย แต่เมื่อกองทัพเรือไทยไปถึงเมืองมะริดต้องต่อสู้กับกำลังเมืองมะริด ซึ่งปรากฏว่ากองทัพเรือไทยตีเมืองมะริดเกือบจะได้อยู่แล้ว แต่ได้รับคำสั่งจากสมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทให้ยกทัพกลับ เนื่องจากกองทัพบุกไม่สามารถตีเมืองทวายได้

ขณะที่กองทัพเรือไทยถอยทัพจากเมืองมะริด พม่าได้ยกติดตามจนถึงท่าปากจั่นเมืองระนองแล้วต่างยกพลขึ้นบกแล้วปะทะกัน แต่ไทยสามารถผลักดันพม่ากลับออกไปได้สำเร็จ² ดังนั้นกำลังพลจากหัวเมืองฝั่งตะวันตก ซึ่งร่วมอยู่ในกองทัพเรือได้แสดงวีรกรรมในสงครามไทยตีทวาย ปี พ.ศ. 2336 อย่าง กล้าหาญ

การวิเคราะห์บทบาทและผลงานของเจ้าพระยาสุรินทราชาข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก ซึ่งเกี่ยวข้องกับสงครามครั้งนี้วิเคราะห์ได้ว่าเจ้าพระยาสุรินทราชามีบทบาทสำคัญ โดยเริ่มตั้งแต่ใช้อำนาจเกณฑ์ไพร่พลจากหัวเมืองที่รับผิดชอบไปร่วมต่อเรือรบที่เมืองชุมพรตามคำสั่งของราชธานี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหัวเมืองฝั่งตะวันตก ในสมัยเจ้าพระยาสุรินทราชามีความพร้อมและเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการต่อเรือรบ เรือไล่ เพราะหัวเมืองฝั่งนี้ตั้งอยู่ในภูมิภาคที่ต้องใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำ และสามารถเดินทางจากหัวเมืองฝั่งตะวันตกไปยังเมืองชุมพรในฝั่งตะวันออก โดยตัดทางข้ามแหลมมลายูทางปากจั่นถึงชุมพรได้ทันที นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าทางราชธานีตระหนักถึงความสามารถของเจ้าพระยาสุรินทราชา ในด้านการทหาร และแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทกับเจ้าพระยาสุรินทราชาซึ่งรับราชการร่วมกันมา (ตั้งแต่สมัยธนบุรี) จนเป็นขุนนางผู้ใหญ่ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

¹ พระยาถลาง (เทียน) หรือพระยาเพชรศิริศรีพิชัยได้รับมอบหมายให้เป็นผู้คุมกำลังจากหัวเมืองฝั่งตะวันตกไปร่วมตีเมืองมะริดด้วยส่วนหนึ่งซึ่งปรากฏอยู่ใน “เอกสารเมืองถลางตอนที่ 2”. หน้า 111.

² สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ. เล่มเดิม.

4.3. บทบาทและผลงานด้านการจัดการทางเศรษฐกิจ

4.3.1 การเก็บส่วยและการขนส่งพระราชทรัพย์ไปยังราชธานี ส่วย¹ เป็นรายได้สำคัญอย่างหนึ่งที่รัฐบาลเรียกเก็บจากไพร่หลวงแทนการเข้าเวรรับทำการให้แก่รัฐ ส่วยที่จะเรียกเก็บมีความแตกต่างตามท้องถิ่น ในหัวเมืองฝั่งตะวันตก ส่วยส่วนใหญ่ได้แก่ ดิบูก แต่การเก็บส่วยดิบูกจากไพร่ในหัวเมืองฝั่งตะวันตก ระหว่างที่เจ้าพระยาสุรินทรราชาเป็นข้าหลวงสำเร็จราชการไม่ปรากฏรายละเอียดแต่ในพงศาวดารกลางกล่าวถึงดิบูก มัดผ้า ปิ่นชนมาค้างอยู่ที่เขาศก² ซึ่งเป็นพระราชทรัพย์ที่หัวเมืองฝั่งตะวันตกส่งไปยังราชธานี การดำเนินการเก็บส่วยในหัวเมืองฝั่งตะวันตก มีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้คือ

เจ้าพระยาสุรินทรราชารวบรวมส่วยจากเมืองพังงา เมืองกลาง เมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่งและเมืองขึ้นอีกสี่เมือง³ ส่งไปยังราชธานี โดยมีเจ้าเมือง กรมการเมือง พระสัสดี นายหมวด นายกอง⁴ ในแต่ละเมืองปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายให้เก็บส่วยสาอากร

เส้นทางขนส่งพระราชทรัพย์เส้นทางเก่า (พ.ศ. 2329 – 2346)

เมื่อเจ้าพระยาสุรินทรราชารวบรวมส่วยจากหัวเมืองฝั่งตะวันตกทั้ง 8 หัวเมือง ณ เมืองตะกั่วป่าโดยการขนส่งพระราชทรัพย์ เริ่มจากเมืองตะกั่วป่าไปทิศตะวันตกข้ามช่องเขาศกไปยังทิศตะวันออกไปถึงท่าพนม⁵ ส่วยหรือพระราชทรัพย์ถูกนำล่องไปตามลำคลองถึงพุนพิน พุมเรียงและออกไปยังอำเภอบ้านดอนเพื่อส่งต่อไปยังราชธานี

เส้นทางขนส่งพระราชทรัพย์เส้นทางใหม่ (พ.ศ. 2347)

ภายหลังศึกทวายใน ปี พ.ศ. 2336 รัชกาลที่ 1 ทรงโปรดเกล้าให้เจ้าพระยาสุรินทรราชาเข้ามายังราชธานีเพื่อแต่งตั้งท่านให้ดำรงตำแหน่งสมุหพระกลาโหมแทนเจ้าพระยากลาโหม

¹ ส่วยหมายถึงผลประโยชน์ที่รัฐเรียกเก็บจากไพร่ ซึ่งมีความหมาย เช่นเดียวกันส่วยสาอากร

² กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1. 2506. หน้า 500.

³ แหล่งเดิม. หน้า 501.

⁴ บุญรอด แก้วกัญหา. การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 – 2411). 2518. หน้า 51-52

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 502. สรุปรายละเอียดได้ว่าเส้นทางช่วงนี้ มีความลำบากในการขนส่งพระราชทรัพย์และข้ามช่องเขาศกลงไปยังท่านี้ ไปถึงท่าพนม ซึ่งมีกระแสน้ำเชี่ยวทำให้เรือขนส่งพระราชทรัพย์ล่มและพระราชทรัพย์เสียหายหลายครั้งดังกรณีของพระตะกั่วทุ่งซึ่งขนผ้าพระกระบวนมาจากอินเดียและเกิดเรือล่มที่นี้

(ปลี)¹ ซึ่งถึงแก่ อสังกรรมครั้งศึกทวาย พระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท ทรงขอให้ท่านรับตำแหน่งดังกล่าว แต่เจ้าพระยาสุรินทรราชาคิดว่าตัวท่านอยู่ ณ หัวเมืองฝั่งตะวันตกมีความสุขมาก ท่านจึงขอให้เจ้าพระยาพลเทพบิดาเจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ช่วยกราบทูลว่าตัวท่านขอปฏิเสธ เนื่องจากชราภาพไม่สามารถตามเสด็จพระราชดำเนินเพื่อปฏิบัติหน้าที่ราชการได้ ขอกลับมาอยู่ ณ หัวเมืองฝั่งตะวันตกดังเดิมและขอตัดเส้นทางขนส่งพระราชทรัพย์เส้นใหม่เพื่อความสะดวกและปลอดภัยแก่พระราชทรัพย์ สำหรับเส้นทางขนส่งพระราชทรัพย์เส้นทางเดิม² จากเมืองตะกั่วป่าถึงท่าเขาศกน้ำไหลเชี่ยวมักทำให้เรือล่มพระราชทรัพย์เสียหายหลายครั้ง

สำหรับเส้นทางขนส่งพระราชทรัพย์เส้นใหม่ในปี พ.ศ.2347 เริ่มตั้งแต่ปากลาวเมืองพังงาเป็นเส้นทางบกเดินทางเป็นเวลา 14-15 วัน ถึงปากพนม แขวงเมืองนครศรีธรรมราช ระหว่างเส้นทางบกเส้นนี้เจ้าพระยาสุรินทรราชาได้จัดตั้งด่านรักษาความปลอดภัยแก่พระราชทรัพย์ จำนวน 5 ด่านได้แก่ ด่านเขานางหงส์ ด่านปากตาน ด่านทุ่งคาม ด่าน มะรุ่ม และด่านปากพนม

ในแต่ละด่านจะมีที่พักและเจ้าหน้าที่อยู่ประจำด่าน เนื่องจากระหว่างมะรุ่มถึงปากพนมเป็นแขวงอยู่ในอำนาจการปกครองของเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยาสุรินทรราชาจึงส่งขุนสมโภชไปเรียนเจ้าพระยานครศรีธรรมราชให้ทราบและแจ้งเรื่องราวเกี่ยวกับการตั้งนายด่านที่มะรุ่มถึงปากพนม เจ้าพระยานครศรีธรรมราชจึงขอร้องมิให้เจ้าพระยาสุรินทรราชากระทำเช่นนั้น เพราะจะทำให้การบริหารราชการผิดพลาด³ แต่เจ้าพระยาสุรินทรราชายืนยันว่าท่านจะจัดการตั้งเจ้าหน้าที่ของท่านเอง ตามที่ท่านได้กราบบังคมทูลพระกรุณา ดังนั้นการตัดเส้นทางขนส่งพระราชทรัพย์เส้นใหม่จึงสำเร็จและดำเนินการใช้ เพื่อขนส่งพระราชทรัพย์จากเมืองพังงา ถลาง

¹ เจ้าพระยากลาโหม (ปลี) เป็นบุตรของพระยากลาโหมคลองแกลบสมัยอยุธยา ในสมัยธนบุรีท่านรับราชการตำแหน่งสูงสุดคือพระเพชรบูรณ์ ซึ่งในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 กล่าวถึงการตั้งข้าราชการวังหลวงว่าโปรดให้พระยาเพชรบูรณ์เป็นเจ้าพระยามหาเสนาที่สมุหกลาโหม

² กรมศิลปากร. แหล่งเดิม.

³ เจ้าพระยานครศรีธรรมราชอ้างว่าต่อไปภายหน้าเกรงว่าจะถูกครหานินทาได้ เพราะเจ้าพระยานครศรีธรรมราชกับเจ้าพระยาสุรินทรราชาเป็นคนชอบพอรักใคร่ จึงสามารถแต่งตั้งเจ้าพนักงานข้ามเขตอำนาจได้ แต่เจ้าพระยาสุรินทรราชาได้รับอนุญาตจากราชธานีให้กระทำการได้ตั้งแต่ท่านไปเข้าเฝ้าก่อน พ.ศ. 2347

ตะกั่วทุ่ง ไปยังปากพนมและล่องเรือไปยังบ้านดอนและราชธานีตามลำดับ ส่งผลให้การขนส่งพระราชทรัพย์เป็นไปอย่างรวดเร็วและปลอดภัยมากกว่าเดิม¹

4.3.2 การจัดการแรงงาน

หัวเมืองฝั่งตะวันตกมีปัญหาเรื่องแรงงาน ดังนั้นการที่เจ้าพระยาสุรินทราชาจะปฏิบัติราชการให้บรรลุพระราชประสงค์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงจะต้องมีแรงงานที่พอเพียงเจ้าพระยาสุรินทราชาจึงปฏิบัติการดังนี้

4.3.2.1 สนับสนุนการตั้งถิ่นฐาน ในปี พ.ศ. 2347 เจ้าพระยาสุรินทราชาได้ขอพระราชทานตัดเส้นใหม่เพื่อขนส่งพระราชทรัพย์จากปากลาวถึงปากพนม ซึ่งท่านพบว่าบริเวณปากพนมซึ่งเคยเป็นที่สำนักมัดผ้าและตีบุกของเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมากลายเป็นป่าดงรกร้าง เจ้าพระยาสุรินทราชาจึงจัดให้ขุนทิพสมบัติ ขุนเพชรศิรีซึ่งเป็นนายกองที่พนม ให้ชักชวนราษฎรแถบหัวเมืองตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง พังงา ถลางหรือเมืองอื่น ๆ ในหัวเมืองฝั่งตะวันตกซึ่งหนีไปอยู่ในป่าดงและเมืองฝั่งตะวันออกแถบเมืองนคร พัทลุง สงขลา ไซยา ชุมพร และปะทิว ให้กลับมาตั้งถิ่นฐานอยู่ระหว่างปากลาวถึงปากพนมให้ได้จำนวน 200 – 300 ครอบครัว²

4.3.2.2 ดำเนินการขึ้นทะเบียนไพร่ ผลจากการที่มีราษฎรมาตั้งถิ่นฐานระหว่างปากลาวถึงปากพนม ราชธานีกำหนดให้เจ้าพระยาสุรินทราชาขึ้นทะเบียนไพร่ พร้อมทั้งกราบทูลจำนวนไพร่ให้ทางราชการธานีรับทราบ ซึ่งเป็นหน้าที่หลักอย่างหนึ่งของขุนนาง ความขาดแคลนแรงงานให้หัวเมืองตะวันตกนี้ราชธานีกำหนดข้อห้ามมิให้เจ้าเมือง กรมการเมืองและข้าหลวงที่ไปราชการเฉพาะกิจในหัวเมืองฝั่งตะวันตกนำราษฎรจากปากลาวถึงปากพนม³ ไปใช้ในงานโยธาและเพื่อจูงใจราษฎรมาตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากประชาชนบริเวณนั้นจะต้องทำนา ซึ่งเป็นการผ่อนปรนไม่ใช้แรงงานไพร่มากเกินไป

ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานและการขึ้นทะเบียนไพร่ในหัวเมืองฝั่งตะวันตกแม้ว่าไม่มีหลักฐานบันทึกเป็นตัวเลขแต่สรุปว่า ทำให้เกิดผลดี 3 ประการได้แก่

ประการแรก เจ้าพระยาสุรินทราชามีกองกำลังสำหรับรักษาขบวนขนส่งพระราชทรัพย์ระหว่างปากลาวถึงปากพนม

ประการที่สอง เจ้าพระยาสุรินทราชาได้กำ ลังพลเพื่อป้องกันหัวเมืองฝั่งตะวันตกในยามศึกสงคราม

¹ การขนส่งพระราชทรัพย์จากเมืองตะกั่วป่าคงใช้เส้นทางเก่าที่เขาศก

² แหล่งเดิม. หน้า 508.

³ ปัจจุบันมะรุ่ยคือตำบลหนึ่งที่อยู่อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา ส่วนปากลาวเป็นตำบลนาเหนือ อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่และปากพนม คือ อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี (อ้างในสุนัย ราชภัณฑารักษ์. ภูเก็ต. หน้า 130.)

ประการที่สาม ทำให้จำนวนประชากรในหัวเมืองฝั่งตะวันตกมีจำนวนเพิ่มและเกิดผลดีต่อเก็บส่วยสาอากรซึ่งเป็นรายได้สำคัญของทางราชธานี

4.4 ความสัมพันธ์กับอังกฤษ

บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษประสบความสำเร็จในการดำเนินการเจรจาเรื่องขอเช่าเกาะปีนังจากสุลต่านเมืองไทรบุรี บริษัทได้มอบหมายให้ฟรานซิส ไลท์เป็นผู้ดำเนินการรับมอบเกาะปีนังอย่างเป็นทางการตั้งแต่วันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2329¹ ในสมัยเจ้าพระยาสุรินทราชาดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตกในปี พ.ศ. 2329 นั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับอังกฤษดังนี้

4.1 ความสัมพันธ์ทางการค้า

ซึ่งความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับอังกฤษนี้มีมาก่อนเจ้าพระยาสุรินทราชาจะมาปฏิบัติราชการในตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการตั้งนั้นในสมัยนี้จึงเป็นการดำเนินความสัมพันธ์สืบเนื่องต่อมา ความสัมพันธ์ทางการค้าดังกล่าวมีทั้งในระดับเจ้าเมือง กรมการเมือง และเอกชนชาวกลางที่มีความคุ้นเคยกับฟรานซิส ไลท์ ซึ่งที่ชาวกลางเรียกว่า พระยาราชกปิตันหรือโตกพระยา

นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ทั้งที่เป็นการบอกข่าวเกี่ยวกับทางราชการและข่าวส่วนตัว² ซึ่งปรากฏอยู่ในเอกสารกลางระหว่างปี พ.ศ. 2328-2335 ดังเช่นในปี พ.ศ. 2329 เจ้าพระยาสุรินทราชาติดต่อขอซื้อข้าวว่า

... หนังสือท่านเจ้าพระยาสุรินทราชาผู้สำเร็จราชการเมืองกลางบางคลีทั้งแปดหัวเมืองมาถึงพระยาราชกปิตัน...ได้รับฟังด้านต่อด้วยพม่า...พม่าเผาข้าวเสียเป็นอันมาก ข้าวขัดสนเห็นไม่พอเลี้ยงบ้านเมืองไปจนจะได้ข้าวในไร่นา...ให้ช่วยจัดแจงนายเรือแล (ส)ลับ ลูกค้าบรรทุกสินค้าแลข้าวมาจำหน่าย ณ แขวงเมืองตะกั่วทุ่ง บางคลี...³

¹ ชวลีย์ ณ กลาง. การศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้กับรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2521. หน้า 61.

² ผู้วิจัยเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการซื้อ-ขายสินค้าทั่วไปยกเว้นการซื้ออาวุธเนื่องจากได้เสนอไว้ในข้อ 1.3 เรื่องการจัดซื้ออาวุธยุทธภัณฑ์

³ จจร สุขพานิช. “เอกสารกลาง ตอน 2”, เอกสารประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี. 2512. หน้า 107-108.

ปี พ.ศ. 2329 เป็นปีแรกที่เจ้าพระยาสุรินทรามาตย์ดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการภายหลังศึกกลางประสาธน์ประสบกับภาวะการขาดแคลนอาหารบริโภค จึงทำให้เจ้าพระยาสุรินทรามาตย์ต้องสั่งซื้อข้าวจากฟรานซิส ไลท์ มาบรรเทาความเดือดร้อนดังกล่าว

ในปี พ.ศ. 2329 พระพลภักดีศรีพิชัยสงคราม เมืองกลางได้ติดต่อขอซื้อข้าวเช่นเดียวกันดังข้อความในจดหมายถึงฟรานซิส ไลท์ว่า

... ด้วยราษฎรชาวกลางอดข้าวชอกโซ่⁽¹⁾ ลงเป็นอันมากอยู่แล้ว ถ้าพระยาราชกปิตันจะเอ็นดูข้าพเจ้าแลราษฎรชาวเมืองนั้นได้แต่ให้กับตันสหลาดบรรทุกข้าวสักระลอกสามพันกู่หนึ่งมาจำหน่ายราษฎรพลเมืองจะรอดจากความตาย ด้วยบุญท่านพระยาราชหนึ่งซึ่งท่านไซ้ให้กับตันลิเก้เจ้ากำปันมาค้าขายเมืองกลางนั้น กปิตันลิเก้รู้จักภาษากันจะซื้อขายนั้นเป็นขัตสนอยู่ ...¹

สรุปว่าพระพลภักดีศรีพิชัยสงครามสั่งซื้อข้าวจากฟรานซิส ไลท์ ภายหลังศึกกลางประสาธน์เดียวกับเจ้าพระยาสุรินทรามาตย์ ข้าหลวงสำเร็จราชการในหัวเมืองฝั่งตะวันตกและพระพลภักดีศรีพิชัยสงครามยังกล่าวถึงอุปสรรคในการซื้อขายว่ากับตันลิเก้ผู้จำหน่ายสินค้าไม่สามารถพูดภาษาไทยได้จึงลำบากในการติดต่อ

ในปี พ.ศ. 2330 พระยาสีหิสงคราม จางวางเมืองตะกั่วทุ่งขอให้กับตันมัตติราเสนบรรทุกข้าวมาจำหน่าย ณ เมืองตะกั่วป่าว่า... อนึ่งอาณานิคมราษฎรขัตสน ข้าวสาร กปิตันมัตติราเสนรับจะบรรทุกข้าวสารมา ณ คลองน้ำปากพระ ข้าวราคาเกวียนละ 1 ตำลึง 3 บาท แลได้สัญญากันไว้ว่าข้าวนั้นจะจัดตักให้ถึงหนึ่งก่อนถ้าเอาข้าวเข้ามาครั้งหลัง จึงจะผ่อนปรนให้กันบ้างติดไว้ บ้าง ...²

จากจดหมายฉบับนี้สรุปได้ความว่าพระยาสีหิสงครามขอให้กับตันมัตติราเสนนำข้าวสารมาขายที่คลองปากพระในราคาเกวียนละ 1 ตำลึง 3 บาท ชำระเป็นตัก โดยชำระล่วงหน้าครึ่งราคาก่อน เมื่อได้รับข้าวแล้วจึงชำระอีกส่วนหนึ่ง

¹ ขจร สุขพานิช. "เอกสารกลาง ตอน 3", แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี. 2512. หน้า 112. (หมายเลขในวงเล็บเป็นคำอธิบายว่าฝ่ายพอม)

² แหล่งเดิม. หน้า 104-105.

ในปี พ.ศ. 2330 มีหนังสือจากเจ้าพระยากลางออกไปต่อว่าฟรานซิส ไลท์เรื่องการจำหน่ายสินค้าราคาแพงแก่เจ้าเมืองและกรมการว่า

... พระยาราชภักดีแต่งตั้งให้วิราเสนเอายาฝิ่น ข้าวสาร เงิน ไปจำหน่าย ณ เมืองกลาง ครั้งนี้ว่าราคายาฝิ่นกับเจ้าเมืองกรมการปีละ 6 ภารา⁽²⁾ เจ้าเมืองกรมการจัดซื้อเอาเงิน ยาฝิ่น ผ้า ไว้แล้ว กบัตันวิราเสนเอายาฝิ่น เงิน ผ้า ออกขายปลีกแก่ราษฎรถูกว่าราคาขายเจ้าเมืองกรมการเมืองแลลูกค้าผู้ใหญ่ ๆ ซึ่งรับซื้อไว้มาก ...¹

ซึ่งสามารถสรุปว่ากบัตันวิราเสนจำหน่ายสินค้าจำพวกฝิ่น เงิน ผ้า ให้แก่เจ้าเมืองกรมการเมืองราคาแพงกว่าจำหน่ายให้กับราษฎรโดยทั่วไป

ในปี พ.ศ. 2333 พระตะกั่วทุ่งบางคลีมีหนังสือไปยังกบตันอีศกส์เกี่ยวกับการช่วยจำหน่ายสินค้าว่า

... หนังสือข้าพเจ้าพระตะกั่วทุ่งบางคลีมาถึงท่านกบตันอีศกส์ซึ่งเป็นเจ้าทรัพย์ผู้ใหญ่ ณ เกาะปูเลาปีนัง ข้าพเจ้าว่าราชการบ้านเมืองปกป้องอาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุข แลกบัตันวิราเสนนำเอาสลูป⁽¹⁾ บรรทุกสินค้ามาเข้า ณ ปากพระ ฝ่ายเมืองตะกั่วทุ่งบอกว่าสลูปและสินค้าทั้งนี้เป็นของอยู่ในท่าน ข้าพเจ้าเอาเป็นธุระช่วยทำนารุงซื้อขายได้ดีบุก 140-150 ภารา⁽²⁾ ...²

สรุปได้ว่าพระตะกั่วทุ่งบางคลี มีหน้าที่นายหน้าขายสินค้าให้พ่อค้าชาวอังกฤษในปี พ.ศ. 2335 พระยาเพชรศิรีพิชัยสงครามรามคำแหงส่งหนังสือไปยังฟรานซิส ไลท์ เพื่อจัดซื้อเสบียงไปใช้ในราชการสงครามที่เมืองมะริดว่า

... ด้วยมีตราโปรดเกล้ากระหม่อมออกมาให้ดูข้า⁽¹⁾ ยกทัพไปตีเมืองมะริดแลบัดนี้ดูข้าให้ขุนชำนาญ นายหมื่นมาถึงท่านจะขอให้ช่วยของที่ขัดสนจะเอาไปเป็นเสบียงทัพให้ท่านมาแก้กำป็นให้ทัน ณ เดือน 12 ข้างแรม อนึ่งขุนชำนาญขัดสนจะขอปันเอาเป็นสินค้าค่าภารา⁽²⁾ สองภาราก็คดีให้ท่านให้แล้วให้มีหนังสือมาจะเรียกเอาค่ามาให้ ...³

¹ ขจร สุขพานิช. "เอกสารเมืองกลาง ตอน 2", หน้า 125.

² ขจร สุขพานิช. "เอกสารเมืองกลาง ตอน 3", หน้า 89.

³ แหล่งเดิม. หน้า 111.

สรุปได้ว่าทางราชธานีมีคำสั่งให้พระยาเพชรศิรีศรีพิชัยสงครามรามคำแหงไปราชการสงครามที่เมืองมะริด มาจัดซื้อเสบียงอาหารไปใช้ในราชการสงคราม หากขุนชำนาญและนายหมุนต้องซื้อสินค้าก็ให้ซื้อและตัวท่านจะจัดการเรื่องชำระเงินให้ในภายหลัง

นอกจากนี้หัวเมืองฝั่งตะวันตกและอังกฤษยังมีการแลกข่าวสารระหว่างกันได้แก่ ในปี พ.ศ. 2333 ฟรานซิส ไลท์ แจ้งข่าวเกี่ยวกับพวกโจรแขกยกกองทัพมาล้อมเกาะปีนังว่า

... ด้วยมีข่าวราชการแจ้งไปว่าพวกแขกโจรเหล่าร้ายคบคิดกันยกมาเป็นกองทัพมาจะทำจลาจลแก่เมืองปูเลาปีนังนั้น ก็มีความวิตกกังวลถึงท่านอยู่หนักหนาแต่พิเคราะห์เห็นว่า อรินทรราชศัตรูหมู่ปัจจามิตร ในท้องทะเลทั้งนั้นจะคิดมาทำร้ายแก่ท่าน ก็เห็นจะอัปราชัย พ่ายแพ้ไปเอง ...¹

สรุปได้ว่า ฟรานซิส ไลท์ แจ้งข่าวเกี่ยวกับโจรแขกยกทัพมาล้อมเกาะปีนังแก่เจ้าพระยาสุรินทรราชา ซึ่งเจ้าพระยาท่านนี้ได้ตอบให้กำลังใจแก่ฟรานซิส ไลท์ แต่เห็นได้ชัดว่าไทยไม่มีนโยบายที่จะเข้าไปช่วยอังกฤษจัดการกับโจรสลัด ส่วนในปี พ.ศ. 2335 เจ้าพระยากลาโหม (ปลี) ได้รับคำสั่งจากราชธานีให้ติดต่อกับฟรานซิส ไลท์ เรื่องกองทัพไทยจะยกกองทัพไปโจมตีเมืองทวายในปี พ.ศ. 2336 ฝ่ายไทยต้องการให้ฟรานซิส ช่วยเหลือเรื่องขอเช่าเรือบรรทุกข้าวจากไทรบุรีจำนวน 400-500 เกวียน พร้อมด้วยอาวุธปืน กระสุนปืน และดินประสิวไปยังเมืองกลางเพื่อเดินทางไปโจมตีเมืองมะริด ตามกระแสรับสั่งในของสมเด็จพระราชบรมมหาสุรสิงหนาท ดังข้อความในเอกสารว่า

... ครั้นนี้กรุงรัตนโกสินทร์จะไปกระทำแก่เมืองอังวะเป็นการใหญ่ให้พระยาราชกปิตันเห็นแก่ไมตรีช่วยเช่าสลูป กำนันซื้อข้าวสารบรรทุกให้ได้ 400 เกวียน 500 เกวียน แต่งให้นายสลูปกำนันกะลาสีคนงานกรมการสรรพไปด้วยปืนใหญ่น้อย กระสุน ดินประสิว เครื่องศาสตราวุธยกไปพร้อมกับกองทัพ เมืองไทร เมืองกลาง ส่งเป็นเสบียงกองทัพ ถ้าวุ่นเกล้าถ่มกระหม่อม กรมพระราชวังบวรมีตราออกมาให้กองทัพยกไปประการใดก็ให้นายสลูปกำนันของพระยาราชกปิตันยกไปกับกองทัพทั้งปวงเกิด ...²

¹ เล่มเดิม. หน้า 93.

² เล่มเดิม. หน้า 103-105.

สรุปได้ว่า การยกทัพไปตีเมืองมะริดนั้น ฝ่ายไทยต้องขอความร่วมมือจากฟรานซิส ไลท์ เกี่ยวกับเรื่องเรือบรรทุกข้าวและอาวุธ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองฝั่งตะวันตกกับฟรานซิส ไลท์ ในฐานะตัวแทนที่เข้ามาทำการค้าขายและมีการจ้างชาวหรือแลกข้าวระหว่างกันซึ่งความสัมพันธ์นี้มีความราบรื่นตลอดเวลาดังที่ปรากฏในเอกสาร

4.2 กรณีเจ้าเมืองกลางยกเมืองให้อังกฤษ

ในปี พ.ศ. 2330 ฟรานซิส ไลท์ได้เขียนเรื่องพรรณนาเกาะกลาง ซึ่งสอดมาในจดหมายจากร้อยเอกเอฟ ไลต์ ลงวันที่ 18 มิถุนายน ค.ศ.1787 (พ.ศ. 2330) เกาะปริงค์แห่งเวลล์ มีข้อความตอนหนึ่งว่า เจ้าเมืองกลางต้องการยกเกาะกลางให้แก่อังกฤษ ดังนี้

...เจ้าเมืองคนปัจจุบันซึ่งมีราชทินนามว่า เจ้าพระยากลาง (Choo pia Salang)... เขียนจดหมายแสดงความเคารพและไม่ตรีถึงข้าพเจ้าและข้าพเจ้าก็ไม่ตอบจดหมายนี้ เขาส่งผู้แทนคนหนึ่งมารับประกัน แก่ข้าพเจ้าว่าถ้าข้าพเจ้าจะส่งเรือลำหนึ่งพร้อมกับทหารไปในเดือนพฤศจิกายนหน้า เขาจะมอบเกาะให้อังกฤษและเขาต้องการเงินเลี้ยงชีพเพียงจำนวนเล็กน้อยเท่านั้นสำหรับตัวเขาเอง จะเอาเกาะนี้ โดยอาศัยสนธิสัญญาหรือโดยอาศัยความยินยอมเป็นเอกฉันท์ของพลเมืองได้หรือไม่...¹

ข้อความที่ยกมานี้สรุปได้ว่า เจ้าพระยากลางผู้นี้ต้องการยกเกาะกลางให้อังกฤษโดยสนธิสัญญาหรือด้วยความยินยอมของชาวกลาง อาจเป็นกรณีหนึ่งกรณีใดก็ได้ ตัวเจ้าพระยากลางต้องการเพียงเงินเลี้ยงชีพเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ความจริงเจ้าพระยากลางหรือพระยากลางไม่มีสิทธิ์ยกเกาะกลางให้กับอังกฤษเพียงแลกเปลี่ยนกับเงินเลี้ยงชีพสำหรับตัวเอง เพราะกลางเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทย ดังนั้นกรณีพระยากลางต้องการยกเมืองให้อังกฤษจึงไม่น่าจะเป็นได้ เพราะเหตุการณ์ทำนองนี้เคยเกิดขึ้นมาแล้ว ในปีพ.ศ. 2316 และพ.ศ. 2328² และผู้วิจัยได้สืบสวนเพื่อหาร่องรอยเกี่ยวกับพระยากลางผู้นี้ก็ปรากฏหลักฐานว่าเป็นพระยากลางท่านใด การที่ฟรานซิส ไลท์สนใจเกาะกลางและอ้างว่าพระยากลางต้องการยกเมืองให้อังกฤษเพราะเหตุผลที่เขากล่าวว่

...ข้าพเจ้าไม่รู้จักที่อื่นที่มีค่ายิ่งเท่ากับเกาะนี้ จากประสบการณ์ย่อมเป็นที่ทราบกันว่าพื้นดินดีสำหรับปลูกพริกไทย คราม ฝ้าย อ้อย กาแฟ และชาวพื้นเมืองตามฝั่งโจพะมณฑล (โคโรมันเดล) และแคว้นตันโจร์คงชอบเกาะนี้มากกว่าผืนแผ่นดินเดิม

¹ รong สยามานนท์. แหล่งเดิม. หน้า 77.

² อ่านรายละเอียดในนิธิ เอียวศรีวงศ์. เล่มเดิม. หน้า 89-90.

ของตน รัฐบาลจะได้ผลคุ้มค่าจากเกาะนี้ทันที และตัวเกาะคงจะเป็นที่ตั้งอย่างดียิ่งสำหรับคลังอาวุธ เกาะนี้ยังคงเป็นของอังกฤษ แม้ว่าจะต้องเสียเบงกอลและกรรมาดิกไป...¹

จึงสรุปได้ว่าฟรานซิส ไลท์ผู้สำเร็จราชการเกาะปีนังมีประสงค์จะได้เกาะกลางเพื่อใช้ในการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจที่กล่าวมาข้างต้นและใช้เป็นสถานที่ตั้งคลังอาวุธของอังกฤษ แต่ความต้องการของฟรานซิส ไลท์ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากเหตุการณ์ดังกล่าวอาจไม่มีข้อมูลที่เป็นความจริง จึงไม่มีหลักฐานว่าเจ้าพระยาสุรินทราชา ข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยวิธีใดแต่ตลอดเวลาที่ท่านดำรงตำแหน่งนี้ท่านดำเนินนโยบายเฉพาะด้านการค้าและไม่เกี่ยวข้องกับกิจการภายในของอังกฤษ ดังนั้นจึงไม่มีการกระทบกระทั่งด้วยกำลังระหว่างไทยกับอังกฤษ

อย่างไรก็ตามกล่าวได้ว่าในสมัยเจ้าพระยาสุรินทราชา ดำรงตำแหน่งข้าหลวงผู้สำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกนั้น มีความสัมพันธ์อันดีกับอังกฤษมาโดยตลอด

บทบาทและผลงานของเจ้าพระยาสุรินทราชาในหัวเมืองฝั่งตะวันตกระหว่าง พ.ศ. 2329-2350 ซึ่งเป็นบทบาทและผลงานด้านความมั่นคงภายในประกอบด้วยการสลายอำนาจขุนนางท้องถิ่นกลุ่มกลาง การกำกับดูแลหัวเมืองฝั่งตะวันตก การจัดซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์ ส่วนบทบาทและผลงานด้านความมั่นคงภายนอกนั้น เกี่ยวข้องกับการป้องกันการขยายอำนาจของพม่าลงมายังหัวเมืองฝั่งตะวันตก ส่วนบทบาทและผลงานด้านการจัดการทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การเก็บส่วยเพื่อจัดส่งไปยังราชธานีและการจัดการเรื่องแรงงาน ส่วนบทบาทสุดท้ายได้แก่ การมีสัมพันธ์ไมตรีกับอังกฤษ จึงเห็นได้ว่าบทบาทและผลงานของเจ้าพระยาสุรินทราชามีส่วนสำคัญในการป้องกันเสริมความมั่นคงในหัวเมืองฝั่งตะวันตกระหว่าง พ.ศ. 2329-2350 ซึ่งเป็นการสนองพระบรมราโชบายด้านความมั่นคงของพระราชอาณาจักรไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์และมีส่วนสำคัญในการทำให้หัวเมืองฝั่งตะวันตกเข้าอยู่ภายใต้การปกครองของราชธานีได้สำเร็จ

¹ เล่มเดิม.

บทที่ 5

บทสรุป

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์เป็นยุคแห่งการป้องกันและฟื้นฟูบ้านเมือง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้พระราชทรัพย์เพื่องานดังกล่าว ซึ่งที่มาของพระราชทรัพย์ส่วนหนึ่งได้จากการเก็บส่วยสาอากร และอีกส่วนหนึ่งมาจากการติดต่อค้าขายกับต่างชาติ หัวเมืองที่มีคุณสมบัติเป็นแหล่งพระราชทรัพย์ ได้แก่หัวเมืองปักษ์ใต้ ซึ่งรวมทั้งหัวเมืองฝั่งตะวันตก ราชธานีจึงต้องหาตัวขุนนางซึ่งมีความสามารถเพื่อไปปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว โดยผู้ที่มีความเหมาะสมได้แก่ เจ้าพระยาสุรินทรราชา ซึ่งโปรดให้ไปรับราชการในฐานะข้าหลวงข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก เมื่อปี พ.ศ. 2329

เจ้าพระยาสุรินทรราชา (จันทร จันทโรจวงศ์) เป็นบุตรของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ (อู่) และท่านผู้หญิงน้อยเกิดในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275-2301) ประมาณปีพ.ศ. 2275 ท่านรับการศึกษาเบื้องต้นจากครอบครัว หลังจากนั้นจึงเข้ารับราชการในตำแหน่งมหาดเล็ก มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงนายฤทธิ์ นายเวรขวา ภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 หลวงนายฤทธิ์ (จันทร) เข้ารับราชการอยู่ในชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ในตำแหน่งวังหน้าหรืออุปราชภายหลังจากนี้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดให้เจ้าพระยาสุรินทรราชาเข้ารับราชการในกรมท่า มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาอินทอรรคราช ต่อมาในต้นรัตนโกสินทร์ ท่านได้รับราชการในบรรดาศักดิ์พระยาราชวังเมือง รองเจ้ากรมคชบาลซ้าย แล้วเลื่อนเป็นพระยาสุรินทรราชา เจ้ากรมคชบาลซ้าย ตามลำดับ หลังจากนั้นในปี พ.ศ.2329 จึงได้รับโปรดเกล้าให้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกและท่านอยู่ในตำแหน่งนี้จนกระทั่งถึงแก่อสัญกรรมในพ.ศ. 2350

ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์คุณสมบัติที่เอื้อให้เจ้าพระยาสุรินทรราชาได้รับเลือกให้ไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก พบว่า เจ้าพระยาท่านนี้เป็นขุนนางกลุ่มสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท โดยรับราชการตำแหน่งมหาดเล็กสังกัดวังหลวงในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (พ.ศ. 2301-2310) และเมื่อเข้ารับราชการสังกัดกรมท่าในสมัยธนบุรี ท่านจึงเข้ามาอยู่ในสายการบังคับบัญชาของเจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) ซึ่งภายหลังปราบดาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

นอกจากนี้เจ้าพระยาสุรินทรราชายังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับรัชกาลที่ 1 และกรมพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท กล่าวคือลูกผู้น้องซึ่งเป็นญาติสนิทของเจ้าพระยาสุรินทรราชาชื่อเงิน ได้สมรสกับแก้ว พระพี่นางในรัชกาลที่ 1 ต่อมาโปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ นอกจากนี้ยังมีลูกซึ่งเป็นบุตรของเจ้าพระยามหาสมบัติ (ผล) ซึ่งเกี่ยวข้องกับญาติอีกคนหนึ่งได้สมรสกับภู่พระน้องเธอต่างมารดาในรัชกาลที่ 1 ภายหลังได้รับการสถาปนาเป็นกรมหมื่น

นรินทรพิทักษ์ ส่วนกุศิกรมหลวงนรินทรเทวี เจ้าพระยาสุรินทรราชามีเครือข่ายของ วงศาคณาญาติ ทั้งทางฝ่ายบิดาเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ และฝ่ายมารดาท่านผู้หญิงน้อย ซึ่ง ล้วนแล้วแต่รับราชการในตำแหน่งสำคัญ ดังนั้นด้วยความเกียวตรงทางเครือญาติ การมีญาติรับ ราชการในตำแหน่งสำคัญและความสัมพันธ์เมื่อครั้งรับราชการด้วยกันตั้งแต่ปลายอยุธยา ทำให้ รัชกาลที่ 1 และสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท ทรงรู้จักเจ้าพระยาสุรินทรราชา ทั้ง ชาติกำเนิดและประวัติการรับราชการ ดังนั้นจึงทรงเชื่อถือในความจงรักภักดีของเจ้าพระยาท่าน นี้ ดังนั้นคุณสมบัติดังที่ได้พรรณาน่าจะเป็นคุณสมบัติแรกที่ทรงพิจารณาโปรดฯ ให้เจ้าพระยา สุรินทรราชาไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝ่งตะวันตก

คุณสมบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเจ้าพระยาสุรินทรราชาก็คือ เป็นผู้มีความรู้ ความ ชำนาญเกี่ยวกับการต่างประเทศ เมื่อเจ้าพระยาสุรินทรราชาเข้ารับราชการ ในรัชสมัยสมเด็จพระ เจ้าตากสินมหาราชในตำแหน่งพระยาอินทรอรรธราช ได้รับราชการในสังกัดกรมท่า ในระยะ เวลา พ.ศ. 2313-2325 เจ้าพระยาสุรินทรราชาคงได้เพิ่มพูนประสบการณ์ในด้านการต่างประเทศ ในช่วงเวลาดังกล่าว และยังมีความรู้ทางด้านการทหาร ซึ่งเป็นความต้องการของบ้านเมืองใน ขณะนั้น ทั้งนี้จะเห็นได้จากภายหลังที่มีการผลิตเปลี่ยนแปลงแผ่นดินใน พ.ศ. 2325 ได้โปรดเกล้าฯ แต่ง ตั้งให้พระยาอินทรอรรธราช (เจ้าพระยาสุรินทรราชา) ดำรงตำแหน่งพระยาราชวังเมือง รองเจ้า กรมชลบาลซ้ายทำหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับช้างหลวง เนื่องจากช้างมีบทบาทสำคัญในการทำ สงครามทางบก ท่านทำหน้าที่นี้จนกระทั่งได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยาสุรินทรราชา ในปีพ.ศ. 2326

คุณสมบัติของเจ้าพระยาสุรินทรราชาดังที่กล่าวมานั้นสามารถสนองพระราโชบายใน การควบคุมหัวเมืองซึ่งเป็นแหล่งพระราชทรัพย์ เพื่อนำมาใช้จ่ายใช้สอยเพื่อป้องกันและฟื้นฟู พระราชอาณาจักร

เมื่อเจ้าพระยาสุรินทรราชามีรับราชการที่หัวเมืองฝ่งตะวันตก ท่านต้องเผชิญปัญหา สำคัญคือ

1. อำนาจขุนนางท้องถิ่นกลาง ซึ่งมีท้าวเทพกระษัตรีเป็นผู้นำ ต้องการให้บุตรชาย ชื่อ เทียน สืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองกลางต่อจากพระยาพิมล(ชน) ซึ่งถึงแก่กรรมในปีพ.ศ. 2328 ก่อนศึกกลางเมื่อเจ้าพระยาสุรินทรราชาลงมารับราชการ ราชธานีโปรดแต่งตั้งกรมการเมืองซึ่ง บุญคงเป็นพระยากลาง จึงทำให้ขุนนางท้องถิ่นกลางกลุ่มคุณหญิงจัน มีปฏิกิริยาต่อต้าน เจ้าพระยาสุริน ทรราชา เจ้าพระยาท่านนี้ได้ประนีประนอมกับกลุ่มคุณหญิงจัน โดยรับผู้หญิงใน กลุ่มนี้เป็นภรรยา มีบุตรด้วยกับคนหนึ่งชื่อฤกษ์ และยอมรับเทียนให้ดำรงตำแหน่งพระยากลาง ต่อมาฤกษ์ได้สมรสกับท่อม บุตรีพระยากลาง (เทียน) และได้รับตำแหน่งเป็นพระยากลางในสมัย รัชกาลที่ 3

การประนีประนอมกับขุนนางท้องถิ่นกลางด้วยความสัมพันธ์ทางด้านสมรส ทำให้ เจ้าพระยาสุรินทรราชา ปฏิบัติราชการในหัวเมืองฝ่งตะวันตกได้อย่างราบรื่น ขณะเดียวกันขุนนาง

ท้องถิ่นกลางให้การยอมรับราชธานีโดยมีเจ้าพระยาสุรินทราชาเป็นเสมือนผู้แทนอำนาจจากส่วนกลาง

2. ปัญหาการขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภค และประชากรเบาบาง ทั้งนี้เนื่องจากระยะเวลาที่เจ้าพระยาสุรินทราชาลงมารับราชการ หัวเมืองฝั่งตะวันตกเพิ่งจะเสร็จศึกพม่า ประชากรส่วนหนึ่งอพยพหลบหนีการเกณฑ์แรงงานและกองทัพพม่า แต่แรงงานมีความสำคัญต่อการส่งส่วย ทำนาและงานสาธารณะต่าง ๆ เจ้าพระยาสุรินทราชาจึงแก้ปัญหานี้โดยซื้อข้าวและเครื่องอุปโภคจากฟรานซิส ไกล์ พ่อค้าคนกลางชาวอังกฤษ และหาวิธีให้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐาน อาทิ การเกลี้ยกล่อมเลิกไพร่และราษฎรที่หลบหนีไปอาศัยอยู่ในป่าดงหรือแถบหัวเมืองฝั่งตะวันออก ให้กลับมาตั้งถิ่นฐานในแถบหัวเมืองฝั่งตะวันตก ตลอดจนบริเวณสองข้างทางขนส่งพระราชทรัพย์ซึ่งพัฒนาขึ้นมาใหม่ ส่งผลให้หัวเมืองฝั่งตะวันตกประชากรมีความหนาแน่นกว่าเดิมตลอดจนเพิ่มเติมแรงงานให้กับทางราชการ

เมื่อเจ้าพระยาสุรินทราชาแก้ไขปัญหาคัญพื้นฐานได้แล้ว จึงทำให้ท่านสามารถทำหน้าที่รวบรวมส่วยสาอากร ได้แก่ ดิบก ซึ่งเป็นพระราชทรัพย์ที่สำคัญให้กับราชธานี

สำหรับบทบาทในด้านการป้องกันบ้านเมือง เจ้าพระยาสุรินทราชา ตระเตรียมอาวุธยุทโธปกรณ์และขึ้นทะเบียนไพร่พล ตลอดจนต่อเรือรบ เรือไล่ รวมทั้งสืบข่าวความเคลื่อนไหวของอำนาจภายนอกเช่น พม่า สร้างสัมพันธไมตรีกับอังกฤษ ด้วยซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์และเป็นสื่อกลางสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับอังกฤษ ผลคือ ทำให้หัวเมืองฝั่งตะวันตกในต้นรัตนโกสินทร์ปลอดภัยจากการแทรกแซงจากอำนาจที่กำลังคุกคามเข้ามาดังเช่นการทำสงครามกับพม่า และพม่าไม่ลงมาโจมตีหัวเมืองฝั่งตะวันตกนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2329-2351 อันเป็นช่วงเวลาที่ปลอดภัยจากอำนาจของพม่า

เมื่อศึกษาบทบาทและผลงานของเจ้าพระยาสุรินทราชา พบว่าท่านเป็นขุนนางที่มีความรู้ความสามารถและมีความสำคัญท่านหนึ่งแห่งยุคต้นรัตนโกสินทร์ที่มีส่วนในการรักษาความมั่นคงของอาณาจักรไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ยังพบว่าการปฏิรูปการปกครองเพื่อตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้เริ่มในสมัยรัชกาลที่ 1 ดังเช่นการยกฐานะหัวเมืองฝั่งตะวันตกให้ขึ้นตรงต่อราชธานี ผลจากการปฏิรูปครั้งนั้นเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการปฏิรูปการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปีพ.ศ. 2435

การวิจัยนี้มีอุปสรรคในด้านเอกสารชั้นต้น เพื่อนำมาศึกษาและสนับสนุนงานวิจัยให้มีความสมบูรณ์

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่าควรมีการวิจัยเรื่องเกี่ยวกับหัวเมืองฝั่งตะวันตกด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเพิ่มขึ้นเพราะจะเป็นความรู้พื้นฐานนำไปสู่การพัฒนาในช่วงต่อมา และสามารถนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาภาคใต้ฝั่งตะวันตกให้สอดคล้องกับการพัฒนาระดับท้องถิ่น และระดับภูมิภาค ซึ่งมีผลต่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจ

และสังคมในภาคใต้ให้เจริญก้าวหน้า ตลอดจนประสานผลประโยชน์ต่อความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ สังคม กับดินแดนที่อยู่ใกล้เคียง อาทิ กลุ่มอาเซียนและเอเชียใต้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

1. เอกสารชั้นต้น

1.1 เอกสารที่ยังไม่ตีพิมพ์

- หอสมุดแห่งชาติ. เลขที่ 6. จดหมายเหตุธนบุรี. จ.ศ. 1138.
 _____. เลขที่ 1. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1. จ.ศ. 1146.
 _____. เลขที่ 4. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1. จ.ศ. 1152.
 _____. เลขที่ 5. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1. จ.ศ. 1154.
 _____. เลขที่ 5. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1. จ.ศ. 1157.
 _____. เลขที่ 17. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1. ไม่ปรากฏจุลศักราช.

1.2 เอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว

- กฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2521.
จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ของคุรุสภา, 2514.
จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บุคคลสหประชาพานิชย์, 2530.
จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, เล่ม 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บุคคลสหประชาพานิชย์, 2530.
จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, เล่ม 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บุคคลสหประชาพานิชย์, 2530.
จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, เล่ม 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บุคคลสหประชาพานิชย์, 2530.
จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, เล่ม 5. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บุคคลสหประชาพานิชย์, 2530.
ศิลปากร, กรม. ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2521.
 _____. คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด พระราชพงศาวดารกรุงเก่าสมัยหลวง
ประเสริฐอักษรนิติ์. พระนคร : โรงพิมพ์คลังวิทยา, 2515.

2. เอกสารชั้นรอง

2.1 หนังสือทั่วไป

2.1.1 ภาษาไทย

- กลุ่มผู้สนใจประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ต. จดหมายเหตุเมืองกลางและหัวเมืองปักษ์ใต้. ภูเก็ต : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต, 2528.
 ขจร สุขพานิช. ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยก่อนตั้งกรุงสุโขทัย. กรุงเทพฯ : คุรุสภา, 2529.
 _____. ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 1600-2310. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แสงรุ่ง, 2521.
 _____. "เอกสารเมืองกลาง," ใน แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2511.
 _____. "เอกสารเมืองกลาง (ตอนที่ 2-3)," ใน แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2512.

เขมชาติ เทพไชยและคนอื่น ๆ. “ชาวเล,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 3.

กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2529. หน้า 963-973.

คงเดช ประพัฒน์ทอง. โบราณคดีประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529.

ควอริช เวลส์. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. แปล และเรียบเรียงโดย

กาญจณี ละอองศรี และยุพา ชุมจันทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2527.

จิตร ภูมิศักดิ์. สังคมไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไผ่งาม, 2526.

จี.อี.เจรีนี. “ถลาง : คำเงื่อนไขประวัติศาสตร์” ใน ถลางหมายเหตุ '40. แปลโดย สุเทพ ปานดิษฐ์.

ภูเก็ต : โรงพิมพ์กองทอง, 2540.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. “จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทร

เทวี”. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตน

กิริฎกลีณี. พระนคร : มปท, 2501.

_____. บทละครเรื่องเงาะป่า. พระนคร : cursa, 2498.

ชิน อยู่ดี. สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529.

แซร์แวน, นิโกลาส์. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. แปลและเรียบ

เรียงโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, 2506.

दनัย ไชยโยธา. ประวัติศาสตร์เอเชียใต้. สงขลา : ภาควิชาประวัติศาสตร์. มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทร์วิโรฒ, 2522.

ดรุณี แก้วม่วงและคนอื่น ๆ. “จีน : ผู้คนและวัฒนธรรมในภาคใต้,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาค

ใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 2. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2529. หน้า 816.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ. ไทยรบพม่า. ธนบุรี : โรงพิมพ์อมการพิมพ์, 2515.

_____. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. พระนคร : กรมศิลปากร, 2495.

เดอ ชัวซีย์. การเดินทางไปสู่ประเทศสยาม. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร กรุงเทพฯ : สำนัก

พิมพ์ก้าวหน้า, 2516.

แถมสุข นุ่มนนท์. การทูตไทยสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2528.

เทพภักดี, หลวง. พงศาวดารและลำดับวงศ์ตระกูลเมืองพัทลุง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการทหาร

สื่อสาร, 2516.

ธิดา สารยา. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศูนย์การพิมพ์พลชัย, 2529.

นครศรีธรรมราช, วิทยาลัยครู. รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์กรุงสยาม, 2521.

_____. ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ กรุง

สยาม, 2525.

นราธิปประพันธ์พงศ์, กรมพระ. จดหมายเหตุลาลูแบร์. กรุงเทพฯ : cursa, 2504.

- นันทา วรเนติวงศ์. พระยาราชนิกูล (ฟรานซิส ไลท์) : ผู้สำเร็จราชการเกาะปริงค์ออฟเวลส์.
กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2517.
- นันทา วรเนติวงศ์และคนอื่น ๆ. ประวัติและผลงานของชาวต่างประเทศในประเทศไทย.
กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2533.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร
พรินติ้งเซ็นเตอร์, 2537.
- _____. กรุงแตก พระเจ้าตากและประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์พรินติ้ง
เซ็นเตอร์, 2538.
- _____. ปากไก่อและใบเรือ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์พรินติ้งเซ็นเตอร์,
2538.
- _____. การเมืองไทยสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
อมรินทร์ พรินติ้งเซ็นเตอร์, 2538.
- บรรเจิด อินทุจันทร์ยง. ราชสกุลพระบรมราชวงศ์จักรี. กรุงเทพฯ : อรุณ, 2539.
- ประวัติศาสตร์ตระกูลสุลต่าน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป, 2531.
- ประสิทธิ์ ชินการณและสมหมาย ปันพุทธศิลป์. จดหมายเหตุเมืองกลาง. ภูเก็ต : กลุ่มผู้สนใจ
ประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ตศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต, 2525.
- ประเสริฐ วิทยารัฐ. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรบัณฑิต, 2530.
- ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. เจ้าฟ้า. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รวมการพิมพ์, 2520.
- ประยูร พิศนาคะ. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ป.พิศนาคะการพิมพ์,
2515.
- _____. สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2513.
- ปรีดิธรรมธาดา, พระยา. ตำนานพระพุทธสิหิงค์. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ,
2475.
- ปรีชา นุ่นสุข. "ตำนานพราหมณ์ในภาคใต้," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 9.
กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2529. หน้า 3423-3426.
- पालเลอกัวซ์, สังฆราช. เล่าเรื่องกรุงสยาม. แปลและเรียบเรียงโดย สันต์ ท.โกมลบุตร.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, 2520.
- พรพรรณ จงวัฒนา. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์. ชลบุรี : ภาควิชาประวัติศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน ม.ป.ป.
- พระคลัง(หน),เจ้าพระยา และคนอื่น ๆ. ราชธานีราช. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2496.
- เพ็ญศรี กาญจนโนมัยและนันทนา กบิลกาญจน์. บทบาทมุสลิมในปลายอยุธยา - ธนบุรี
พ.ศ.2310 - 2325. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2521.
- พิมาน แจ่มจรัส. ชุมนุมจดหมายเหตุฝรั่งในเมืองไทย. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, 2510.

โพธิรังสี, พระ. ตำนานพระพุทธสิหิงค์. พิมพ์ครั้งที่ 2 พระนคร : โรงพิมพ์จีนในสยามวรคัพพ์, 2461.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. พระมหาชนก. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. 128 กรุงเทพฯ : cursa, 2506.

มานิต วลลิโกดม. ทักษิณรัฐ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งศิลปการพิมพ์, 2530.

มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. ขุนนางอยุธยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521.

รอง ศยามานนท์. "พระยาราชกปิตัน" ใน แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2511.

_____. "พระยาราชกปิตัน (ตอนที่ 2)" ใน แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2511.

ลินจง สุวรรณโกติน. 470 ปีแห่งมิตรสัมพันธ์ระหว่างไทยและโปรตุเกส. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2528.

ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, 2512

_____. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 5. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, 2514.

_____. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 11. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, 2513.

_____. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 12. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, 2513.

_____. ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 13. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, 2513.

_____. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 34. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, 2512.

_____. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 35. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, 2512.

_____. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 39. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, 2512.

_____. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, 2512.

_____. ถलगูเกิดและชายฝั่งอันดามัน: โบราณคดี ประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์และเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป, 2523

_____. ศรีวิชัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2531.

_____. รายงานการสำรวจโบราณสถานเมืองภูเก็ต. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2530.

_____. สัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทย-จีน. กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2521.

- ศรีวรวัตร,หลวง. พงศาวดารเมืองพัทลุง (ฉบับเพิ่มเติม).ประชุมพงศาวดารภาคที่ 15 ในอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงศรีวรวัตร. มปท, 2481.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2524.
- _____. สยามประเทศ. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์แผนตพรินต์ติ้งเซ็นเตอร์, 2539.
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง. รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง.พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2531.
- ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช. “พัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานในภาคใต้,” ใน รายการการสัมมนาทางวิชาการ เรื่องพัฒนาการทางวัฒนธรรม : กรณีทักษิณ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2534. หน้า 22-23.
- ศูนย์วัฒนธรรมสาธารณรัฐอิสลามแห่งอิหร่าน. เจ้าพระยาบวรราชนายกกับประวัติศาสตร์สยาม. กรุงเทพฯ : มปท, 2538.
- สกินเนอร์ จี. วิลเลียม. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย พรรณี จิตรพลรักษ์และคนอื่น ๆ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช. 2529. หน้า 1.
- สวาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2516.
- สุนัย ราชภัณฑารักษ์. ภูเก็ต. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2518.
- _____. ท้าวเทพกระษัตรี. ภูเก็ต : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต, 2526.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ.2000. กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์รุ่งแสง, 2536.
- สุวิทย์ ชัยมงคล. “หลักฐานก่อนประวัติศาสตร์ริมฝั่งทะเลอันดามันบริเวณอ่าวพังงาอ่าวลึก,” ใน กลาง ภูเก็ต และชายฝั่งอันดามัน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์และเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2523. หน้า 20-55.
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดภูเก็ต. รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์กลาง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2528.
- อมรา ชันดสิทธิและธราพงศ์ ศรีสุชาติ. “สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ภาคใต้,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 3. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2529. หน้า 995-1008.
- อาคม พัมยะและนิตี เอียวศรีวงศ์. ศรีรามเทพนคร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2527.
- อุดมสมบัติ,หลวง. จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2530.
- ฮอลล์ ดี.จี. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1. แปลโดย วรณยุพา สนิทวงศ์และคนอื่น ๆ. กรุงเทพฯ : 2521.

2.1.2 หนังสือภาษาต่างประเทศ

R.T. Fell. Early Maps of South East Asia : Kim-Hup Lee, 1988.

Morson, Ian Nairne. The Connection Phuket Penang and Adelaide : Amarin Printing and Publishing Public, 1993.

K.G. Tregonning. A History of Modern Malaya : Eastern Universities Press, 1964.

2.2 วิทยานิพนธ์และปริญาานิพนธ์

2.2.1 วิทยานิพนธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชวลีย์ ณ ถลาง. การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างความสัมพันธ์ของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือและใต้กับรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521. ถ่ายเอกสาร.

บุญรอด แก้วกันหา. การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2532-2411). วิทยานิพนธ์ อม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517. ถ่ายเอกสาร.

ประภัสสร บุญประเสริฐ. ขอบเขตพระราชอำนาจของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในสมัยรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ อม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515. ถ่ายเอกสาร.

สุกัญญา บำรุงสุข. อำนาจหน้าที่และบทบาทของสมุหกลาโหมในสมัยรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ อม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524. ถ่ายเอกสาร.

สุภาภรณ์ ดัณศลารักษ์. บทบาทของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ที่มีต่อรัฐบาลกลางและหัวเมืองภาคใต้สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์. อม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519. ถ่ายเอกสาร.

วงเดือน นาราจักร. การดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยต่อมหาอำนาจตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518. ถ่ายเอกสาร.

อริยา เสถียรสุด. เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชสมัยการปกครองแบบเก่าแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ 2325-2435). วิทยานิพนธ์ อม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514. ถ่ายเอกสาร.

2.2.2 ปรินญาณินพนธ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

กมลวรรณ มังคลารัตนศรี. ผลงานของเจ้าพระยาบดินทรเดชา(สิงห์)ในฐานะสมุหนายก พ.ศ.2372 - 2392. ปรินญาณินพนธ์.กศ.ม.(ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2523.ถ่ายเอกสาร.

กิ่งแก้ว นิคมขำ. การเจรจาข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่าง พ.ศ.2443 - 2452. ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม.(ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ถ่ายเอกสาร.

ชัยวุฒิ พิชะกุล. การศึกษาเพลงนางเลื้อยชาว ฉบับวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง. ปรินญาณินพนธ์ ศศ.ม. (เอกไทยคดีศึกษา) สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒสงขลา, 2538. ถ่ายเอกสาร

ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม. การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราชมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325 - 2411). ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2515.ถ่ายเอกสาร.

ณรงค์ นุ่นทอง. การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยพระยาสุมนัยวินิตเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (พ.ศ. 2439 - 2449). ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม.(ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทร วิโรฒ, 2519 ถ่ายเอกสาร.

ดรุณี แก้วม่วง. พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง):ผู้นำการปกครองหัวเมืองฝั่งตะวันตก พ.ศ.2444-2456. ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม.(ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2526 ถ่ายเอกสาร.

นิวัตร ตันไพศาล. บทบาทชาวจีนในหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตก พ.ศ.2411-2475. ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม.(ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2534. ถ่ายเอกสาร.

สกรรจ์ จันทรัตน์. ปัญหาการปกครองมณฑลไทรบุรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2440 - 2452). ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม.(ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2521 ถ่ายเอกสาร.

สงบ ส่งเมือง. ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น.ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม.(ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2518 ถ่ายเอกสาร.

สุนทร หิรัญวงศ์. สภาพการณ์ในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลที่เกิดขึ้นสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2434-2453). ปรินิพนธ์ กศ.ม.
(ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2518. ถ่ายเอกสาร.

2.2.3 วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

จุฬารัตน์ ชูจิตารมย์. พระมหากษัตริย์กับการใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติในการเมืองการ
ปกครอง พ.ศ.2325 - 2394. วิทยานิพนธ์ อม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2528 ถ่ายเอกสาร..

นิติ กลโกศล. การเก็บค่านาในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325 - 2482. วิทยานิพนธ์ อม.
(ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526 ถ่ายเอกสาร.

สุรัตน์ วรารัตน์. ไทย - พม่า ปัญหาการเผชิญหน้าการคุกคามของตะวันตกในคริสต์ศตวรรษ
ที่ 19. วิทยานิพนธ์ อม.(ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2520 ถ่าย
เอกสาร.

อุดม นิปรียา. นครศรีธรรมราชกับการปกครองหัวเมืองมลายูในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2367-2394). วิทยานิพนธ์ อม.(ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526 ถ่ายเอกสาร.

อุษณีย์ ฉวีกุลรัตน์. ระบบเหมืองในหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก พ.ศ. 2393-2436.
วิทยานิพนธ์ อม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.
ถ่ายเอกสาร.

3. วารสาร

ธิดา สาระยา. “อยุธยาในฐานะศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองการปกครอง,” ศิลปวัฒนธรรม.
11 (11) : 108–126 ; กันยายน 2533.

ธนาพงศ์ ศรีสุชาติ. “สองฝั่งทะเลไทยกับเส้นทางสายแพรไหม,” อนุสาร อสท. 33 (8) : 24–28;
มีนาคม 2536.

_____. “คาบสมุทรไทย,” เมืองโบราณ. 10 (1) : 6–8; มกราคม-มีนาคม 2527.

_____. “ผู้นำทางวัฒนธรรมกับการสร้างบ้านแปลงเมือง,” เมืองโบราณ. 6 (1) : 15–20;
ตุลาคม-พฤศจิกายน 2522.

น.ณ ปากน้ำ, (นามแฝง). “ศิลปในอาณาจักรภาคใต้ของไทย,” เมืองโบราณ 2. (2) : 45–77;
มกราคม-มีนาคม 2529.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “จากรัฐชายขอบถึงมณฑลเทศาภิบาล: ความเสื่อมสลายของกลุ่มอำนาจเดิมใน
เกาะภูเก็ต,” ศิลปวัฒนธรรม. 6 (5) : 83-103; มีนาคม 2528.

นิคม สุทธิรักษ์. “อาณาจักรโบราณคดีในภาคใต้ก่อนสมัยกรุงสุโขทัย,” ศิลปากร. 5 (2) : 75-78; มกราคม 2513.

เยี่ยมยง สุรกิจบรรหาร. “โบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่พุทธะธรรม วัฒนการย โบราณวิทยา อำเภอสะทิงพระ จังหวัดสงขลา,” ศิลปากร. 22 (1) : 1-19 ; กันยายน 2521.

ยุพา ชุมจันทร์. “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้ของไทย (2310-2383),” ธรรมศาสตร์. 4 (2) : 18-13 ; ตุลาคม-มกราคม 2517-2518.

มานิต วลลิโกดม. “สุวรรณภูมิอยู่ไหน,” เมืองโบราณ. 1 (1) :17-32 ; กันยายน 2517.

หวางเหวินเหลียง. “เจิ้งเหอส่งทะเลตะวันตกพฤติกรรมอันยิ่งใหญ่ในประวัติการเดินทางทะเล,” แปลโดย วารุณี ศิลปวัฒนธรรม. 9(4) : 50-56; กุมภาพันธ์ 2531.

อมรา ศรีสุชาติ. “หลักฐานโบราณคดีเกี่ยวกับสินค้าสำคัญในการค้าทางทะเล,” ศิลปากร. 33 (6) : 30 - 34 ; มกราคม-กุมภาพันธ์ 2533.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

สำเนาสารตราขสิทธิ์

หนังสือเจ้าพระยาอรรคมหาเสนาบดี อภัยพิริยปรารภพาทู สมุหพระกลาโหม มาถึง เจ้าพระยาศรีธรรมมาโสกราช ขาดิเดโชยมไหสุริยาธิบดี อภัยปรารภพาทู เจ้าพระยานครศรีธรรมราช พระยาวิจิตรเสนามหาพิไชย อภัยพิริยศรีสงคราม พระยาพัทลุง พระยาพิไชย คิริศรีสมุทรสงคราม พระยาสงขลา พระยาวิจิตรภักดีศรีพิชัยสงคราม พระยาไชยา พระเพชร คำแห่งสงคราม พระชุมพร หลวงเทพศิริสงคราม หลวงปทิว ด้วยเจ้าพระยาสุรินทราชากราบทูล พระกรุณา ว่าจะขอตัดทางขนพระราชทรัพย์แต่ปากลาวมาลงพนม หนทางใกล้กว่าทางท่าเขา ศกถึง 14 วัน 15 วัน ท่าพนมเป็นที่สำนักมัดผ้าดีบุกพระราชทรัพย์ของหลวงแขวงเมืองนคร แต่เป็นดงป่ากร้างอยู่หาบ้านเรือนผู้คนตั้งอยู่เหมือนแต่ก่อนไม่ เปลี่ยวอยู่ จึงจัดให้ขุนทิพ ขุน เพ็ชรศิริเป็นนายกกองควบคุมขุนหมื่นไพร่มีชื่อมา ให้ตั้งบ้านเรือนเป็นภูมิสำเนาลงอยู่รักษา พระราชทรัพย์หลายครั้งแล้ว แต่กำลังขุนหมื่นไพร่มีชื่อทั้งนั้นเห็นเบาบางน้อยตัวด้วยราชทรัพย์ ของหลวง เกือบผู้มีชื่อหลบหนีมูลนายเข้าอยู่ป่าดงคุ่มกันได้มากแล้ว จะมากระทำร้ายพระราช ทรัพย์ของหลวงจะเสียราชการไป และผู้มีชื่อเป็นเลกไพร่หลวง พลเมือง เมืองตะกั่วป่า เมือง พังงา เมืองถลาง เมืองตะกั่วทุ่ง ทั้งแปดหัวเมือง บรรดาที่หนีลงมาอยู่แขวงเมืองนคร พัทลุง สงขลา ไชยา ชุมพร ปทิว หัวเมืองปากใต้เป็นอันมาก ขอรับพระราชทานให้ขุนทิพสมบัติ ขุนเพ็ชรศิรินายกกองที่พนม สืบสาวซักชวนเกลี้ยกล่อมเอาเลกไพร่หลวงพลเมือง เมืองถลางบาง คลีทั้งแปดหัวเมืองมาให้ตั้งบ้านเรือนทำมาหากินให้มั่งคั่งบริบูรณ์ จะได้เก็บรักษาพระราชทรัพย์ ของหลวงด้วย ประการหนึ่ง ถ้ามีศึกสงครามมาตีติดบ้านเมือง เมืองถลาง ตะกั่วทุ่ง ตะกั่วป่า จะ ได้ควบคุมกันช่วยอุดหนุนรบพุ่งนั้นก็ชอบด้วยราชการอยู่แล้ว ทรงพระกรุณาโปรดให้ขุนทิพ สมบัติ ขุนเพ็ชรศิรินายกกองพนม สืบสาวซักชวนเกลี้ยกล่อมเอาเลกไพร่หลวงพลเมือง เมืองถลางบาง แลเลกเมืองนคร พัทลุง สงขลา ไชยา ชุมพร ซึ่งหลบหนีมูลนาย และเลกตะกั่วป่า ทั้ง แปดหัวเมืองบรรดาซึ่งหลบหนีมูลนายอยู่ป่าดง และแอบแฝงอยู่ด้วยผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการ เมืองนคร พัทลุง สงขลา ไชยา ชุมพร ปทิว หัวเมืองปากใต้ฝ่ายตะวันตกทั้งนั้น เอามาให้ตั้ง บ้านเรือนทำมาหากินอยู่ที่พนมที่ลาว ให้ได้ 200 ครัว 300 ครัว จะได้รับรักษาพระราชทรัพย์ ของหลวง ให้เป็นภูมิสถานสำเนาจมั่งคั่งบริบูรณ์ขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำตาม เจ้าพระยาสุรินทราชากราบบังคมทูลพระกรุณานั้นเกิด ถ้าขุนทิพสมบัติ ขุนเพ็ชรศิริสืบสวนซัก ชวนเกลี้ยกล่อมได้เลกเมืองใดเท่าใด เป็นคนชายหญิงใหญ่น้อย ให้ยื่นทางว่าไว้แก่เจ้าพระยา สุรินทราชา ผู้สำเร็จราชการทั้งแปดหัวเมือง บอกเข้าไปกราบทูลพระกรุณาให้ทราบ ห้ามอย่าให้ ผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการนายที่ นายอำเภอและข้าหลวงผู้ไปเอากิจราชการทำข่มเหงจูดคร่ำลาก เกาะจำ ขุนทิพสมบัติ ขุนเพ็ชรศิรินายก ขุนหมื่นและไพร่มีบรรดาซึ่งเกลี้ยกล่อมได้มาตั้งบ้าน

เรือนอยู่ที่พนม ที่ลาว ทั้งนี้ไปใช้ราชการงานโยธาเบ็จเสร็จซึ่งมิได้เป็นหน้าที่พนักงาน ให้ขุนเพ็ชรศิริ ขุนหมื่นไพร่แตกตื่นได้ความเดือดร้อน แต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นอันตรายทีเดียว หนังสือมาถึงวันใดก็ให้ทำตามหนังสือมานี้ทุกประการ

หนังสือมา ณ วัน 5๔8 ค่ำ ปีชวดจศก จุลศักราช 1166 มาถึงปีเถาะนพศก 63 ปี จุลศักราช 1228 ปี ๔

ห้องที่ปากพนม ข้างฝ่ายใต้ล่างไปต่อกับเมืองกาญจนดิฐ เทียมคลองบางจาก ปากคลองบางจากลงไปข้างใต้ล่างเป็นเมืองกาญจนดิฐ อำเภอขวัญ คลองบางจากกระยะกับบ้านวังตาขุนลงไปหน่อยหนึ่ง ฝ่ายข้างเหนือลำคลองสกขึ้นไปเพียงคลองนายฤๅษี ปลายคลองนายฤๅษีไปจดภูเขาศก ปลาย 3 เขาศกข้างหัวนอนเป็นที่เมืองตะกั่วป่า อำเภอขุนภักดีคงคา ปากภูเขาศกข้างใต้ดินเป็นพนม ปากคลองนายฤๅษีข้างเหนือลำน้ำเป็นที่เมืองคีรีรัฐนิคม อำเภอขุนนราภักดี ปากคลองนายฤๅษีได้ทำบ้านสกลมาหน่อยหนึ่ง และที่พนมจะไปต่อกับที่อำเภอท่าช้างสักเพียงไหนขุนจิตรทรัพย์ ขุนทิพคีรีบ้านคลองช่อนและคนแก่ ๆ แต่ก่อนหาทราบว่าจะไปต่อกันเพียงไหนไม่ ๔

ข้าพเจ้าขุนช่วยราชการ ขุนภักดีสงครามที่พนม บอกมายังขุนอินอักษร ขอให้นำขึ้นกราบเรียนได้เท่ากรุณาเจ้าทราบ ด้วยโปรดให้ข้าพเจ้าสืบเขตแดนที่พนม สืบได้ใจความว่า ข้างฝ่ายใต้ดินแดนที่ละมุกกับแดนที่พนมแขวงเมืองนครเพียงคลองสก ข้างฝ่ายใต้ล่างแดนเมืองกาญจนดิฐกับแดนที่อำเภอวังตาขุน ตรงปากคลองทำเบรียงตัดป่าตรงไปเขาไม้หัก ฝ่ายใต้ล่างเป็นเมืองกาญจนดิฐ ฝ่ายเหนือลำน้ำเป็นอำเภอวังตาขุน เขาไม้หักตรงไปเขาพะเนิน ฝ่ายเขาพะเนินข้างอากาศเป็นที่ทำขึ้น ฝ่ายเขาพะเนินประหนึ่งเป็นที่พนม ๆ กับที่กระบีเอาคลองเท้าแม่เป็นเขตแดน คลองเท้าแม่ปลายคลองเขาตอนดินแก่งน้ำไหลลงคลองอ่าว ปละหัวนอนเป็นที่กระบี ปละใต้ดินแดนคลองเท้าแม่เป็นที่พนม ฝ่ายเหนือลำน้ำคลองสกขึ้นไปถึงคลองนายฤๅษี ปลายคลองนายฤๅษีเข้าภูเขาศก ปละคลองนายฤๅษีฝ่ายใต้เป็นที่พนม ฝ่ายเหนือลำน้ำเป็นที่เมืองคีรีรัฐนิคม คลองนายฤๅษีเป็นเขตแดน น้ำไหลลงคลองสก เมืองตะกั่วป่ากับที่พนมเอาภูเขาศกเป็นเขตแดน ฝ่ายหัวนอนเป็นที่เมืองตะกั่วป่า ฝ่ายใต้ดินเป็นที่พนมภูเขาศกตัดตรงไปเขาปลายคลองพนม เขาปลายพนมตัดตรงไปตอนดินแดง

บอกมา ณ วัน 6๔ 10 ค่ำ ปีระกาสัปตศก ๔

ภาคผนวก ข

พงศาวดารเมืองกลาง

อธิบายเรื่องพงศาวดารเมืองกลาง

เรื่องพงศาวดารเมืองกลางนี้ มีข้อซึ่งควรชี้แจงแต่เรื่องประวัติของเจ้าพระยาสุรินทราชา ซึ่งปรากฏนามในพงศาวดารนี้ ด้วยเนื่องกับเรื่องปฐมวงศ์ และยังมีความเข้าใจผิดกันอยู่ พึงพบจดหมายเหตุที่เป็นหลักฐาน ทราบเรื่องตลอดกันได้ไม่ช้านัก เจ้าพระยาสุรินทราชานั้น นัยหนึ่งชื่อว่าจัน แต่ในหนังสือปฐมวงศ์เรียกว่านายฤทธิ์เป็นบุตรเจ้าพระยาข่านาญบริรักษ์ และเป็นหลานเขยของเจ้านคร สันนิษฐานว่า เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ เจ้าพระยาสุรินทราชา เห็นจะได้รับราชการเป็นหลวงนายฤทธิ์นายเวรมหาดเล็ก ในชั้นหลังนี้จึงเรียกว่านายฤทธิ์ ดังหนังสือปฐมวงศ์ เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาแก่ข้าศึก เจ้าพระยาสุรินทราชาจึงหนีออกไปอาศัยอยู่กับเจ้านคร และเจ้านครจึงได้แต่งตั้งให้เป็นอุปราชคนแรก ด้วยเป็นเชื้อสายผู้ดีและเกี่ยวดองเป็นวงศ์ญาติกัน ครั้งพระเจ้ากรุงธนบุรีออกไปตีเมืองนครศรีธรรมราช จับได้ทั้งเจ้านครและอุปราช เอาเข้ามาไว้ในกรุงเทพฯ ภายหลังโปรดฯ ให้เจ้านครออกไปครองเมืองนครศรีธรรมราชอย่างเดิม ส่วนอุปราชนั้นโปรดฯ ให้เป็นที่พระยาราชวังเมืองกรมช้าง รับราชการอยู่ในกรุงธนบุรี ครั้นถึงรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาสุรินทราชา ตำแหน่งจางวางกรมช้าง คู่กับพระยาเพชรราชแล้วจึงโปรดให้ออกไปรักษาราชการเมืองกลางและได้เลื่อนเป็นเจ้าพระยา

พงศาวดารเมืองกลาง

ข้าพเจ้านายเริก บุตรเจ้าพระยาสุรินทราชาจางวาง นายสิกบุตรพระยากลาง นายเสื่อบุตรพระยากลาง นายศรีทองเป็นปลัดเมืองกลาง หลวงเพชรศิริศรีสมุทรวิสุทธิสงคราม ปลัดเมืองกลาง ขอเล่าเรื่องราวตามผู้เฒ่าเล่ามาแต่ก่อน และได้รู้ได้เห็นเอง ว่าเมืองกลางแต่ก่อนนั้น จอมร้างบ้านตะเคียนเป็นเจ้าเมือง เมียจอมร้างเป็นแขกเมืองไทร หม่าเสียลูกมะหุมเฒ่าแต่ก่อน ผัวตายเป็นหม้ายอยู่ มะหุมน้องบากมาเงินมรดกห้าพันเศษ หม่าเสียขัดใจไม่อยู่เมืองไทร มาอยู่กลาง ได้กับจอมร้างเป็นผัว มีลูกชาย 2 หญิงรวม 5 คน หญิงชื่อจันเป็นท้าวเทพกระษัตรี หญิงน้องถัดมาชื่อมุก เป็นท้าวศรีสุนทร ครั้นต้นแผ่นดินพระบรมอัยกาธิราช น้องหญิงคนหนึ่งชื่อหมา น้องชายชื่ออาด เป็นพระกลาง น้องชายคนหนึ่งชื่อเรื่องเป็นที่พล ขุนนางเมืองกลางนั้นเป็นจอมเฒ่าอยู่บ้านดอน จอมร้างอยู่บ้านตะเคียน จอมเฒ่ากับจอมร้างเป็นลูกพ่อเดียวกันคนละมารดา ลูกหลานมะหุมอยู่บ้านดอนไม่เป็นพระยากลางเจียดทอง แม่ชื่อเซียง พระยาปลัดแม่ชื่อดำตัวชื่อเรื่อง เดิมแต่ก่อนบ้านดอนกับบ้านตะเคียนสามัคคีรสกันดี มีชื่อเสียงสืบตระกูลวงศ์เป็นเจ้าเมืองสืบมา ฝ่ายบ้านสีphonจอมสุรินคิดมิชอบ จะตั้งตัวเป็นใหญ่ มีตราออกมาให้จับจอมสุริน

ฆ่าเสีย เป็นโทษขบถต่อแผ่นดิน ลั่นเชื้อผู้ตีลงเมืองกลางว่าง พระยาถลางทางช้างชาวกรุงออกมาเป็นเจ้าเมือง พระยาถลางอาดเป็นเจ้าเมืองขึ้น ผู้ร้ายยิงพระถลางตาย เมืองก็ว่างอยู่ ได้แขกไทรมาเป็นเจ้าเมืองอยู่หน่อยหนึ่ง พวกถลางคิดรบแขกตั้งค่ายที่ไม้ขาวปากสาครตั้งร่อ จึงตั้งตัวขึ้น พ่อพระยาพิมลเป็นพระกระมาอยู่ชุมพร ได้กับท้าวเทพกระษัตรี ๆ นั้น เมื่อหนุ่มสาวเป็นเมียหม่อมศรีภักดี ๆ เล่า ก็เป็นชาวตะกั่วทุ่ง ลูกคุณชื่บุญเกิด ๆ เดิมตะกั่วทุ่งได้กับนายจอมกอง ๆ เป็นชาวนครอยู่บ้านใหญ่ลายส่ายออกมาเป็นผู้สำเร็จราชการ ได้กับคุณชื่บุญเกิดนั้นมีลูกชายหนึ่งหญิงหนึ่ง ชายชื่อหม่อมศรีภักดี มีเมีย ณ เมืองถลาง หญิงคนหนึ่งชื่อบุญคง ได้กับพระยาประสิทธิสงคราม หม่อมศรีภักดีได้กับท้าวเทพกระษัตรี มีลูกสองคน หญิงชื่อแม่ปราง ชายชื่อเทียนเป็นพระยาถลางหืด ท้าวเทพกระษัตรีเป็นหม้ายแล้ว ได้กับพระยาพิมล มีลูกหญิงใหญ่ชื่อแม่ทองมาถวายเป็นมารดาเจ้าครองอุบล ลูกถัดมาชาย 2 คนชื่อ จุ้ย ชื่อเนียม ชื่อจุ้ยเป็นพระยกระบัตร์ ชื่อเนียมเป็นมหาดเล็กครั้งต้นแผ่นดิน ลูกหญิงชื่อแม่กิมแม่เมือง ครั้นพระยาพิมลต้องความไปอยู่เมืองพัทลุง พระยาถลางเทียนลูกเลี้ยงฟ่องที่เมืองถลางได้ พระยาถลางเจียดทอง ๆ ต้องโทษเข้าไปตาย ณ กรุงที่ถลางได้พระยาถลางหืดเป็นเจ้าเมือง ที่ปลัดได้นายเรื่องเป็นพระยาปลัด ทียกกระบัตร์ได้พระยาถลางชูเป็นพระยายกกระบัตร์ ครั้งนั้นเมืองถลาง เจ้าเมืองปลัดยกกระบัตร์ก็เป็นพระยา ฝ่ายเมืองภูเก็ต หลวงภูเก็ตข้างคดเป็นเจ้าเมือง แล้วได้นายศรีชายนายเวรเป็นพระภูเก็ตแล้วได้มาหลวงปลัดอุดู เขตแดนเมืองภูเก็ตกับเมืองถลางเอาบางคูคด ชื่อตามคลองน้ำเป็นแดน ว่าเมืองภูเก็ตเดิมเป็นเมืองใหญ่กลับมาขึ้นกับเมืองถลาง เขตแดนฝั่งตะวันตกหินชายพลายตะโหนด ฝ่ายตะวันออกเกาะมะพร้าว อ่าวตันแก แหลมหง้า แหลมมัดผ้า เป็นแขวงเมืองภูเก็ตตลอดออกไปเกาะยาว เกาะอลัง เกาะกล้วย แหลมบาบูน เกาะแรดนาคา เกาะระวะ เกาะนาร เกาะป่าไผ่ เกาะชะอำ อ่าวภารามา เกาะบาหนด เกาะคุลาตลอดมาแหลมคอเวน ปากก็หญิงแหลม ปากพระท่าข้ามปากน้ำหมอน ปากพระคนละฟาก ฝ่ายเมืองตะกั่วทุ่ง ฝ่ายเมืองตะกั่วทุ่งเล่า ปากพระว่าเจ้าพระยาอินทวงศ์ตั้งวังปราบที่ปลุกวังขึ้นยังไม่สำเร็จ ผู้ว่ารู้จับแผ่นดินตก เจ้าพระยาอินทวงศ์ก็ตาย โปรดให้ข้าหลวงออกมา เจ้าพระยาและพระยาออกมาตั้งอยู่ปากพระหลายนาย เจ้าพระยาฤาชาธิกุล พระยาธรรมไตรโลก พระยาพิพิธโกไคย พระยาธรรมไตรโลก ได้รับมาที่ปากพระ พระยาธรรมไตรโลกตาย พระยาพิพิธโกไคยหนีมาทางเมืองพังงา จึงเรียกว่าด่านพระยาพิพิธ เมืองตะกั่วทุ่งเอาคลองตหิงเป็นแดน คลองน้ำลำท่าคดชื่อขึ้นมาเป็นฝ่ายตะกั่วทุ่งตะกั่วป่า หากล้ากลวมเกี่ยวข้องกันไม่ เมืองตะกั่วทุ่งเดิมหลวงเพชรเจ้าเมืองได้มาพระตะกั่วทุ่งขาหัก จอกพิทักษ์พระตะกั่วทุ่ง พ่อพระปลัดแม่เมืองแม่พระวิเศษ ชื่อว่าพระตะกั่วทุ่งถี แล้วเมืองตะกั่วทุ่งได้มาแก่พระตะกั่วทุ่งชื่อขุนดำ มารดาชื่อนุ้ย บิดาชื่อเหล็ก ว่าอุกมอนชาวกรุง ครั้นพระตะกั่วทุ่งตายลูกชายชื่อกินเป็นบิดาพระตะกั่วทุ่งอ่อนได้กินเมืองอยู่ มารดาชื่อแม่ชีอิน ยายชื่อนิยขาวแร่ไม้แก่น แม่เนี่ยวได้กับจอมนายกองมีลูกชื่อกุนนางแม่ชีอิน เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองถลาง คลองปากพระคนละฟากเป็นแดน ถ้าพระราช

ทรัพย์บังเกิดขึ้นเมืองกลางส่งไปเมืองตะกั่วทุ่ง ๆ ส่งไปเมืองตะกั่วป่าเป็นอย่างธรรมเนียมต่อกันมาช้านาน เมื่อครั้งเมืองกลางยังไม่เสียเมืองกับพม่า ตะกั่วทุ่ง ตะกั่วป่า ไชยา

ชุมพรเสียแก่أيพม่า ตีบุกมัดผ้าป็นขนมาค้างอยู่ที่เขาศก หลวงเพชรธนูแสงชาวนครตั้งอยู่บ้านเก่าส้มโอคลองพนม ตั้งกองไปอุกขนเอาพระราชทรัพย์ที่ทำเขาศก จนมีตราให้ข้าหลวงออกมาชำระหลวงเพชรธนูแสง คนตามล่าคลองท่าพนมก็อพยพหนีไปสิ้น ก็เป็นป่ารกสร้างขึ้น เมื่อพระตะกั่วทุ่งบิดาพระตะกั่วทุ่งถินเป็นเจ้าเมืองนั้น มีตราโปรดออกมาให้ไปทำผ้ากระบวนเมืองเทศ จัดให้ยาปูดำ ชาวชาวเทศอยู่ ณ เมืองกลางกับนางสภาน้อย พอหลวงพิทวาทที่ซึ่งไปอยู่ ณ เมืองตรงกับหลวงคลังเทศชาวกรุงไปทำได้มากับเครื่องถมยาราชาวดี พระตะกั่วทุ่งคุมเข้าไป ล่องตามคลองท่าเขาศกถึงเขี้ยวปดูลงน้ำพะนอง เรือพระตะกั่วทุ่งล่มลงเครื่องถมยาราชาวดีหาย หาได้เอาเข้าไปถวายไม่ เมืองตะกั่วป่าจอมภักดีเสนาแขกเป็นเจ้าเมือง แล้วได้มาแก่พระวิชิตหนูหนวก แล้วได้มาเป็นหลวงตะกั่วป่าจีน แล้วได้มากับหลวงตะกั่วป่าเป็นบุตรท่านพระยาประสิทธิสงครามจางวางซึ่งเป็นหลวงณรงค์ แล้วได้มากับพระยาตะกั่วป่าเทศ พ่อพระตะกั่วปาม่วง พระยาตะกั่วป่าเกษเงินพาไปฆ่าตาย เจ้าพระยาสุรินทรราชาบอกขอพระอินทรักษากองนอกเมืองไชยาเป็นที่พระยาตะกั่วป่า แล้วเมืองได้มาแก่พระตะกั่วปาม่วง ๆ ตาย เมืองได้มาแก่พระตะกั่วป่าอุ เรื่องราวฝ่ายเมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองกลาง เมืองภูเก็ต เล่าได้แต่เพียงนี้

จะเล่าเมื่อครั้งตัดทางแต่มรุษปากลาวท่าพนมนั้น เจ้าพระยาสุรินทรราชามีตราให้หาเข้าไป ณ กรุงเทพ ฯ ว่าจะให้เป็นที่อรรถมหาเสนาเมื่อครั้งเจ้าพระยาไกลาโหมปลื้ไปเสียทัพทวาย เจ้าพระยาสุรินทรราชาเข้าไปถึงกรุงเทพฯ แล้วพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์โปรดพระราชทานเสื้อผ้าจะเอาไว้ให้อยู่ ณ กรุงเทพฯ เจ้าพระยาสุรินทรราชาคิดเห็นว่าอยู่เมืองนอกได้ความสุขมาก จึงอ้อนวอนเจ้าคุณพลเทพ บิดาเจ้าพระยาบดินเดชา ขอให้กราบทูลพระกรุณาคิดจะไม่อยู่กรุงเทพ ฯ ว่าตัวชรา เป็นเสนาบดีขึ้น เจ้าชีวิตเสด็จพระราชดำเนินไปถึงไหนตัวก็ต้องตามไปถึงนั้น ก็มีความลำบาก จึงทำเรื่องราวกกราบทูลพระกรุณาว่า จะขอออกมาอยู่เมืองนอกตามเดิม จะจัดแจงทางรับส่งพระราชทรัพย์เมืองพังงา เมืองกลาง เมืองตะกั่วทุ่ง จะขนไปขึ้นเขาศกกักันดาร เขี้ยวแก่งเป็นหลายแห่ง พระราชทรัพย์ก็สูญหายเป็นอันตรายเป็นหลายครั้งแล้ว เห็นว่าทางบกกระยะป่าเดินมาช้าแต่สองคืนไม่สู้กันดาร ถึงพนมล่องตลอดลงไปถึงพุนพินตลอดออกไปถึงพุมเรียง ที่รับส่งพระราชทรัพย์ไม่สู้กันดาร ขอพระราชทานช้างเกณฑ์บรรทุกเมืองนคร 10 ช้าง เมือง ไชยา 10 ช้าง รวมช้าง 20 ช้าง ให้หลวงพิพิชชกรรมเป็นนายกองคุมช้างคอยรับส่งพระราชทรัพย์ พระราชทานช้างและที่ปากพนมปากลาว ได้มาตามเรื่องราวเจ้าพระยาสุรินทรราชาให้กราบทูลพระกรุณา มีแจ้งอยู่ในท้องตราคชสีห์นั้นแล้ว ปากพนมให้ขุนทิพขุนเพชร ขุนศรีสงครามสามคนตั้งอยู่ ฝ่ายมรุษปากลาวตั้งให้หลวงฤทธิสงครามเป็นมิแกล และที่มรุษถึงปากพนมให้กับเจ้าพระยาสุรินทรราชา ฝ่ายเจ้าพระยาสุรินทรราชากลับออกมาถึงบ้านเมืองแล้ว จึงตั้งให้ขุนทิพเป็นหลวงรามพิไชยอยู่ที่ปากพนม ให้หลวงรามพิไชยตัดทางตั้งแต่ปากพนมขึ้น

มาถึงพังงา ให้หลวงฤทธิสงครามตั้งเกลี้ยกล่อมผู้คนอยู่ที่มรุยมปากลาว ให้คอยรับส่งพระราช
 ทรัพย์ลงไปให้หลวงรามพิไชยคอยรับอยู่ที่ท่าพนม แล้วเจ้าพระยาสุรินทราชาให้ตั้งด่านที่ตีนเขา
 นางหงส์ด่านหนึ่ง ด่านปากคาน ด่านทุ่งคามรุยมด่านหนึ่ง เป็น 5 ด่านทั้งปากพนม แล้วทำ
 ทำเนียบไว้ทุกด่าน ตามระยะทาง แล้วให้ตั้งเกลี้ยกล่อมผู้คนไว้สำหรับป้องกันพระราชทรัพย์ทุก
 ด่าน พระราชทรัพย์เมืองตะกั่วป่าเกิดขึ้น ก็ล่องลงตามคลองทางท่าเขาศก พระราชทรัพย์เมือง
 พังงา เมืองกลาง เมืองตะกั่วทุ่ง ขนไปค้างอยู่ที่มรุยมกว่าจะได้ไปรับช้างไปรับบันทุกคอยรับรอง
 จัดเอาหลวงนาให้เป็นพระวิเศษสงครามจางวางด่านบก เอาขุนเพชรขุนอินเป็นปลัดคุมไพร่ ฝ่าย
 รับล่องขึ้นมารับพระราชทรัพย์ที่พนม แล้วเจ้าพระยาสุรินทราชาแต่งให้ขุนศรีสมโภชเข้าเฝ้า
 พณ หั่วเจ้าท่านผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราชแต่ก่อนว่าได้ตั้งนายด่านที่มรุยม ที่ปากพนม
 เจ้าพระยานครศรีธรรมราชมีประกาศสั่งว่า อย่าให้เจ้าพระยาสุรินทราชาตั้งแต่งหลวง ขุน หมื่น
 นายหมวดนายกองเลย พณ หั่วเจ้าท่านตั้งแต่งออกมาเมืองนครเอง อย่าให้เจ้าพระยาสุรินท
 ราชาดังน่านไปภายหน้าผู้ใดจะมารั้งเมืองครองเมือง จะว่าเจ้าพระยาสุรินทราชา
 ราชาคือคนชอบพอรักใคร่ทำให้บ้านเมืองปั่นเฟือนกลักรวมกันอยู่ เจ้าพระยาสุรินทราชา
 บอกไปว่า อย่าให้ พณ หั่วเจ้าท่านผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราชตั้งไปเลย ท่านจะตั้งมาไว้ให้มา
 รับส่งพระราชทรัพย์เอง ตามได้กราบทูลพระกรุณา ด่านมรุยม ท่าพนมก็ได้เป็นสิทธิเป็นเดิมมา
 คุ้มเท่าบัดนี้ ครั้นโปรดให้ท่านพระยาถลางบุญคงออกมาเป็นที่พระยาถลาง พนางส่งสมุรว
 รวมผู้คนไว้ได้ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนลง ฝ่ายมรุยมตลอดมาถึงบางเคย แต่ก่อนเป็นป่าดงไม่มีผู้คน
 จึงจัดคนให้ผ่อนไปตั้งทำไร่นาสรางเรือกสวนลง ครั้นท่านพระยาไกรโกษาออกมาชำระทาง
 ข้าวค่านา ขพณฯหั่วเจ้าท่านโปรดให้นายช่วยออกมาต่อว่า อย่าให้เรียกทางข้าวค่านาที่มรุยมได้
 มาแต่ฝ่าย ณ เมืองกลาง ท่านพระยาถลางก็ว่าพระราชทานได้มาแก่เจ้าพระยาสุรินทราชา สืบ
 ต่อกันมาอยู่ขณะนี้แล้ว ครั้นไม่มีตราโปรดยกออกมาท่านก็ไม่ส่วยอมให้ หาบัตรค่านาก็ได้เรียกสืบ
 กันมา ฝ่ายพนมตามคลองน้ำลำท่าหนทางส่งพระราชทรัพย์เป็นสำหรับเมืองพังงา เมืองกลาง
 เมืองพังงานี้เดิมเป็นเมืองช่องแขวงขึ้นเมืองตะกั่วป่า เอาคลองถ้ำแม่น้ำเป็นแดนคนละฟาก
 ฝ่ายเหนือ่น้ำตลอดเข้าป่าดง ได้นำลงไป ฝ่ายลำคลองถ้ำข้างบุรีฟ้ได้กับเมืองพังงา ลำคลอง
 ตลอดออกเขาสองพี่น้อง เอาเขาสองพี่น้องเป็นแดนคนละฟาก ตลอดออกไปถึงพระอาดถ้ำ
 เกะยาง เกะพังกัน เป็นแขวงเมืองพังงา พระตะกั่วทุ่งถิ่นซึ่งเป็นพระยาตะกั่วทุ่งเป็นน้องเขย
 พระยาถลางบุญคงขอเอาเขารายาปีหนีปูเหล้าป่าหียีเกาะนมสาวไปเป็นช่องแขวงขึ้นเมืองตะกั่ว
 ทุ่ง พระยาถลางบุญคงเห็นว่าพระตะกั่วทุ่งเป็นน้องเขยก็ยอมให้ฝ่ายอุดรเมืองพังงา เขาเขมา
 เหล็กเป็นแดนเจียงอิสานก็ราสูงสองแพรกเป็นเขตแดนเมืองพังงา เจ้าพระยาสุรินทราชาเป็น
 ใหญ่สำเร็จราชการ ณ แปรหัวเมืองนี้ พระยาประสิทธิสงครามจางวางเล่าก็เป็นจางวางทั้งแปด
 หัวเมืองเหมือนกัน ชื่อว่าแปดหัวเมืองนั้น เมืองกลาง เมืองภูเก็ต เมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่ง
 เมืองกัรา เมืองพังงา เมืองคุระ เมืองครูด ประมวลมาเป็นเมืองแปดเมือง เมืองกัราพังงา คุระ
 ครูดเป็นเมืองขึ้นกับเมืองตะกั่วป่า รู้เรื่องราวเล่านี้ได้แต่เพียงนี้ แล้วแต่จะโปรด

เรื่องราวนี้เขียนไว้เมื่อปี จุลศักราช ๑๒๐๓ ปี

จอมร้างบ้านตะเคียนเป็นเจ้าเมือง เมียชื่อหมาเสี้ยลูกมะทุมเมืองไทร มีลูกชายชื่ออาด เป็นพระยาถลาง ๑ ชายชื่อเรืองเป็นที่พล ๑ หญิงชื่อจันเป็นท้าวเทพกระษัตรี ๑ หญิงชื่อมุกเป็น ท้าวศรีสุนทร ๑ หญิงชื่อหมา ๑ รวม ๕ คน จอมร้างกับจอมเฒ่าเป็นลูกพ่อเดียวกัน คนละมารดา จอมร้างอยู่บ้านตะเคียน จอมเฒ่าอยู่บ้านดอน ได้เป็นพระยาถลางเจียดทอง แม่ชื่อเชียง พระยา ปลัดแม่ชื่อดำ ตัวชื่อเรือง ฝ่ายบ้านลิพอนจอมไชยสุรินทคิดกระบถมาเสี้ย พระยาถลางกางแซง ชาวกรุงออกมาเป็นเจ้าเมือง พระยาถลางอาดเป็นเจ้าเมืองผู้ร้ายยิงตาย แล้วแขกเมืองไทรมา เป็นเจ้าเมืองหน้อยหนึ่ง พระยาพิมลเดิมเป็นพระกระได้ด้วยท้าวเทพกระษัตรี จอมนายกองชาว บ้านสายออกมาเป็นสำเร็จราชการ ได้กับคุณชื่บุญเกิด มีลูกชายชื่อหม่อมศรีภักดี ลูกหญิงชื่อคง ได้กับพระยาประสิทธิสงคราม หม่อมศรีภักดีได้กับท้าวเทพกระษัตรี มีลูกชายชื่อเทียนเป็นพระ ยาถลางหืด ลูกหญิงชื่อปราง ท้าวเทพกระษัตรีเป็นหม้ายได้พระยาพิมลมีลูกหญิง ชื่อแม่ทองคุณ มารดาเจ้าครองอุบล ลูกชายชื่อจ้อยเป็นพระยกกระบัตร์ ชื่อเนียมเป็นมหาดเล็ก มีลูกหญิงชื่อกิม ชื่อเมือง พระยาถลางเทียนลูกเลี้ยงฟ้องต้องความไปอยู่เมืองพัทลุง พระยาเจียดทองเป็นพระยา ถลาง ที่ปลัดเรืองเป็นพระยาปลัด พระยาถลางชูเป็นพระยายกกระบัตร์

เมืองภูเก็ท หลวงภูเก็ทข้างคดเป็นเจ้าเมือง แล้วนายศรีชายนายเวรเป็นพระภูเก็ท แล้วบิดาหลวงปลัดอกเป็นเจ้าเมือง

เมืองตะกั่วทุ่ง เดิมหลวงเพชรเป็นเจ้าเมือง ได้มาพระตะกั่วทุ่งขาหัก ได้มานายถิเป็น จอมศรีภักดีเป็นเจ้าเมือง เป็นพ่อพระปลัด เป็นพ่อแม่เมืองแม่พระวิเศษ แล้วได้มาพระตะกั่วทุ่ง ขุนดำ พ่อพระตะกั่วทุ่งถิน แล้วได้มาพระตะกั่วทุ่งถินทุกวันนี้ แล้วได้มาพระตะกั่วทุ่งอ่อน แล้ว ได้มาพระตะกั่วทุ่งกลม

เมืองตะกั่วป่า จอมภักดีเสนาแขกเป็นเจ้าเมือง แล้วได้มาพระวิชิตหนูหนวก ได้มาหลวง ตะกั่วป่าจัน ได้มาหลวงณรงค์บุตรพระยาประสิทธิสงครามจางวาง ได้มาพระตะกั่วป่าเกษ พ่อ พระตะกั่วป่าม่วง จินพาไปฆ่าเสีย แล้วพระอินกองนอกไชยยามาได้เป็นพระตะกั่วป่า แล้วได้มา พระตะกั่วป่าม่วง แล้วได้มาพระตะกั่วป่าอุ.

ภาคผนวก ค
รายนามเจ้าเมืองกลางตั้งแต่ปลายอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์

ลำดับที่	เจ้าเมือง	ระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่ง	รัชกาล
1	จอมสุริน บ้านลิพอน	ไม่ทราบเวลาที่แน่นอน	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ
2	พระยาถลางคางเซ้ง	ไม่ทราบเวลาที่แน่นอน	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ
3	จอมเฒ่า (บ้านดอน)	ไม่ทราบเวลาที่แน่นอน	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ
4	จอมร้าง (บ้านตะเคียน)	พ.ศ. 2301-2308	สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์
5	พระถลาง (อาด)	พ.ศ. 2309-2310	ภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เจ้านคร (หนู) ตั้งตัวเป็นหัวหน้าชุมนุมนครศรีธรรมราช
6	แม่ทัพเรือเมืองไทรบุรี	พ.ศ. 2311-2311	สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
7	พระถลาง(ซุ)	พ.ศ. 2312-2319	สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
8	พระยาสุรินทราชา พระยาพิมล(ขัน)	พ.ศ. 2319-2328	สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช-คาบเกี่ยวรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
9	พระยาถลางบุญคง	พ.ศ. 2329-2331	พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
10	พระยาเพชรคีรีศรีพิชัย สาครรามรามคำแหง (เทียน)	พ.ศ. 2332-2340	พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
11	พระยาณรงค์เรืองฤทธิ์ ประสิทธิ์สงคราม (ทองพูนหรือบุญคง)	พ.ศ. 2341-2352	พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ที่มา : ดัดแปลงจากศูนย์ ราชบัณฑิตยสถาน. ภูเก็ต. 2528. หน้า 120 -130.

อธิบายตารางตั้งแต่หมายเลข 3,4,5,8,10,11 ซึ่งเป็นกลุ่มขุนนางเมืองกลาง

- 3 ★ จอมเฒ่าบ้านดอนเป็นพี่ชายต่างมารดาของจอมร้างบ้านตะเคียน
- 4 ★ จอมร้างหรือจอมร้างน้อยชายจอมเฒ่าเป็นผู้สืบทอดอำนาจจากจอมเฒ่า
- 5 ★ พระถลาง (อาด) บุตรชายจอมร้าง
- 8 ★ พระยาพิมล (ขัน) คือบุตรชายของจอมร้างซึ่งเป็นสามีของจันบุตรสาวคนโต
- 10 ★ พระยาเพชรคีรีศรีพิชัยสงครามรามคำแหง(เทียน) บุตรชายคนโตของท้าวเทพกระษัตรี ซึ่งมีศักดิ์เป็นหลานชายจอมร้าง
- 11 ★ พระยาถลาง (ทองพูน) เป็นลูกน้องของพระยาเพชรคีรีศรีพิชัยสงครามรามคำแหง ซึ่งเป็นบุตรของพระถลาง(อาด)

ส่วนเจ้าเมืองกลางนอกกลุ่มขุนนางกลางได้แก่หมายเลข 6,7 และ 9

- 6 ★ แม่ทัพเรือเมืองไทรบุรีฉวยโอกาสขณะเสียกรุงศรีอยุธยา ปิดเมืองถลางและปกครองพลเมืองอย่างกดขี่ข่มเหงจนชาวถลางทนไม่ได้จึงร่วมกันต่อสู้และขับไล่ชาวมลายูออกไป
- 7 ★ สุนัยสันนิษฐานว่าคงเป็นหัวหน้าชาวถลางที่นำการผลัดกันเจ้าเมืองชาวไทรบุรีและพรรค พวกออกไปจากเมืองถลาง
- 9 ★ เดิมในช่วงพ.ศ. 2329-2331 ไม่ปรากฏชื่อเจ้าเมืองถลางแน่นอนแล้วแต่มีข้อสันนิษฐานแต่ อุษณีย์ ฉวีกุลรัตน์พบว่า เจ้าเมือง ในระยะเวลาดังกล่าวเป็นผู้ที่เจ้าพระยาสุรินทราชาเป็นผู้แต่งตั้งคือนายบุญคง ซึ่งผู้วิจัยได้สืบสวนทางประวัติศาสตร์พบว่ารัชกาลที่ 1 ทรงมีตราสารโปรดเกล้าแต่งตั้งกรมการเมืองที่มีความชอบในศึกถลางเป็นเจ้าเมืองที่สอดคล้องกับการศึกษาดังกล่าว

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาววิไล พงศ์ภัทรกิจ
วันเดือนปีเกิด	2 สิงหาคม 2498
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดตรัง
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	361/18-19 ถนนกันตัง ซอยกันตัง 15 อำเภอเมือง จังหวัดตรัง 92000
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	อาจารย์ 2 ระดับ 6
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนกันตังพิทยากร กรมสามัญศึกษา
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2515	มัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนสตรีตรังวิทยา
พ.ศ. 2520	ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง (ป.กศ.สูง) จากวิทยาลัยครูสงขลา
พ.ศ. 2522	ค.บ. จากวิทยาลัยครูสงขลา
พ.ศ. 2542	ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์ไทย) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทบาทของเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์ จันทโรจวงศ์) :
ข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก
ระหว่าง พ.ศ.2329-2350

บทคัดย่อ
ของ
วิไล พงศ์ภักทรกิจ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย
มีนาคม 2542

บทคัดย่อ

ปริญญาานิพนธ์เรื่องบทบาทของเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์ จันทโรจวงศ์) ข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตกระหว่าง พ.ศ. 2321-2350 เป็นงานวิจัยเสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย ปี พ.ศ. 2542

ประเด็นปัญหาการวิจัย คือ เจ้าพระยาสุรินทราชาเป็นผู้มีบทบาทต่อการสร้างความมั่นคงในหัวเมืองฝั่งตะวันตกในคาบสมุทรภาคใต้ของไทย ซึ่งมีเมืองสำคัญได้แก่ เมืองถลาง และตะกั่วป่า ซึ่งมีลักษณะเป็นรัฐชายขอบที่ค่อนข้างจะมีอิสระในการปกครองตนเอง กลายเป็นหัวเมืองที่ขึ้นกับราชธานี ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์อย่างแท้จริง

การวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายสำคัญ 3 ประการ

1. เพื่อศึกษาบทบาทและผลงานของเจ้าพระยาสุรินทราชา ด้านความมั่นคงปลอดภัย และด้านเศรษฐกิจในหัวเมืองฝั่งตะวันตกระหว่าง พ.ศ. 2329-2350
2. เพื่อวิเคราะห์ การดำเนินงานของเจ้าพระยาสุรินทราชาทางด้านการเมือง การปกครองเพื่อตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางที่ราชธานี
3. เพื่อวิเคราะห์คุณสมบัติที่เอื้อให้ เจ้าพระยาสุรินทราชาได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก

โดยใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นต้นเป็นส่วนใหญ่ อาทิ จดหมายเหตุขุนบุรี จดหมายเหตุประจำรัชกาลที่ 1 – 3 จดหมายเหตุชาวต่างชาติ เอกสารประเภทคำให้การ เช่น คำให้การขุนหลวงหาวัด คำให้การชาวกรุงเก่าจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี รวมทั้งเอกสารประเภทตำนานท้องถิ่น และแผนที่โบราณเป็นต้น ซึ่งเป็นเอกสารที่ตีพิมพ์ตามหอสมุดมหาวิทยาลัยต่างๆ หอสมุดสถาบันราชภัฏภูเก็ต และห้องสมุดสยามสมาคม ส่วนเอกสารที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ค้นคว้าจากกองจดหมายเหตุ หอสมุดแห่งชาติ ทำวาสุกรี กรุงเทพมหานคร

การศึกษาค้นคว้า นอกจากศึกษาจากเอกสาร ผู้วิจัยยังได้เดินทางไปสำรวจสถานที่ที่เกี่ยวข้อง เช่น บริเวณที่ตั้งทำเนียบเจ้าพระยาสุรินทราชาที่จังหวัดภูเก็ต ขณะที่ดำรงตำแหน่งข้าหลวงสำเร็จราชการหัวเมืองฝั่งตะวันตก เส้นทางที่เจ้าพระยาสุรินทราชาใช้ขึ้นพระราชนิเวศน์วัดท่าเรือและที่ตั้งเมืองสำคัญในหัวเมืองฝั่งตะวันตก ทั้งนี้เพื่อเข้าใจภูมิลักษณะและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย สำหรับข้อมูลและความรู้ที่ประมวลได้จากการศึกษาค้นคว้านำมาใช้ในการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ และนำเสนอผลการศึกษารูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยในครั้งนี้ นอกจากจะได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและผลงานของเจ้าพระยาสุรินทราชา และขบวนการกระทำให้หัวเมืองฝ่งตะวันตกขึ้นอยู่กับราชธานีกรุงเทพมหานครแล้ว ผลการวิจัยยังให้แนวความคิดใหม่ กล่าวคือ การปฏิรูปหัวเมืองเพื่อตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางในสมัยรัตนโกสินทร์มิใช่เพิ่งจะเริ่มต้น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อรักษาประเทศให้รอดพ้นจากอิทธิพลของชาวต่างชาติ แต่ในต้นสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงมีนโยบายตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ดังจะเห็นได้จากการจัดระเบียบการปกครองใหม่ในหัวเมืองปักษ์ใต้ โดยเฉพาะหัวเมืองฝ่งตะวันตกซึ่งถูกกองทัพพม่ารุกราน เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน เช่นเดียวกับอิทธิพลของอังกฤษที่แผ่เข้ามายังหัวเมืองฝ่งตะวันตก จึงโปรดให้เจ้าพระยาสุรินทราชาลงไปกำกับหัวเมืองฝ่งตะวันตกโดยขึ้นกับราชธานีโดยตรง ตลอดระยะเวลา 21 ปี เจ้าพระยาผู้นี้ปฏิบัติราชการสนองพระบรมราโชบายจนประสบความสำเร็จทำให้หัวเมืองฝ่งตะวันตกขึ้นอยู่กับอาณาจักร ผลงานของท่านมีส่วนสำคัญที่ทำให้นโยบายรักษาความมั่นคงและฟื้นฟูบ้านเมืองสมัยต้นรัตนโกสินทร์ในภาพรวมประสบความสำเร็จ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่ให้ไทยสามารถเผชิญกับอำนาจตะวันตกในสมัยต่อมา

ปัญหาในการทำปริญญานิพนธ์ ส่วนใหญ่เป็นปัญหาเรื่องการขาดแคลนเอกสารที่บันทึกเกี่ยวกับเจ้าพระยาสุรินทราชาโดยตรง ผู้วิจัยได้ใช้ประโยชน์จากเอกสารอื่น ๆ เช่น จดหมายของฟรานซิส ไลท์ พงศาวดารพื้นเมือง แผนที่โบราณ และลงภาคสนามเพื่อสำรวจสถานที่ ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ต้องใช้เวลา

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับศึกษาวิจัยต่อเนื่องจากเรื่องนี้ว่า ควรศึกษาเกี่ยวกับความสำคัญของเมืองท่าทางตอนใต้ของพม่าได้แก่เมืองมะริด ทวาย และตะนาวศรีในต้นรัตนโกสินทร์ เพราะการวิจัยจะให้ภาพและความสำคัญของชายฝั่งทะเลด้านนี้ต่อเนื่องกับชายฝั่งทะเลตะวันตกของไทย ซึ่งเป็นการเพิ่มเนื้อหาประวัติศาสตร์ระดับภูมิภาคให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

THE ROLE OF CHAO PHAYA SURINDHARAJA (CHANDRA CHANDHAROWONG) :
GOVERNOR GENERAL OF THE WEST COAST PROVINCES OF THAILAND
1786 – 1807 A.D.

AN ABSTRACT
BY
WILAI PONGPATTHARAKIJ

Presented in partial fulfillment of requirements
for the Master of Arts degree in History
at Srinakharinwirot University
March 1999

ABSTRACT

"The Role of Chao Phaya Surindharaja (Chandra Chandharojwong) : Governor General of the West Coast Provinces of Thailand 1786-1807 A.D." is a paper submitted to the Graduate School of Srinakharinvirot University as a partial fulfillment for the Master of Arts degree in History, 1999.

The main argument is that Chao Phaya Surindaraja has a role in creating stability in the provincial cities on the western coast of Southern Thailand, which includes important cities such as Thalang and Takua-pa. These cities were relatively independent outer states, making them true provincial cities directly under the rule of the capital during the early Ratanakosin period.

This research has three main objectives:

1. To study the role and accomplishments of Chao Phaya Surindaraja in matters of security, stability and economics in the provincial cities of the west coast between 1786-1807 A.D.
2. To analyze the political and governing methods of Chao Phaya Surindaraja in Centralizing power
3. To analyze qualities that enable Chao Phaya Surindaraja to be chosen as royal governor of provincial cities of the west coast

The main method used here is research from primary documents such as the Thonburi Report, the court annals of Rama I-III, the foreigners report, official court documents such as the testimony of Khun Luang Ha wat, the testimony of the old capital people, memories of Krom Luang Narindradevi, as well as documents of local folklore of legends and ancient maps. These are documents published in university libraries, the Rajabhat Institute at Phuket, and the library of the Siam Society. As for unpublished documents, these are taken from the Documents Archive, the National Library at the Wasukri Pier, Bangkok.

Apart from researching from archived documents, the author has survey local historical sites such as the grounds of Chao Phaya Surindaraja's estate in Phuket while serving as governor of the provincial cities of the west coast, the transportation through Chao Phaya Surindaraja used to convey his belongings, temples, ports, and important cities in the provincial towns of the western coast. All this in order to understand the natural character and environment as a ground for analysis in historical research. The

presentation of study results is as a critical narrative. The results of this of this research not only give information and understanding of the role and achievements of Chao Phaya Surindaraja and the process of bringing the provincial cities of the west coast under Bangkok rule, but also provide a new piece of information which is that reformation of the western provincial towns in centralizing power during the Ratanakosin period did not begin in the reign of King Rama V to protect the country from foreign threat, but since the beginning of Ratankosin. In his reign, King Rama I had a policy to centralize power. This can be seen in the reorganization of government in southern provincial towns, especially those on the west coast which were being invaded by Burmese armies. It was not an anticipated situation, similar to the British influence spreading into the western towns. The King had Chao Phaya Surindaraja travel down to govern the towns and put them directly under the capital's rule. Throughout 21 years, this Chao Phaya had successfully served under the royal policy, putting the western towns under direct rule of the kingdom. His achievements were important in making successful the policy to create stability and overall rebuilding of the country during the early Ratanakosin period which was an important foundation for later dealings with Western powers.

Problems which occurred while writing the thesis are mainly those concerning the availability of documents recording information specifically on Chao Phaya Surindaraja. The author has found useful documents of other kinds such as the letters of Francis Light, folk chronicles, ancient maps, and field work to survey locations, all of which take a considerable amount of time.

The author would like to give a suggestion on any further elaborations or continuations of this research. Further study should look at the importance of some port cities of southern Burma such as Marid, Tawai, and Tanaosri during the early Ratanakosin period as it will give a picture and show the significance of the western Thai coast that connects with the Burmese coast. Such research will add more detail to make the local history provinces more complete.